

The background of the page is a photograph of a wall covered in graffiti. The graffiti includes the Hebrew word 'צדקה' (Tzedaka) written in white, and the number '14' written in white. There are also various other markings in blue, black, and green. The wall itself is a mix of grey and brown tones, suggesting a weathered or urban environment.

עיתון התכנית הבינתחומית 14

צדק

- 2 ברטולד ברכט, אילו היו הכרישים בני-אדם | תרגום: גלעד קינן
3 המחשב ששחק את מעמד הביניים | אורן דניאלי

החצר האחורית

- 8 תנועות בגבול | מתן מזור
מתחת למיץ של הזבל: על מיסוד הזנות –
14 תיאוריה ופרקטיקה | כרמל חנני
19 שעת נפש | זהר ברמן
22 מי בפנים ומבחוץ | ניצן לוביאניקר
27 חוש הצדק | יהונתן ויינטראוב
28 זה לא נשמע פוליטי | אורי שרטור
על מגבלות המדיום האנושי,
33 תהליך ההפשטה של המין האנושי | אורי ולבסקי
36 כוח המוח | לאה חורי

המחאה – קיץ 2011

- 42 העם צריך פוליטיקה | יוני ידידיה
46 מחאה לחילונים בלבד? | אורי מאוטנר
50 דניאלה | סיפור קצר מאת גילעד שירם
57 מחאה שעשתה היסטוריה | נטע גרין
62 היה קיץ. פרגמנטים | אבנר עמית

- בפשטות ובלהט, או: מתי הופך
67 מבצע של שומאן לנוכל? | יוני זוהר ואודי הרבסט
מחברים בוחרים צד במלחמת ספרד | תרגום: קרן שפי,
70 אבנר עמית, אור יזהר, אבנר צמיר, נעם גלילי, לאה חורי
74 המוסף החברותי

אוניברסיטת תל-אביב

התכנית הייחודית לתלמידים מצטיינים
ע"ש עדי לאוטמן, המסלול הבין-תחומי

ראש התכנית: פרופ' נעמה פרידמן
מרכזת התכנית: שמחה מנחם
מזכירת התכנית: חוה שטרן

גיליון מס' 14, יוני 2012

חברי מערכת: אורן דניאלי, גלעד אבירי, לאה חורי,
מתן הופמן, נטע גרין
ייעוץ לשוני: ד"ר אילנה ארביל
עיצוב: מיכל סמוקובץ, המשדר לעיצוב גרפי
דפוס: דרור, תל-אביב

ליצירת קשר: papir2011@googlegroups.com
תודה מיוחדת ל: אהרון לוי, אורי שרטור, גלעד קינן
ומתן מזור

פתח־דבר

ההתכנסות הראשונה שלנו כצוות עורכי העיתון נפתחה בשאלה "במה יעסוק העיתון השנה". לנו התשובה היתה פשוטה – צדק. אירועי השנה החולפת ועמם הדרישה הגורפת ל"צדק חברתי" זעזעו את סדר היום הציבורי, וגם אנו לא יכולנו להישאר אדישים. בהשפעת מחאות הענק, רצינו להקדיש עצמנו לטעינה של מושגים מופשטים דוגמת שוויון, חירות וסולידריות, במשמעות שתאפשר את יישומם במציאות. אם בעבר העיסוק במושגים אלה נתפס כנדוש, קלישאתי ואולי אף חסר תקווה, הרי שכעת דיון מסוג זה נראה רלוונטי ואף הכרחי.

הגיליון הקודם, **שתף**, הדגיש את השותפות ומיזוג הקולות על ידי יצירת קבוצות החושבות ויוצרות יחד. כך הוכשרה הקרקע ל**צדק**, שהוא מטבעו תולדה של התאגדות. בעוד שכמה מן הגיליונות הקודמים עסקו רבות בצורה ובאופן הכתיבה (**שיחה**, **ביקור**, **שתף**) הרי שהשנה החלטנו לשוב ולהתעמק במסר שהעיתון מביא עמו. במקום עיתון הקורא תיגר על אופן הכתיבה האקדמי, בחרנו בנושא שבמהותו דורש לפרוץ את גבולות האקדמיה; אל העולם שמחוץ לקמפוס, אל הרחוב. הכתיבה על צדק מחייבת צלילה למציאות ולחיים, לאזורים האפלים שבהם אי הצדק מתבהר, ולאזורים המוארים, שבהירותם מסתירה אותו היטב.

במהלך הכתיבה על צדק, נוכחנו כי לא נוכל לצייר למושג גבולות ברורים או להצליח לאחוז בו עצמו. לא יכולנו להגדיר מהו הצדק, על אף שידענו כי ישנם מצבים שבהם אנו ממש יכולים "לחוש" אותו – רפרוף מקרי בכותרות הבוקר עשוי לעורר בקרבנו זעם על עוולות נוראיות, או לחילופין לתת את התחושה הנעימה שהצדק נעשה. הצדק הגדול חמק מאיתנו, אך בעשותו זאת, איפשר את גילוי של הצדק המינורי.

את הגיליון שלפניכם ניתן לראות כעיסוק בגבולות המתעתעים של הצדק. מתוך חוסר האפשרות לגעת במושג עצמו, הכתבות השונות מבטאות עמדה צנועה יותר ביחס למשימה המונחת לפתחן. רובן דנות בסוגיה פרטית ומבקשות לאתר ביטויים ממשיים למושג המופשט. הטקסטים מאירים את נושא הצדק משלל פרספקטיבות ודיסציפלינות. יש כתבות המתמקדות בתופעה ספציפית, ויש המתבוננות במורכבותו של המכלול. אחדות אישיות וקרובות, ואחרות נכתבו ממבט מרוחק.

עם תום הכתיבה, לא נוכל לסיים באמירה חד־משמעית בנוגע לצדק. לעת־עתה, נוותר על הנחרצות. ייתכן שהפניית הזרקור לניסיון לכתוב על צדק מהווה בעצמה מעין אלטרנטיבה למניפסט מלא פאתוס או להצהרה עגמומית בנוגע לעתידה של החברה הצודקת, וייתכן כי שילוב הקולות הפרטיים העולים מתוך הכתבות, ישמיע בעצמו את הצדק שאותו רדפנו.

חברי וחברות המערכת.

אילו היו הכרישים בני־אדם / ברטולד ברכט

תרגם מגרמנית: גלעד קינן

"אילו הכרישים היו בני־אדם", שאלה את מר ק' הבת הקטנה של בעלת ביתו, "אז הם היו נחמדים יותר לדגים הקטנים?" "בטח", הוא אמר. "אילו הכרישים היו בני־אדם, הם היו נותנים לבנות תיבות עצמות בים לדגים הקטנים, שבתוכם מיני מזון, מן הצומח ומן החי. הם היו דואגים לכך שהתיבות תמיד יכילו מים טריים, והיו נוקטים כל מיני אמצעים סניטריים. אם למשל דגיג היה נפצע בסנפיר, הוא היה נחבש מייד, כדי שלא ימות לכרישים בטרם עת. כדי שהדגיגים לא יהפכו למלנכולים היו מתקיימים מפעם לפעם פסטיבלי מים; מכיוון שדגיגים שמחים טעימים יותר מעצובים.

היו כמובן גם בתי ספר בתיבות הגדולות. בבתי הספר האלה הדגיגים היו לומדים איך שוחים לתוך הלועות של הכרישים. הם היו צריכים לדוגמה גיאוגרפיה, כדי שיוכלו למצוא את הכרישים הגדולים בזמן שהם נחים להם בעצלתיים איפשהו. העיקר היה כמובן החינוך המוסרי של הדגיגים. היו מלמדים אותם שזה הכי יפה כשדגיג מקריב את עצמו בשמחה, ושכולם חייבים להאמין לכרישים כשהם אומרים שהם דואגים לעתיד טוב. היו מלמדים אותם שהעתיד הזה יהיה בטוח רק כשהדגיגים ילמדו להיות צייתנים. שעליהם להישמר מפני רעיונות מטריאליסטיים, אגואיסטיים, מרקסיסטיים, ירודים, ולהודיע לכרישים מייד אם אחד מהם מקשקש על רעיונות כאלה.

אילו הכרישים היו בני־אדם הם היו כמובן מנהלים מלחמות אלה באלה, בשביל לכבוש תיבות דגים זרות ודגיגים זרים. הם היו נותנים לדגיגים שלהם להילחם. הם היו מלמדים את הדגיגים שביניהם ובין הדגיגים של הכרישים האחרים קיים הבדל ענקי. הדגיגים, הם היו מצהירים, הם כידוע אילמים, אבל הם שותקים בשפות שונות לגמרי ובלתי אפשרי שהם יבינו זה את זה. לכל דגיג שהיה הורג במלחמה כמה דגיגים אחרים, דגיגים עוינים ששותקים בשפות אחרות, היו מוענקים מדליה קטנה מאצות והתואר גיבור. אילו הכרישים היו בני־אדם היתה להם כמובן גם אמונות. היו תמונות יפות, שבהן השיניים של הכרישים מצוירות בצבעים מרהיבים, והלועות שלהם מוצגים כגני תענוגות, שבהם אפשר לפזז. התיאטרון על קרקעית הים היה מציג איך דגיגים גיבורים שוחים לתוך לועות הכרישים בהתלהבות, והמוסיקה היתה יפה כל כך, שלצליליה, בהובלת המקלה, הדגיגים היו זורמים שרויים בשרעפים וחלומות נעימים אל תוך לועות הכרישים. גם דת היתה, אילו היו הכרישים בני־אדם. היא היתה מלמדת שהדגיגים מתחילים לחיות באמת רק בבטן הכרישים.

חוץ מזה, לו הכרישים היו בני־אדם, היה מפסיק המצב כמו שהוא עכשיו, שבו כל הדגיגים הם אותו הדבר. כמה מהם היו מקבלים משרה ומוצבים מעל האחרים. אלה שגדולים קצת יותר היו אף ראשים לטרופ את הקטנים יותר. זה היה רק נעים לכרישים, כי כך הם עצמם היו זוכים לאכול חתיכות גדולות יותר לעיתים קרובות יותר. והדגיגים הגדולים יותר בעלי המשרות – מורים, קצינים, מהנדסי תיבות, וכולי – היו דואגים לסדר בין הדגיגים. בקיצור, היתה בסך הכל רק תרבות בים, אילו הכרישים היו בני־אדם."

מתוך סיפורי מר קוינר – "Wenn die Haifische Menschen wären" von Bertolt Brecht. Geschichten vom Herrn Keuner.

קפא במקום. זוהי אינה תופעה ישראלית בלבד, אך בישראל היא בולטת במיוחד. אז מה קרה להכנסות של מעמד הביניים ולמה זה קרה דווקא עכשיו?

מחאת 2011 – תקציר

נכון, לא היה קו ברור למחאה והרבה פעמים אף הוצגו בה מסרים סותרים. עם זאת, אני חושב שניתן להסכים על שני תיאורים כלליים של המחאה. הראשון הוא שזו היתה בעיקר מחאה של מעמד הביניים. לא רק שלו, אך בעיקר. המחאה התרכזת במרכז תל אביב ופחות בדרום תל אביב או בפריפריה. ההנהגה הגיעה ממעמד הביניים וכך גם מרבית המשתתפים בהפגנות. מבלי שום כוונה להמעיט בחשיבותם של מאהלי האינבריריה או ביטויים אחרים של המעמד התחתון במחאה, הם לא היו הזרם המרכזי בה.

שנית, זו היתה בעיקר מחאה על מחירים. הקוטג', הדיר, גני הילדים והדלק עיטרו את כותרות העיתונים והם הוציאו את מרבית האנשים לרחוב. בוודאי שהיו גם קריאות נגד העסקה פוגענית, הפרטות וחוק ההסדרים אבל אלה לא היו הדברים העיקריים שהמחאה סבבה סביבם.

לכן, אם צריך לסכם במשפט אחד, לאורח מן החוץ, מה קרה בקיץ 2011 יש לומר – מעמד הביניים מחה על יוקר המחיה. השינוי התפיסתי הראשון שאני קורא לו הוא להפנות את המבט מן המחירים אל המשכורות. במקום לומר: המזון יקר, הדיר יקר, התחבורה יקרה, הסלולרי יקר והכול יקר, אימרו בפשטות – המשכורת נמוכה מדי. אבל מה זה אומר משכורת נמוכה מדי בעולם של ביקוש והיצע? ולמה היא נהיתה נמוכה מדי?

מעמד הביניים בעולם המערבי

עד השנים האחרונות, מרבית הכלכלנים בעולם האמינו שאנחנו בתהליך של התרחבות פערים בין כל שכבות האוכלוסייה. כלומר, שלאורך השנים השכבות שכבר הרוויחו הרבה, מרוויחות הרבה יותר, שכבות הביניים מרוויחות רק קצת יותר ואילו השכבות הנמוכות לא מתקדמות בכלל ואולי אפילו נסוגות.

אבל שלושה כלכלנים אמריקאים – דיוויד אוטור, לארי כץ ומליסה קירני – גילו שבשנים האחרונות שהמגמה בארצות הברית השתנתה. החל מסוף שנות ה־80, המרוויחים הגדולים המשיכו להגדיל את הרווחים שלהם, אבל העובדים עם המשכורות הנמוכות החלו להתקדם בקצב מהיר יותר מן העובדים עם המשכורות הממוצעות.

גרף 1 מציג את השינוי בשכר של כל אחוזון ביחס לחציון (האחוזון ה־50) בשתי תקופות שונות בארצות הברית.¹ בתקופה הראשונה (הקו הכחול), ניתן לראות כיצד האחוזון ה־50 התקדם פחות מן האחוזונים הגבוהים אך יותר מן האחוזונים הנמוכים. בתקופה השנייה, האחוזון ה־50 לא השתנה ביחס לאחוזונים הקרובים אליו, אך התקדם פחות מן האחוזונים הגבוהים ואפילו מן הנמוכים.

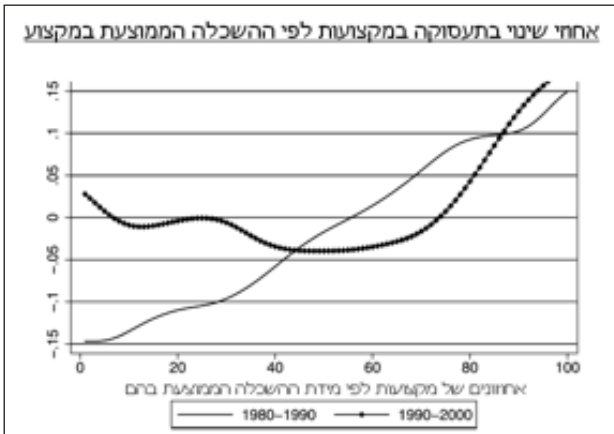
המחשב ששחק את מעמד הביניים

אורן דניאלי

מחאת הקיץ האחרון היתה לפני הכול מחאתו של מעמד הביניים, שמרגיש שהעושר בורח ממנו ואילו העוני מתקרב אליו בקצב מסחרר. בעוד שהתקשורת מהללת את "מחאות הפייסבוק", יש שטוענים שדווקא פריצת הדרך הטכנולוגית היא שהפכה את מעמד הביניים המשכיל לרלוונטי פחות. האם התערבות ממשלתית תוכל לנצח את המחשב?

בקיץ 2011 פרץ מעמד הביניים הישראלי במחאה על אוסף בעיות כלכליות שונות ומגוונות. בבת אחת מלאו כל כלי התקשורת בדיונים על הדיר, על הקוטג', על הגנים הפרטיים, על המונופולים, על הפירמידות, על עובדי הקבלן ועוד. קשה להאמין שזהו צירוף בלתי תלוי של בעיות שבמקרה הופיעו בוזמנית שגרמו למחאה, במיוחד כשמחאות דומות צצו בכל העולם המערבי.

מבט מושכל בנתונים מראה לנו את התמונה הרחבה יותר על מעמד הביניים: בזמן שבשנים האחרונות גם המעמד העליון וגם המעמד התחתון שיפרו את מצבם הכלכלי, מעמד הביניים

Measuring and Interpreting Trends in Economic Inequality — The Polarization of the U.S. Labor Market — By David Autor, Lawrence F. Katz and Melissa S. Kearney (2006)

Skills, Tasks and Technologies: Implications for Employment and Earnings –Daron Acemoglu & David Autor (2010)

קטגוריות: מקצועות שמאופיינים בחשיבה אבסטרקטית, מקצועות שמאופיינים בחשיבה שגרתית ומקצועות שמאופיינים בעבודה פיזית. המחקר מראה שכוח אדם משכיל מאייש את רוב המשרות של חשיבה אבסטרקטית, ומשרות של עבודה פיזית מאוישות בכוח אדם לא־משכיל. משרות עם חשיבה שגרתית מתאפיינת בכוח אדם עם השכלה ממוצעת.

מתברר, שבאופן חד־משמעי, המקצועות שמאופיינים בחשיבה שגרתית הולכים ונעלמים, בעוד ששתי הקטגוריות האחרות דווקא גדלות. ההסבר הוא ככל הנראה – מחשבים השינוי הטכנולוגי המשמעותי ביותר בעולם העבודה בשנים האחרונות הוא הגדלת היכולות של מחשבים והוזלתם. מחשבים יכולים לעשות בצורה מאוד פשוטה וזולה דברים שפעם לקחו הרבה מאוד זמן. ואולם, הם לא יכולים לעשות עבודות פיזיות.

חישבו, למשל, על פקיד בבנק בעבר לעומת היום. היום ניתן לבצע כל פעולה באינטרנט, כולל פעולות יחסית מורכבות ואין כמעט צורך בפקיד הבנק. בעבר התפקיד הזה דרש כוח אדם יחסית מיומן שידע להבדיל בין תוכניות חיסכון שונות, לחשב ריביות, עמלות וכו'. לכן בנקים צריכים היום הרבה פחות פקידים. לעומת זאת, בנקים עדיין צריכים אנשים שיתכננו תוכניות חיסכון מתוחכמות או ינהלו את הסיכונים של הבנק לפי השוק העולמי וכמו כן, הם עדיין זקוקים למנקים ולשומרים בדיוק כמו בעבר.

ההשערה היא שהפיתוחים האחרונים בעולם המחשוב היו טובים בעיקר כדי להחליף מקצועות שדרשו חשיבה שהיא אולי מורכבת מאוד אבל חוזרת על עצמה. הם לא היו טובים כדי להחליף עבודות כפיים ולא כדי להחליף עבודות שדורשות חשיבה מופשטת ויצירתיות. במקצועות האלה הועסקו בעיקר אנשים עם השכלה ממוצעת שהרוויחו משכורת ממוצעת. הירידה בצורך באנשים שיבצעו משימות כאלה גרמה ככל הנראה לאנשים עם השכלה ממוצעת לעבור לבצע מקצועות פיזיים שלא דורשים שום השכלה, מה שהביא לפגיעה בשכר שלהם.

כלומר, אנשים בארצות הברית עם משכורת חצינית הרגישו שהעשירים בורחים מהם, ואילו העניים מתקרבים אליהם. מחקרים דומים שנעשו על מדינות אירופה, הראו שזוהי תופעה רווחת בכל העולם המערבי. למה זה קרה?

על מחשבים ועל אנשים

כדי להבין את השינויים בהכנסה של מעמד הביניים, צריך להבין תופעה מרכזית בעולם העבודה: השינויים הטכנולוגיים. בזכות ההמצאות החדשות, עולם העבודה של בני האדם משתנה לחלוטין. נוצרים מקצועות חדשים כמו "מתכנת אפליקציות" ומקצועות אחרים, כמו סנדלרים, נעלמים. בעבר, כלכלנים האמינו שחידושים והמצאות פועלים לטובת אנשים משכילים. המשכילים יכולים להשתמש בטכנולוגיה כדי לייצר דברים שפעם לא היו אפשריים, או להגיע לקהלים רחבים יותר באמצעות השיפורים בעולם התקשורת. אנשים ללא השכלה נאלצו להמשיך לעבוד בעבודות שבהן לא היו שיפורים טכנולוגיים ולעתים אפילו הוחלפו על ידי מכונות ומכשירים שתוכננו על ידי המשכילים יותר.

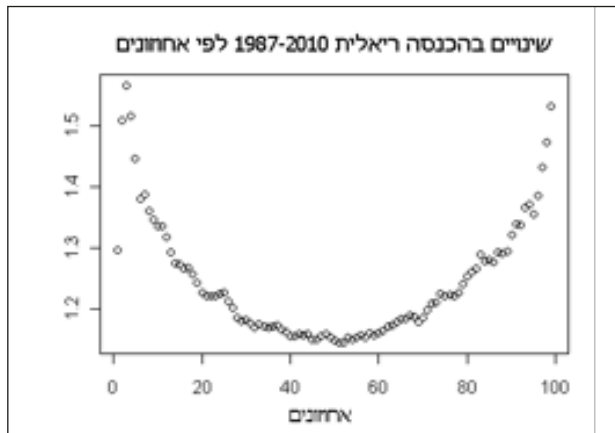
אבל החלוקה למשכילים ולא־משכילים לא מתאימה לתאר את השנים האחרונות. חוקרים שמו לב שבשנים האחרונות המקצועות שנעלמים אינם אלה שלא דורשים השכלה, אלא דווקא מקצועות שדורשים השכלה ממוצעת. גרף 2 ממיין את המקצועות לפי מידת ההשכלה של העובדים בהם (ציר ה־X) ומראה את השינויים בתעסוקה באותו מקצוע (ציר ה־Y) בשתי תקופות שונות. בעוד שבשנות ה־80 חלה עלייה במקצועות משכילים וירידה במקצועות שלא דורשים השכלה, בשנות ה־90 הירידה המשמעותית היתה דווקא במקצועות שדורשים השכלה ממוצעת. תופעה זוהי נרשמה במרבית מדינות אירופה.

ההסבר לתופעה זאת נעוץ בהתנהגות הטכנולוגיה בשנים האחרונות. מחקר של הכלכלנים דיוויד אוטור, פרנק לוי וריצ'ארד מורניין חילק את המקצועות בעולם העבודה לשלוש

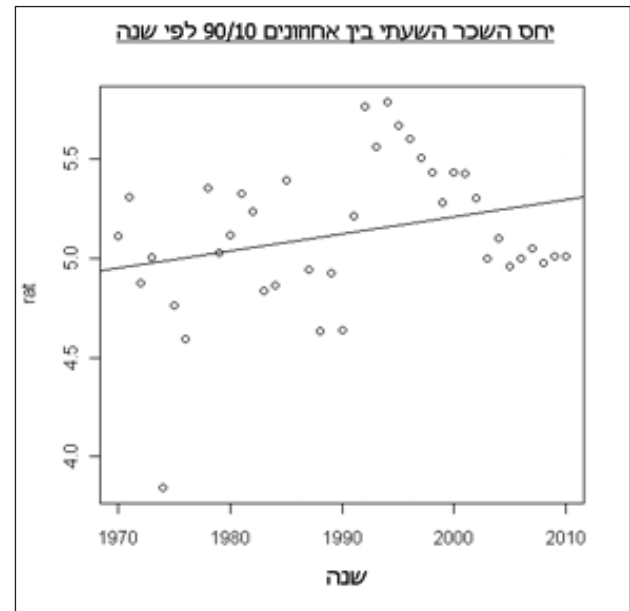
ובישראל

לעומת זאת, כשמסתכלים על השינוי בהכנסה של כל אחוזון מקבלים תמונה מאוד ברורה. גרף 4 מציג את היחס בין המשכורת הריאלית² באחוזון מסוים בשנת 2010 למשכורת הריאלית באותו אחוזון בשנת 1987. בבירור, האחוזונים האמצעיים חוו גידול קטן בהרבה מן האחוזונים העליונים והתחתונים. כלומר, בשנים האחרונות, השכר החציוני הלך והתרחק מן המשכורות הגבוהות והתקרב למשכורות הנמוכות. כתוצאה ישירה, אנשים עם משכורות חציוניות, אנשי מעמד הביניים, נאלצים להסתדר עם תקציב שהוא דומה יותר למעמד נמוך מאשר למעמד עליון. לכן אין זה מפליא שהם מרגישים שהמחירים נהיים יקרים מדי. האם גם בישראל ניתן לייחס את ההתנהגות הזאת לירידה בביקוש לעבודות עם חשיבה שגרתית? את זה עוד צריך לבדוק.

מתברר, שבישראל המגמות שנצפות בכל העולם מתקיימות בצורה שהיא אפילו יותר חדי־משמעית. שימו לב למשל ליחס המשכורת בין האחוזון ה־90 לאחוזון ה־10 בישראל (גרף 3). כל נקודה מייצגת את היחס בין המשכורת באחוזון ה־90 למשכורת באחוזון ה־10. הקו הישר הוא ניסיון למצוא מגמה, אולם קשה להצביע על מגמה ברורה ביחס הזה ונראה שבשנים האחרונות הוא קטן מעט (אם כי עדיין נמצא בין הגבוהים בעולם).

גרף 4

גרף 3

צליל אלוני, כיכר רבין, צעדת זכויות האדם, 9.12.11

מה אפשר לעשות?

האם ניתן להסיק שכל המחאות החברתיות, מרוטשילד ועד וול־סטריט, הן סביב שיפור היכולות של מחשבים? עדיין לא. בכל זאת, חלק מן הבעיות שהמוחים ידעו להצביע עליהן אינן קשורות למיחשוב. בישראל עדיין יש תופעות של פירמידות עסקיות, שוק לא־תחרותי וקשרי הון־שלטון שכולנו מרגישים את הנזק שלהם בכיס שלנו. ואולם, ייתכן מאוד, שאם מעמד הביניים היה חווה את אותו גידול בהכנסה שחוו המעמד התחתון והעליון, לא היתה מסה מספקת של אנשים שהיו מוכנים להפגין נגד תופעות אלה.

לכן, גם אם המוחים "פיספסו" את הסיבות האמיתיות למה שהוביל אותם למצב הנוכחי, זו אינה סיבה לא להתייחס ברצינות לביקורת שהם מפנים. ייתכן שבמצב אחר היה אפשר לספוג את העיוותים שקיימים בשיטה ולהמשיך הלאה, אך במצב היום נוצר לחץ חיובי להילחם בהם. גם אם המוחים לא ידעו להסביר מה הוביל אותם למצבם, הם עדיין הציעו הצעות חכמות שיכולות לשפר את מצב מעמד הביניים ואולי את מצב החברה כולה.

אך נוסף לכל הרעיונות שהועלו כבר במחאה, אפשר לחשוב על רעיונות כלכליים חדשים מתוך הפרדיגמה שהצגתי. אם אכן השינויים הטכנולוגיים הם אלה שיוצרים את התנודות בשכר אפשר לחשוב על התערבות ממשלתית מסוימת, אפילו ברמה עולמית, בניסיון לדחוף לפיתוחים טכנולוגיים בעלי השלכות חברתיות חיוביות. אינני מתכוון לפעולה קומוניסטית של משרד ממשלתי שמכווין את הכלכלה אלא להתערבות קטנה וחכמה.

דוגמה טובה לכך היא ההגבלות שהממשל בארצות הברית הטיל על צריכת הדלק של מכוניות, שדחפו לפיתוחים של מכוניות חסכוניות בהרבה.

אפשר גם לחשוב על שינויים במדיניות המס שתואמים את השינויים בעולם הטכנולוגיה. אם למשל שינויים טכנולוגיים נתנו לאנשים מסוימים יכולת להרוויח הרבה יותר ממה שהיה ניתן בעבר, אפשר לגבות מהם מס גבוה יותר (שעדיין ישאיר אותם במצב משופר יחסית למה שהם התחילו ממנו) ואילו מאנשים אחרים לגבות מס נמוך יותר.

אפשר גם לשאוף להתאים את מערכת ההשכלה לשינויים בעולם. אם באמת השכלה ממוצעת "שווה פחות", אפשר לנסות לדחוף יותר אנשים לתואר שני, למשל על ידי סבסוד מוגבר, ופחות אנשים לתואר ראשון, למשל על ידי סבסוד מופחת.

אלה הם כמובן רק רעיונות ראשוניים, שיש עוד ללטש בקפידה לפני שמיישמים אותם. ואולם, הם מראים את המגוון הרחב של דרכי פעולה אפשריות לשיפור המצב שעולות בעקבות כיוון החשיבה שהצעתי.

הערות

1. הגרף מייצג שינויי בלוג השכר שהוא קירוב טוב לשינוי באחוזים. כלומר ערך של 0.03 מסמל שינוי בשכר של שלושה אחוזים מעל השינוי באחוזון ה־50.
2. שכר ריאלי הוא השכר בניכוי השפעות של אינפלציה.

PARKING

החצר האחורית

"הגעתי לעולם ובלבי רצון להעניק משמעות לדברים. נפשי משתוקקת להימצא בראשיתו של העולם, אך הנה נמצאתי כחפץ בין שאר חפצים".

- פרנץ פאנון

תנועות בגבול

מתן מזור

את השיעור הראשון פתח פרופסור אלכסיי בחטין בהצגת השלד שאיתו נעבוד במהלך הקורס. "מטר שמונים ושתיים, כפות ידיים גדולות, גולגולת יפה, לפי השלד הזה נעבוד בחודשיים הקרובים, אז כדאי שתתחילו להתיידד איתו. זה שלד של גבר מגזע גרמני טהור, בלי ערבובים ובלי מחלות וניוונים. הטבע מייצר כל מיני סוגים של אנשים, אבל אם אתם רוצים לשלוט באנטומיה של כולם כדאי שתתחילו מן הבסיס, מן הפרוטוטיפ." אולגה המתרגמת תרגמה מרוסית לאנגלית בזמן שפרופ' בחטין נטל גיר לבן ועבר לשרטט את עצם ההומרוס על הלוח משלושה כיוונים שונים. אוסמה, סטודנט סיני שאיתו התיידדתי במהלך הקורס, העתיק במדויק בעפרון מכני 0.5 מ"מ.

All human beings are born free and equal in dignity and right. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.

"ההצהרה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם" אומצה על ידי העצרת הכללית של האו"ם ב־10 בדצמבר 1948 כתגובה לזוועות מלחמת העולם השנייה, ובכללן השואה. מדינות רבות קיבלו על עצמן את עקרונותיה ומאז היא מהווה מאז מעין חוקה בינלאומית לנושא זכויות האדם. הטקסט המובא כאן למעלה הוא הסעיף הראשון בהצהרה.

בניגוד לתחושה האינטואיטיבית של רובנו, הקו המפריד בין השווים לבין השווים פחות אינו ברור כפי שהיינו רוצים לחשוב. בתקופות ובתרבויות שונות הגבול הונח במקומות שונים, בהתאם לקריטריונים דתיים, גזעיים, סוגניים, פסיכולוגיים וביולוגיים, וייתכן שבתרבויות אחרות גבול כזה לא הונח בכלל. הרגעים שבהם מתרחשת תנועה בגבול הם רגעים מרתקים, כיוון שהם מנכיחים את קיומו השרירותי ומעלים שאלות בדבר נחיצותו. האם אנחנו עדים לתנועה כזאת היום?

בשנה שעברה חיפשתי מקום ללמוד בו אמנות. רציתי לרכוש את הכלים והמיומנויות שעומדים בבסיס מלאכות הציור והפיסול, וחיפשתי בית ספר שיכשיר אותי לחיים כאמן מקצועי. בסופו של דבר בחרתי לקחת קורס מרוכז באנטומיה לציור בסניף של האקדמיה הרוסית בפירנצה. החלטתי ללמוד תחת פרופסור רוסי כי הבנתי שבאירופה כמעט דבר לא השתמר מן המסורת האמנותית המפוארת שבה עברו מיכאלאנג'לו, רמברנדט, קלימט ודגה. השיח השלטי בבתי ספר לאמנות היום הוא שיח פוסטמודרניסטי, רלטיוויסטי, כזה שמתייחס לפיאטה היפה של מיכאלאנג'לו ואל מסכה אפריקאית שבטית באותו אופן, כאל תופעות תרבותיות תקופתיות. נדמה שההיפוך המחשבתי הזה לא קרה ברוסיה, שם ההיררכיה ברורה, שם רציתי ללמוד.

כ־180 שנה לפני פרסום ההצהרה לכל באי עולם, הכריזו האמריקאים על עצמאותם. באותה הכרזת עצמאות, שנוסחה ברובה על ידי תומס ג'פרסון, נכתב:

We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, they are endowed by their creator with certain unalienable rights that among these are life, liberty and pursuit of happiness.

על אף הדמיון הרב בין שני הטקסטים, בעוד שההצהרה לכל באי עולם מתייחסת לבני־אדם בכלל, הפסקה הנוכחית מתייחסת לגברים. ההבדל הדק שבין הביטוי human beings ל־men הוא מהותי וחשוב אם ברצוננו להתחקות אחר התנועות בגבול שבין פרסום שתי ההכרזות. החברה שבה נכתבה הכרזת העצמאות של ארצות הברית היא חברה שבה נשים אינן שוות לגברים, וזאת אפירורי ובשל ציווי אלוהי. ההבדלים ההתנהגותיים והגופניים בין גברים לנשים הם רק ביטוי להבדל עמוק, שורשי ומהותי יותר – הבדל שיש לו השלכות מוסריות ומשפטיות.

בנוסף, רבים מחותמי הצהרת העצמאות (ובכללם ג'פרסון עצמו) היו בעלי עבדים, כלומר, מנעו מבני־אדם את זכותם לחופש. הגיוני שמה שלנו, כקוראים מערביים במאה ה־21 מרגיש כסתירה, נראה טבעי והגיוני לאותם ג'נטלמנים שלא ראו בשחורים בני־אדם מן הסוג שנברא בצלם. כאן המקום להדגיש – אותה הצהרה, שבמבט ראשון נראית כצעד הומניסטי ונאור לקראת חברה של שווים, היא גם הצהרה בנוגע למיקומו הטבעי והנכון של הגבול, כך שמתקיימת הפרדה מהותית בערכם של בני־אדם שונים. אלה הם שני צדיו של אותו המטבע, ולא ניתן להפריד את הראשון מן השני; ברגע שהגדרנו קבוצת שקילות מוסרית, יחס שוויון בין קבוצה סגורה של פרטים, הדרנו מן הקבוצה את כל השאר, וזאת עוד לפני שהתפננו לשאול שאלות על טיבם של העקרונות והחוקים עצמם.

במקרה של הכרזת העצמאות של ארצות הברית, הגבול מקיף את הקטגוריה הנכללת במושג "men", אך הערפול בהגדרת המושג והפירושים השונים שיכולים להינתן למילה פשוטה זו שיחקו תפקיד מכריע ביחס של ארצות הברית כלפי מיעוטים. בהתייחסו לחוזים שנחתמו עם האינדיאנים, התבטא מושל ג'ורג'יה:

החוזים היו אמצעים נוחים (expedients) כדי להביא אנשים בורים, פרועים ופראים לוותר בלי שפך דם על אדמות שאנשים בעלי ציוויליזציה היו זכאים לקבל לפי צו הבורא שהורה לבני האדם בעת בריאתם: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשו".

צו הבורא ניתן לאדם הלבן, המתורבת, לא לאינדיאנים ולא לבני השבטים הפרימיטיביים.

פירוש דומה של המושג "אדם" בא לידי ביטוי בכתביו של המהר"ל מפראג 300 שנה קודם לכן. המהר"ל מתייחס באופן עקבי לאדם התנ"כי כאל מין מסוים של אדם, נבדל ומובחן

הוא כללי יותר מן הסעיפים העוקבים אחריו, ובמובנים רבים מהווה מעין תשתית מטפיזית שעליה מונחים הכללים והחוקים הקונקרטיים שיגיעו בהמשכה. מובאת כאן טענה בדבר טבעו הייחודי של האדם, טענה שמנוסחת כקביעת עובדה אמפירית, כאילו יצאה מספר ביולוגיה – "לכל הציפורים כנפיים ומקור", "כל בני האדם נולדו חופשיים ושווים בערכם ובזכויותיהם". היות האדם חופשי, זכויותיו וכבודו, קיומם של מצפון ושל תבונה בקרב, אלה לא תלויים בסביבה או ביחס החברה אליו, אלא מתקיימים באופן ראשוני, בלתי נפרד והכרחי לעובדת היותו אדם.

החלק השני של הסעיף מבקש לחוקק חוק – "על כל בני האדם לנהוג אחד כלפי השני ביחס של אחווה". באופן מפתיע, היחס בין שני חלקי הסעיף אינו מנוסח כיחס של סיבה ותוצאה. המחברים בחרו להצמיד בין שני החלקים אך לא לפתוח פתח כלשהו להתניית זכויות האדם בתכונות כאלה ואחרות. מעובדת היותו בני־אדם נגזרים כבודו, זכויותו, תבונתו, מצפוננו והיחס בינינו לבין שאר אוכלוסיית בני האדם, ללא תלות של אחת התכונות בתכונה אחרת.

מעניין לראות שבתרגום לעברית, זה שאומץ על ידי כנסת ישראל, הניואנס הזה נעלם:

כל בני האדם נולדו בני־חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם. כולם חוננו בתבונה ובמצפון, לפיכך חובה עליהם לנהוג איש ברעהו ברוח של אחווה.

כאן כן מופיע יחס של סיבה ותוצאה, שאולי מאפשר גמישות רבה יותר בהחלת החוק: איך נתייחס לאדם שלא ניחן בתבונה? ומה עם קוף שניחן בתבונה ובמצפון? האם יחס האחווה חל גם עליו? הניסוח המקורי, באנגלית, מציע גבול ברור – על יחס האחווה לחול על בני האדם, בעוד שהתרגום לעברית מציע גבול אחר, גמיש יותר: גבול שנמתח בין אלה שניחנו בתבונה ובמצפון לבין אלה שלא ניחנו בהם.

ההבדל הדק בין שני הניסוחים הוא לב העניין שאותו הייתי רוצה להעלות.

כל המאבד נפש אחת, מעלים עליו כאילו איבד עולם מלא; וכל המקיים נפש אחת, מעלים עליו כאילו קיים עולם מלא (מסכת סנהדרין, גרסת התלמוד הירושלמי)

כל המאבד נפש אחת מישראל, מעלים עליו כאילו איבד עולם מלא; וכל המקיים נפש אחת מישראל, מעלים עליו כאילו קיים עולם מלא (מסכת סנהדרין, גרסת התלמוד הבבלי)

כשאנחנו אומרים שחברים בקבוצה הם שווים, אנחנו גם אומרים שהם אינם שווים לכל השאר, אחרת אין לאמירה זו כל משמעות; משמעות השוויון באה תמיד על רקע אי שוויון במחשבה או במעשה. הגבול מגדיר את אלה שמוכלים בו, ובאותה מידה מגדיר את המודרים, את אלה שנשארים בחוץ.

משאר המינים. בפירושו למסכת אבות הוא כותב:

חביב אדם שנברא בצלם, אין זה כולל את כל מיני האדם, בספרו "גבורות ה'" הוא מפרט: "כמו שתמצא בעלי חיים והם כמו אמצעי בין האדם ושאר בעלי החיים כמו הקוף – כך יש אדם ושאינו אדם בשלמות... אדם בשלמות הם ישראל", ומאוחר יותר "אין אומות העולם קרויים אדם.

להתבטאויות אלה השלכות מוסריות כבדות: אין כל בני האדם שווים, וערכם של אחדים עולה על זה של אחרים. הזעזוע של הקורא המערבי בן־ימינו נובע, בעיניי, מערעור הדיכטומיה הנוחה שהסתגלנו אליה – בני־אדם בפנים ובעלי חיים בחוץ. במקום הגבול הנוח והמוכר מציע המהר"ל גבול מחמיר יותר, שבו נכללים רק בני־ישראל, או לחילופין רצף מדורג, שבתחתיתו בעלי החיים הנמוכים ובקודקודו ישראל. הדבר לא מפליא שכן המהר"ל, שהיה בקיא בפילוסופיה האריסטוטלית, בוודאי הכיר את עמדתו של אריסטו לגבי העבדות וקיומם של בני־אדם שהם עבדים על פי טבעם. עבד, על פי הגדרתו של אריסטו הוא אחד ש"למרות היותו בן־אדם – הוא גם פריט של רכוש".

גם הרמב"ם התבטא באופן דומה, בכותבו:

אם אירע דין לישראל עם גוי, הרי אופן המשפט ביניהם כפי שאבהר לך, אם היה לנו בדיניהם זכות, דנו להם בדיניהם ואמרנו להם כך דיניכם, ואם היה יותר טוב לנו שנדון בדיננו, ואמרנו להם כך דיננו. ואל יקשה העניין ואל תתמה עליו, כמו שלא תתמה על שחיטת בעלי חיים אף על פי שלא עשו שום רע. לפי מי שלא נשלמו בו התכונות האנושיות אינו אדם באמת ואין תכליתו אלא לאדם.

הרמב"ם מקביל בין הגויים לבין הבהמות, ומתייחס באופן מפורש לשאלת השיפוט המוסרי – מהו מעמדו המשפטי של הגוי. הוא מציע סוג של מעשה רמייה מחוכם (משפט מול גוי יתנהל תמיד לפי החוק המועיל יותר לצד היהודי – החוק העברי או הנכרי) ולשאלת המוסריות של מעשה שכזה הוא עונה שהדבר דומה לשחיטת בעלי חיים. כשם שאנו לא מתעכבים על עשיית אי צדק עם פרה, אל לנו להתעכב על עשיית אי צדק עם גוי. לדידו של הרמב"ם, שניהם נמצאים מחוץ לגבולות תחומי המוסר. גם בגישתו של הרמב"ם מהדהדת המחשבה התכליתית האריסטוטלית, שרואה בבעלי החיים ובעבדים מכשירים בידו של האדם:

הואיל והטבע אינו עושה דבר בלי מטרה או בכדי, הרי שהדבר נכון בלי הכחשה שהוא יצר את כל בעלי החיים למען האדם.

תפיסה זו של בעל החיים ככלי ביד האדם היתה ברורה ובלתי ניתנת לערעור ברוב התרבויות במערב ולאורך רוב ההיסטוריה האנושית המתועדת. מחשבה על מתן זכויות לבעלי חיים היתה מחשבה כל כך אבסורדית באירופה של המאה ה־18, כך שבתגובה לפרסום ספרה החלוצי של מרי וולסטונקראפט

"אישוש זכויות האישה" פרסם הפילוסוף תומס טיילור טקסט סאטירי תחת הכותרת "אישוש זכויות בעלי החיים". הטקסט התייחס לטיעוניה של וולסטונקראפט והצביע על האבסורד שנובע מהם אם הולכים איתם צעד אחד קדימה ומחילים אותם גם על בעלי חיים אחרים. באופן דומה, כשחבר הפרלמנט האירי ריצ'ארד מרטין הציע ב־1821 לחוקק חוק למניעת התעללות בסוסים, תגובת חברי הפרלמנט האחרים היתה היסטורית, כאילו ביקש לעגן בחוק את מעמדם של קומקומים או של אטבי כביסה:

כשחבר המועצה סמית' הציע כי תינתן הגנה גם לחמורים – נשמעו יללות־צחוק כאלה שכתב ה'טיימס' הצליח לשמוע רק מעט ממה שנאמר. כשהיושב ראש חזר על הצעה זו – הצחוק התגבר. חבר אחר אמר כי מרטין יחוקק חוק אחר לכלבים, דבר שגרם להתפרצות חדשה של צחוק, ולמשמע הקריאה 'ולחתולים!' נתקף הפרלמנט בעויותות.

בתאריך 4 באפריל, 2012, י"ב בניסן התשע"ב, ישבו שופטי בג"צ סלים ג'ובראן, חנן מלצר ויורם דנציגר לדון בתיק א' 2351/12. על הפרק היה משלוח של 90 קופות מבוגרות מסוג מקוק – *Macaca fascicularis*, למעבדות SNBL בארצות הברית, לצרכי ניסויי רעילות. 70 מתוך 90 הקופות נולדו במאוריציוס, אי טרופי בדרום־מערב האוקיאנוס ההודי. הן ניצודו והובלו לחוות מזור שבמרכז הארץ, שם הן חיו במשך 15-20 שנה ושימשו כרחמים המפיקים קופים לייצוא.

היועץ המשפטי לממשלה, יהודה ויינשטיין, הגיש לבית המשפט, באמצעות עו"ד שוש שמואלי, חוות דעת מפורטת שבה הוא מביע את התנגדותו למשלוח. כשקראתי את חוות הדעת בראשונה הפתיעה וריגשה אותי ההתייחסות למינן ולגילן של הקופות:

נוכח השבי שחוהה הקופה שניצודה מן הטבע, בשונה מן הקופה שנולדה בחווה, ראוי לצמצם, ככלל, בפגיעה בקופה שניצודה מן הטבע, ולהסתפק ברביה, ולא להוסיף ולהפנותה אף למחקר רפואי.

הדבר מפתיע שכן במקרים רבים השפה העברית היא זו שמכתיבה את מין הפרט הבודד: כשם שכפית היא נקבה ומזלג הוא זכר, כך קרנף בעברית הוא זכר, ג'ירפה היא נקבה, חיפושית היא נקבה וקוף הוא זכר. מינו של הפרט ניתן לנו מן המוכן, באופן דומה לאופן שבו השפה מתייחסת לחפצים דוממים. על רקע זה, התייחסותו של ויינשטיין למינן של הקופות אינה מובנת מאליה. הדיוק הזה, המיותר לכאורה, הוא זה שמכוון את הקורא לראות את הקופות כסובייקטים ולא כמכשירי מחקר כמו מבחנות או צלחות פטרי.

חוות הדעת עוקבת אחר המסע שעברו הקופות ומתארת את הקושי במעבר מחיי חירות מוחלטים בטבע לחיים של סבל ממושך במעבדה. גם כאן, ההתחקות אחרי ההיסטוריה האישית של כל קוף וקופה מניחה יכולת זיכרון, כאב, סבל וגעגוע.

ובהתייחסות שופטי בג"צ לאווירת השינוי הכללית:

[...] מדיניות זו, לדעת היועץ המשפטי לממשלה, היא מדיניות ראויה אשר אף עולה בקנה אחד עם המגמה המסתמנת בהקשר זה במדינות העולם.

בכתבה שפורסמה ב"הארץ" למחרת כתב אילן ליאור:

שופטי בג"צ הדגישו במהלך הדיון כי החברה משתנה וכי "מה שהיה מקובל בעבר אינו מקובל עוד כיום". ניסוח דומה הופיע בהודעה לתקשורת שפרסמה עמותת "תנו לחיות לחיות".

אז מהו אותו דבר ש"היה מקובל בעבר ואינו מקובל עוד כיום"? מהי אותה מגמה עולמית שאליה מתייחס ויישטטיין? האם אנחנו עדים לתנועה בגבול, תנועה במתכונת המסורתית? ייתכן שתנועת זכויות בעלי החיים היא תנועה שמטרתה דחיקת הגבול ועדכונו למתכונת רחבה יותר – כזו שכוללת את כל בעלי החיים ולא רק את האדם. ייתכן שבדומה לתנועה לשחרור העבדים השחורים, התנועה לשחרור האישה והתנועה העולמית לזכויות אדם, גם התנועה הקוראת להחלת זכויות בסיסיות על בעלי חיים תזכה לראות מסמך או הצהרה שמבקשים להחיל יחס של אחווה על כל הברואים ובכך לפרוץ את המחסום בין האדם לבין החיה. כך, התנועה הישראלית "אנונימוס" לזכויות בעלי חיים מצהירה שמטרתה היא להחיל את חוקי המוסר על כל היצורים באשר הם:

הטיעון הפשוט העומד ביסודה של התנועה לזכויות בעלי החיים (ונוסח בבירות בספר החלוצי "שחרור בעלי החיים") הוא שאם מישוה מסוגל להרגיש, עלינו להתחשב בו. היכולת לחוות כאב, שמחה, רעב, תסכול, שעמום, ציפייה, פחד ואינספור רגשות ותחושות אחרים – משותפת לכל היצורים החיים, ללא הבדל גזע, דת ומין ביולוגי.

ייתכן גם שתנועת זכויות בעלי החיים היא תנועה שונה במהותה, חתרנית יותר, תנועה שמבקשת לערער על נחיצות של גבול ועל נחיצותם של משפטים מטפיזיים והכללות דתיות שסוגרות קבוצות שוויון ומדירות קבוצות אחרות. ייתכן שהחזון הרחוק של תנועת זכויות בעלי החיים אינו הזנת הגבול, כי אם נטישתו לטובת מערכת אחרת, מורכבת יותר, כזו שמתארת את המגוון העצום הקיים במציאות באופן מדויק ועדין יותר, ובכך מצמצמת את העולות שנגרמות עקב הצבתו של גבול ברור וחד-משמעי. לא ברור שחזון זה הוא בריישוב; המחשבה על מערכת חוקים מקיפה שלא מגדירה את מכלול הפרטים שעליו היא חלה היא מחשבה מאתגרת ולא טריוויאלית.

הקטע הבא לקוח מתוך אתר האינטרנט של תנועת "מאבק אחד", תנועה אנרכיסטית לזכויות בעלי חיים:

מגזרים שונים מנוצלים ומדוכאים במיקומים שונים, בתרבויות שונות, באמצעים שונים, על ידי גופים שונים ובתירוצים שונים, אולם ניתן בכל זאת לזהות שורש יחיד

מאחורי הנחות מובלעות אלה, עומדים ניסויים רבים שחקרו את היכולות הקוגניטיביות והרגשיות של בעלי חיים. במסמך שפרסם האיחוד האירופי ב־2010, שאליו מפנה היועץ המשפטי במכתבו, מפורטת רשימה של כללי אצבע שמטרתם הגנה על בעלי חיים המשמשים במחקר. בדומה להצהרה מ־1948 שאיתה פתחת, גם כאן המסמך נפתח (אחרי שורה של סעיפים טכניים) בסעיף המהווה תשתית שעליה נבנים החוקים והכללים:

New scientific knowledge is available in respect of factors influencing animal welfare as well as the capacity of animals to sense and express pain, suffering, distress and lasting harm.

בדומה ל"תבונה והמצפון" שבהם ניחנו כל בני האדם לפי ההצהרה באו"ם מ־1948, כאן מפורטות תכונות רלוונטיות לשאלת מעמד המוסרי של בעלי החיים. עם זאת, בעוד שהצהרה הראשונה מנוסחת באופן מוחלט וקודם לניסיון, כאן הניסוח מהוסס יותר, נתמך בראיות מדעיות.

It is therefore necessary to improve the welfare of animals used in scientific procedures by raising the minimum standards for their protection in line with the latest scientific developments.

ובעוד ש"יחס האחוה" שראוי שיתקיים בין כל בני האדם אינו תלוי בתכונות כאלה ואחרות של הפרטים (לפחות בניסוח המקורי באנגלית) כאן התשתית הראייתית בנוגע ליכולתם של בעלי החיים לחוש כאב וסבל היא זו שנותנת תוקף לניסיון לצמצם את סבלם בעולם המחקר, ולמעשה מקיימת את הבסיס שעליו בנוי המסמך כולו. בסעיף 12 במסמך נכתב:

Animals have an intrinsic value which must be respected.

ערכם של בעלי החיים לא נמדד כפי שמודד הרמב"ם את ערכו של גוי ("אין תכליתו אלא לאדם") כפי שמעריך אריסטו בעלי חיים ("הטבע] יצר את כל בעלי החיים למען האדם") או כפי שנאמד ערכו של עבד בספר החוקים של וירגיניה מן המאה ה־17 ("יהי הדבר לחוק, שהעניין הזה יימסר לשיקולם של בתי הדין המחוזיים, וניתנת להם בזה הסמכות להעריך את ערכם של כושים שכאלה, למכור אותם במכירה פומבית, או לשמור אותם בעין, לפי מידת התועלת הגדולה ביותר שבית הדין מוצא בשימורם בשיפורם או בקידומם לטובת הנחלה והיורשים").

הטענה לגבי ערכם הפנימי והמהותי של בעלי החיים כפי שהיא מנוסחת בסעיף הינה בעלת מימד דתי או מטפיזי, ומזכירה ברוחה את ההצהרות וההכרזות שאיתן פתחת. בעיני, יש מקום לשאול האם הדמיון הינו חיצוני בלבד, או שאנו עדים לשינוי מסוג דומה – שינוי עמוק בתפיסת החברה את הגבול ואת מידת קשיחותו. עדות לשינוי נמצאת גם בהתייחסות היועץ המשפטי

באופן כן ולהגיע להחלטה הרעה במיעוטה.

נדמה שתנועות בגבול לאורך ההיסטוריה הונעו בכוחם של אותם אנשים שיכלו לראות מבעד להסכמים השקטים שמרחפים באוויר כברורים מאליהם. שנתיים אחרי השערת החוק של מרטין פרלמנט האירי התקבלה בשאגות צחוק, חמש שנים בלבד אחרי האיסור על אחזקת בני־אדם כעבדים בצרפת ובהולנד, פרסם הפילוסוף הבריטי ג'רמי בנת'אם ספר שבו הוא פורש את פילוסופיית המוסר שלו. הציטוט הבא לקוח משם, ואתו הייתי רוצה לסיים:

The French have already discovered that the blackness of the skin is no reason a human being should be abandoned without redress to the caprice of a tormentor. It may one day come to be recognized that the number of the legs, the villosity of the skin, or the termination of the os sacrum are reasons equally insufficient for abandoning a sensitive being to the same fate. What else is it that should trace the insuperable line? Is it the faculty of reason or perhaps the faculty of discourse? But a full-grown horse or dog, is beyond comparison a more rational, as well as a more conversable animal, than an infant of a day or a week or even a month old. But suppose the case were otherwise, what would it avail? The question is not, Can they reason? nor, Can they talk? but, Can they suffer?

Bentham, Jeremy. Introduction to the Principles of Morals and Legislation, second edition, 1823, chapter 17

שופטי בג"צ ביקשו לעכב את משלוח 90 הקופות למעבדת הניסויים ונכון לרגע כתיבת שורות אלה הקופות עוד בארץ.

לקריאה נוספת:

- סינגר, פיטר. שחרור בעלי החיים. תל־אביב, 1998.
- הררי, יובל נח. קיצור תולדות האנושות, תל־אביב, 2011.
- אורבך, אפריים א. "כל המקיים נפש אחת...": גלגוליו של נוסח, תהפוכות צנזורה ועסקי מדפיסים". תרביץ מ' תשל"א, עמודים 268-284.
- רכלבסקי, ספי. חמורו של משיח, תל־אביב, 1998.
- הורביץ, חגי. צמיחת הדמוקרטיה הליברלית בארה"ב, תל־אביב, 1993.
- הורביץ, חגי. "דמוקרטיה ליברלית כמקור לגזענות". מובא באליאב־פלדון, מירי (ער.), בעקבות קולומבוס 1492-1992, ירושלים, 1996.
- עמדת היועץ המשפטי לממשלה בעניין – "תנו לחיות לחיות" נגד רשות הטבע והגנים, חוות מזור ובית המשפט המחוזי מרכז. תיק מס' 2351/12 א'.

ואחיד האחראי בקווים כלליים לניצול ולדיכוי כשלעצמם; שורש זה הוא ההגיון הזהה שמאחוריהם, הגיון המעמיד רווח כלכלי מעל לכל והקובע כי חירותנו, אושרנו ורווחתנו ראויים ואף מוכרחים לבוא על חשבון חירותם, אושרם ורווחתם של אחרים – בייחוד של אלו השונים ו/או חלשים מאתנו.

המתקפה כאן אינה על מיקומו הנוכחי של הגבול, אלא על נחיצותו בכלל. נטען כאן שאין הכרח בגרימת סבל ונזק, ולמעשה, שאנו מסוגלים לחיות את חיינו בלי לפגוע ב"חירותם, אושרם ורווחתם של אחרים". תפיסה זו מתעלמת מקונפליקטים ומהתנגשויות בין אינטרסים וצרכים שקיימים בכל חברה ומאלצים בתורם את הפרטים בה להעמיד גבול ולהסדיר היררכיה שתפשט את המציאות המורכבת. בין אם נבחר להסתכל על אלה מנקודת מבט תועלתנית או דאונטולוגית, הכרעה בדילמות מוסריות מחייבת הגדרה של תחום הדיון. ואכן, במובלע מתגנב גבול גם לאידיאולוגיה האנרכיסטית של תנועת "מאבק אחד". במדור השאלות והתשובות באתר, בתגובה לשאלה "איפה אתם שמים את הגבול, האם לא מגיעות זכויות גם לצמחים?" עונים נציגיה:

כאשר אנו מדברים על 'זכויות בעלי חיים', אנו יוצאים כמובן מנקודת ההנחה כי ישנו קו ברור ומוסכם המפריד בין עולם החי לעולם הצומח.

ההבדל המהותי ביותר בין שני העולמות הללו הוא העובדה שצמחים אינם בעלי מערכת עצבים, קצות עצבים או מוח, ועל כן אינם מסוגלים לחוש כאב (תחושת הכאב מוגדרת כמנגנון הגנה עצמית: כאשר אנו נוגעים בדבר־מה המסוכן לנו, הכאב מלמד אותנו להימנע ממנו בעתיד. צמחים אינם מסוגלים לנוע או להימנע מדברים, ולכן אין להם צורך במנגנון שכזה).

היות וניתן לקטוף מצמחים, שיחים ועצים את פירותיהם מבלי שהדבר כמובן יגרום להם כאב, ולעתים גם מבלי שזה יהרוג אותם, והיות ואנו צריכים להתקיים ממזון כלשהו, הרי שההגיון הפשוט מורה שעדיף (מבחינה מוסרית, אך גם אקולוגית ובריאותית) להתבסס על תזונה צמחית מאשר על מזון הכרוך בגרימת כאב והרג לעולם החי".

הגבול הוא רחב מאוד, זהה לזה שמעמידה תנועת "אנונימוס" לזכויות בעלי חיים ומכיל את כל בעלי החיים באשר הם, אבל הניסיון לברוח מן ההכרח שבהגדרתו נדמה כנידון מראש לכישלון. אנו זקוקים לגבול שיפריד בין "אנחנו" לבין "הם", בין אלה שמועדים לחיי עבדות לבין אלה שנשמתם חופשית, בין אלה שנולדו שווים לבין אלה שנולדו כדי לקדם את עולם המחקר והרפואה, בין אלה שהריגתם היא "שחיטה" לבין אלה שהריגתם מכונה "רצח". גבול כזה הוא בלתי נמנע כי חיים בלעדיו הם חיים בצל הקונפליקט הבלתי ניתן לפתרון בין הרצון שלנו לחיות לבין גרימת הסבל והצער האינהרנטית לחייו.

המייטב שאנחנו יכולים לעשות הוא לוודא שאנו מציבים את הגבול במקום הראוי והנכון ביותר, להתעמת עם שאלת מיקומו

Directive 2010/63/eu of the European Parliament and of the Council of 22 September 2010 on the Protection of Animals Used for Scientific Purposes.

תודה רבה לדוקטור יובל נח הררי, גלעד קינן, שי זמיר, נעם מזור, נטע גרין, ניצן לוביאניקר, יערה נוטע, אלעזר וייס ויוחאי שלושלייפר שעזרו לי בכתיבת הכתבה.

mm130f@gmail.com

- פרוטוקול הדיון מיום 4.4.2012 בעניין – "תנו לחיות לחיות" נגד רשות הטבע והגנים, חוות מזור ובית המשפט המחוזי מרכז. תיק מס' 2351/12 א'.
- אתר האינטרנט של עמותת "אנונימוס" לזכויות בעלי חיים. <http://anonymous.org.il>
- אתר האינטרנט של קבוצת "מאבק אחד" – הקבוצה האנרכיסטית לזכויות בעלי חיים. <http://www.onestruggle.org>

מתחת למיץ של הזבל: על מיסוד הזנות – תיאוריה ופרקטיקה

קרמל חנני

בשוליים החברתיים אך מהווה נייר לקמוס לחברה שבה היא מתקיימת. האופן שבו מוסדרת הזנות במדינה יכול ללמד אותנו רבות על יחס החברה לחלשים ומדיניות הרווחה של המדינה – האם המיסוד מוטה זכויות נשים? (זכאיות לדמי אבטלה, לביטוח לאומי, למנגנונים תומכי בריאות פיזית ונפשית) או מוטה לטובת המדינה? (רווחים ממס ומתיירות מין, הגנה על בריאות ומוסר הציבור)? האם הנשים עצמן מאוגדות ומוכרות על ידי מוסדות שונים? האם החברה האזרחית מעורבת בתמונה?

הפרכת סטריאוטיפים

יש הטוענים כי הזנות היא המקצוע העתיק בעולם, "אפילו בתנ"ך היו זנות", ועל כן, אין טעם אפילו לנסות להילחם בתופעה זו. מיד נשאלת השאלה: מדוע? הרי גם רצח הוא מן המקצועות העתיקים בעולם (ואף הוא מופיע בתנ"ך, אפילו מוקדם יותר, בסיפור קין והבל) אך החברה המודרנית מסרבת לקבל רצח, נלחמת למונעו, ומפלילה ומענישה בחומרה את הרוצח. כלומר, זנות אמנם קיימת כנראה משחר ההיסטוריה, אך אין לעובדה זו כל רלוונטיות ליחסינו אליה היום. עלינו להחליט כחברה האם אנו מכירים בתופעה זו כלגיטימית או שמא אנו חושבים כי זוהי תופעה פסולה ופועלים למגרה.

מיסקונספציה נוספת בקשר לזנות זכתה לכינוי "התיאוריה הביולוגית". לפי תיאוריה זו, אם ישללו מן הגברים את האפשרות לרכוש שירותי מין בתשלום הם ימצאו את פורקנם באופקים אחרים, ביניהם אונס. אבל בידולם של צרכים מיניים כיוצא

הזנות נתפסת בקרב רבים כמקצוע העתיק בעולם, ובכל זאת היא נותרת מקור לא־אכזב לדיונים סוערים ולמחלוקות קשות. כתבה זו בוחנת את הזנות במדינות שונות ברחבי העולם, את מעמדה בחוק ואת קיומה בפועל – כאשר מעל לכל מרחפת השאלה הבווערת: לאן מועדות פניה של הזנות בישראל?

הקדמה

המשפטנית הפמיניסטית קת'רין מקינון טוענת שגם כשאתה נמצא "במיץ של הזבל", אתה תמיד יודע שיש מישהו שממוקם נמוך ממך במדרג החברתי – הזונה. היא עומדת ומחכה – בשולי הכביש, בפינת רחוב, בחצר האחורית של העיר (תהא זו התחנה המרכזית או רחובות המהגרים בדרום) – והלקוחות באים. רצף קבוע, שעות קבועות, רק הפרצופים משתנים. אם כבר עוסקים בפריפריה – אז כדאי ללכת עד הסוף, אל הקצה (של יחסי הניצול), אל השוליים (של המרחב הפיזי והחברתי), אל הזונה. זנות היא עולם עצום ונסתר. משתתפים בו הרבה שחקנים, אינטרסים וכסף שמחליף ידיים ללא הרף. בשל כך, קשה לקלוע ולתאר במדויק את המתרחש בו. הכול נעשה במחשכים, בסתר, גם הצעקה איננה נשמעת (לרוב).¹ בכתבה זו לא אדון בלקוחות, בזונות או במערכת הסובבת אותם (החל מן הסרסור עבור לסחר בנשים וכלה בתפקוד המשטרה) אלא אדון רק במיסוד הזנות, על היבטיו התיאורטיים והפרקטיים. הזנות נמצאת אמנם

כמובן מדגישות את זכות הבחירה ומתנגדות להפעלת פטרנליזם על הזונות. מי שבוחרת לעשות כן, בדיוק כמו אישה הבוחרת להיות מנהלת או ספרנית, מממשת את זכויותיה ואין להגבילה בכך.

בין שתי גישות: מיסוד או איסור

בפני המדינה ניצבת אם כן בחירה בין שתי דרכי פעולה. מצד אחד, ניתן לבחור לאסור על זנות באופן מוחלט (כפי שעושה ארצות הברית) ומן הצד האחר, ניתן לקלוט את הזנות לתוך המערכת החוקית ולמסדה (יש דרכים שונות למיסוד שעליהן אעמוד בהמשך). מעניין לגלות כי גם בנושא זה אין הסכמה בין ארגונים פמיניסטיים ברחבי העולם. כך, למשל, ארגוני הנשים בהולנד חתרו למיסודה ולהתרתה של הזנות בהולנד – והצליחו בכך, וכמעט במקביל (במהלך שנות ה־90) ארגוני הנשים בשווייץ חתרו לאיסור מוחלט והפללה של הזנות בשווייץ – וגם מאבקן של אלה הצליח.

התומכים באיסור מוחלט (הפמיניזם הרדיקלי) נסמכים על כמה טענות. ראשית, מיסוד הזנות מביא לעלייה במספר הנשים העוסקות בתחום,⁴ כיוון שהעיסוק מותר ומוכר על ידי המדינה. בנוסף, במדינות שבהן מוסדה זנות (הולנד למשל) תהליך המיסוד לא התממש במלואו מאחר שהסטיגמה החברתית סביב הזונה נשארה. כמו כן, מיסוד לא־נכון עלול בסופו של תהליך אף לפגוע בקורבנות הזנות; למשל העובדה שכדי לקבל הכרה מן המדינה, הזונות יאלצו להיחשף בפני מוסדות הציבור ולהירשם במרשם – ובכך יסתכנו ביחס סטיגמטי כלפיהן מצד רשויות האכיפה והחברה ככלל. יתרה מכך, על אף שיהיו זונות שיירשמו ויקבלו זכויות, תמיד תיוותר שכבת נשים שאינה נחשפת בפני המדינה כיוון שהיא החלשה ביותר. וכך, קיומה של שכבה ממוסדת רק יסיט את העיסוק החברתי מהן והלאה וייצור מצב של שלילת כל אפשרות לשיקום עתידי.

מנגד לאיסור המוחלט על הזנות ניצבת אופציית מיסוד הזנות שבה תומכות עובדות המין. פרט לעובדות המין, ישנם שחקנים רבים בעולם הזנות (כמו, למשל, הלקוחות, הסרסורים, הסוחרים, רשויות המס, רשויות האכיפה והתעשייה הנלוות ומאפשרת את קיום הזנות (בתי־מלון, חברות הלבשה ייעודית, אביזרי מין ועוד) שלכל אחד מהם אינטרס שונה ולכן הוא חותר למיסוד במנגנון שונה.

על כן, כאשר רוצים למסד/לחקור את מיסוד הזנות חשוב להבין שלוש שאלות מרכזיות: השאלה הראשונה עליה יש לתת את הדעת היא באיזו מדינה בעולם מדובר ומהו המצב הקיים בה? אם הזנות חוקית במדינה, המאבק סובב בדרך כלל סביב זכויות הנשים (קיומן מלכתחילה והיקפן); אם הזנות בלתי חוקית במדינה, המאבק הוא לדה־קרימינליזציה (איסור ההפללה) של הזנות. השאלה השנייה היא מי נלחם לטובת המיסוד? האם אלה ארגונים אזרחיים? הנשים העוסקות בזנות (עובדות המין) או המדינה? כל אחת מן הקבוצות מייצגת אינטרסים שונים ותחתור

דופן עד כדי כך שהם שולטים באדם ולא להפך (האדם שולט בהם) הוא בבחינת זלזול ביכולתו התבונית של המין הזכרי כולו. הנחת המוצא של המשפט הפילי המודרני היא שהאדם הוא סובייקט אוטונומי ומעשיו הם תוצר בחירתו המודעת. התיאוריה הביולוגית שוללת הנחה זו. במילים אחרות, לכל בני האדם יש צרכים, מיניים ולא מיניים וההנחה היא שבני האדם מסוגלים לשלוט בהם ולא להפך. כשהחברה מחליטה על איסור פילי או נורמטיבי האדם הסביר יציית לו, גם במחיר ריסון צרכיו. יותר מכך, מחקרים² מראים כי מרבית צרכני הזנות הם גברים נורמטיביים, ללא תיק פילי, שלא מבצעים פשעי אלימות ואונס. ניתן לטעון כי האיסור על זנות יסיט את אותם גברים נורמטיביים ממסלול החיים שומר החוק שבו בחרו, אבל סביר הרבה יותר להניח שגם במקרה של דחפים מיניים, יצליחו אותם גברים לשלוט בצרכיהם כדי להתאים לדרישות החברה.

"היא בחרה בזה"

הסטראוטיפ הנוסף שאליו אתייחס קשור לסוגיית הבחירה: תפיסת העולם הליברלית מדגישה את מושג הבחירה ואת זכותו של הפרט לקבוע את אורח חייו. בתוך כך, רבים מציינים כי הזונות פועלות מבחירה מלאה, לעתים אף מדובר בנשים משכילות הבחורות לשלם כך על השכלתן (למשל, סטודנטיות המשלמות באמצעות זנות על תואר הלימודים שלהן). אקדים ואומר כי מחקרים מראים באופן חד־משמעי שזהו אינו המצב.³ הכניסה למעגל הזנות היא מוצא אחרון לתנאים כלכליים דוחקים או מעמסות נפשיות (רוב הנשים שעוסקות בזנות הן נשים שחוו התעללות מינית כזו או אחרת בביתן). אמנם רוב הנשים שמגיעות לעסוק בזנות מודעות לכך שהן נכנסות אל עולם הזנות אך הידע על מה שצפוי להן מוגבל והעובדה שהזונה "בחרה זאת מרצונה" איננה מקלה על הסיטואציה.

יתרה מכך, זרם הפמיניזם הרדיקלי טוען שגם אם אכן נעשתה כניסה לזנות מתוך בחירה, המדינה/מוסדות החברה לא צריכים לקבל זאת. מקיון טוענת שבחירתה של הזונה נעשית מתוך תודעה כוזבת, על כן היא מבקשת להפעיל מנגנון פטרנליסטי שלפיו גם אישה שנכנסה לזנות מבחירה (או מתוך "כפייה כלכלית" ולא פיזית) תוכר כנפגעת כפייה. הזנות לגישה ממוקמת בקצה רצף של מיניות כמנגנון הדיכוי: אישה מדוכאת בעבודה << אישה שבוצעה נגדה הטרדה מינית >> אישה שנאנסה >> זונה (כביכול אישה הנאנסת מבחירה). סוגיית הבחירה אינה מוסיפה או מעלה לעניין זה. לפי הפמיניזם הרדיקלי, אין לקבל כל סוג של הסדרת זנות אלא לעוקרה מן השורש, לאסור על כל צורה שלה ולפעול למיגור התופעה.

מנגד ניצבות זונות המגדירות עצמן כעובדות מין (ומרתה נוסבאום וחלק מארגוני הנשים לצדן) וטוענות כי עבודתן היא עבודה לכל דבר, ועל כן מגיעות להן הכרה וזכויות. האוטונומיה של האישה על גופה כוללת את זכותה לעסוק בזנות אם היא חפצה בכך, ומבחינתן, יש לפרש כפייה ככפייה פיזית בלבד. הן

להסתובב במקומות מסוימים. יש לציין כי הזנות מתקיימת גם מחוץ לבתי הבושת המוכרזים ורשויות המדינה מנהלות מלחמת חורמה אכזרית ואלימה נגד הזנות ה"לא־רשומות". נשים אלה הן למעשה קורבן כפול כי הן אינן מקבלות את ההגנה (אף אם היא חלקית) של בית הבושת וכן סובלות מרדיפות, מהשפלות ומאלימות מצד הרשויות.

מיסוד מוטה זכויות נשים – הולנד: בהולנד זנות מותרת ברחוב, באזורי סובלנות מוגדרים (כמו רובע החלונות האדומים שבאמסטרדם) או בדירת מגורים. הזונה שעובדת כעצמאית נדרשת להירשם במס ההכנסה, ואילו שכירה נדרשת להציג חוזה העסקה ולהירשם בביטוח הלאומי. כל הזנות זכאיות לדמי אבטלה ולפנסיה.

העיסוק בזנות מותר רק למי שהיא אזרחית המדינה או אישה השווה בהולנד עם היתר מן האיחוד האירופי, מעל גיל 18, העוסקת בזנות מבחירה (כפייה כלכלית מוכרת לצורך העניין כבחירה). לא ניתן לשלוח מובטלות לעסוק בזנות בניגוד לרצונן. החקיקה לא חלה על מהגרות ולכן גם בהולנד (כמו בנוואדה) מתקיים מרדף בלתי פוסק של הרשויות אחר נשים "לא־רשומות" העוסקות בזנות. בשנים האחרונות, ניכרת עליה במספר בתי הבושת בזירות סגורות (לא־מדווחות).

איסור מוחלט, גישה פטרנליסטית – שוודיה: ב־1998 חוקקה המדינה סדרת חוקים העוסקים באלימות נגד נשים, ביניהם חוק הפללת לקוחות הצורכים זנות. החוק אושר ב־1999 וקבע שצריכת זנות אסורה (הפללה של הצרכנים, הסרסורים וסוחרי הנשים) אך הזנות כשלעצמה מותרת (קורבנות הזנות אינן מופללות ומוצע להן טיפול ושיקום). העונש על העבירה הוא שישה חודשי מאסר ו/או קנס. עם זאת, ב־2001, נקבעה הלכה כי מדובר בעבירת מטרד שדינה קנס. קביעה המשקפת את יחס הציבור ל"קלות העבירה" (למרות גישתה המחמירה של המדינה).

בתחילה ניכרו קשיים באכיפה באכיפת החוק; המשטרה טענה שאכיפת החוק אינה באחריותה ונטל הפיקוח נדד בין גופים שונים. עם זאת, לאחר כמה שנים ניכרה התייצבות בעניין והמשטרה הקימה מחלקה ייעודית לאכיפת החוק. בתום עשור מחקיקת החוק, ארבעה שופטים, שר התעסוקה ומאות גברים בשנה הועמדו לדין. שוודיה טוענת לצמצום מסוים בממדי הזנות אך אין מידע מדויק ומוכח בנושא. הדיווח העצמי של גברים על שימוש בזנות ירד, אבל מובן כי ניתן להסביר ירידה זו בהיעדר רצון לדווח ולהודות בעבירה שהפכה פלילית.

שטח אפור וצעדים לקראת הפללה: המצב בישראל

בישראל, לפי חוק העונשין התשל"ז, הזנות אינה אסורה. סימן 'י' העוסק בעבירות זנות ותועבה מונה כאסורים את המעשים הבאים בלבד: סרסרות, שידול, ניצול קטינים לזנות וסחר בבני אדם (ובפרט בנשים). הנחיות פרקליטות המדינה שנקבעו ב־1994 מורות על מדיניות אכיפה סלקטיבית: אם מדובר בבית

להסדרה במנגנון שונה. השאלה האחרונה היא, על מה נאבקים? מיסוד הזנות נע בין רגולציה לדה־קרימינליזציה. בארצות הברית המאבק הוא להורדת ההפללה המוחלטת על כל המעורבים (זנות, מנהלים ולקוחות כאחד) הפוגעת בסופו של דבר בעיקר בזנות שהן הקורבנות של הסיטואציה. באירופה, לעומת זאת, המאבק מתנהל סביב זכויות הנשים, למה מחויבת המדינה ולמה זכאיות הנשים.

אם אנו בוחרים להתמקד בזכויות הנשים ולא בהפללתן, קיימות שתי דרכי פעולה; הראשונה מקדמת מיסוד הממוקד בזכויות נשים מלאות. כלומר, הבטחת ביטוח לאומי, פיצויי פיטורין, פנסיה וביטוח בריאות. האופציה השנייה היא מיסוד המסדיר רק את יחסי העבודה בין הזונה למעבידה וממוקד בצרכי המדינה, כמו מניעת מטרדים, הגנה על בריאות הציבור ומוסר הציבור, הפקת רווחים ממס ומתיירות.

מסע מסביב לעולם: מיסוד בשוודיה, בנוואדה ובהולנד⁵

מיסוד מוטה מדינה – נוואדה, ארה"ב: ככלל, בארצות הברית יש איסור מוחלט על צריכה וביצוע של זנות. אך במדינת נוואדה יש חריג טריטוריאלי, בתי הבושת (ולא הזנות) מוכרים כאקס־טריטוריה פלילית לעניין הזנות ובהם (ורק בהם) מותר לצרוך ולבצע אקטים מיניים בתשלום. בפועל, ההסדרה מעניקה מעמד חוקי לבתי בושת ולא לזנות עצמן, ומותירה את הבנות כמעט ללא הגנות חוקיות ומעגלי תמיכה. העיסוק בזנות מותר לנשים בלבד, מעל גיל 21, המציגות אישור בריאות עדכני ועורכות בדיקות רפואיות סדירות מרגע העסקתן. נוסף על כך עליהן להוכיח שיש בית־בושת חוקי המוכן לקלוט אותן.

משקיבלו אישור העסקה עליהן לערוך בדיקות רפואיות מדי חודש (משקף את דאגת המדינה לבריאות הציבור ולאוו דווקא לבריאות הנשים) ולהירשם אצל השריף המקומי, כולל הגשת תצלום וטביעת אצבע – פרקטיקה שאינה נפוצה בכל המקצועות אלא כלפי זנות (ופושעים) בלבד. אם הזונה מבקשת לעבור בין בתי־בושת, היא מחויבת ל"תקופת צינון". גם בעניין זה, קשה לחשוב על דרישה דומה במקצועות אחרים; אין דרישה כזו ממלצרים העוברים בין מסעדות או אפילו ממורים העוברים בין בתי־ספר. מבחינה כלכלית, מחצית מהכנסותיהן של העוסקות בזנות מועברות למנהל בית הבושת (כל מנהלי בתי הבושת הם גברים, אף על פי שאין התייחסות ספציפית לכך בחוק) ובנוסף לכך על הזונה לשלם גם מסים חודשיים ולשלם מכיסה על בגדים, על אמצעי מניעה, על אוכל, על שירותי כביסה וכדומה.

העובדה שבכל חדר בבית הבושת מותקן לחצן מצוקה מעניקה תחושת ביטחון לזונה ואכן, שיעורי האלימות (המדווחים) ירדו. עם זאת, נתון זה מתייחס לאלימות המדווחת בלבד וסביר להניח שקיימת יותר אלימות בפועל. הסטיגמה החברתית נשארה (ואף נשמרת בפועל על ידי הממסד). כך, למשל, על בית הבושת להיות מרוחק מכל מוסד חינוך או דת ולזנות "בתפקיד" אסור

אסור לנו לעצום עיניים ולקבל את הדברים כגזירת גורל. עלינו להכיר בזונות כקורבנות של סיטואציה חברתית קשה ולפעול הן לחינוך ולמניעה של התופעה והן להקמת מנגנוני תמך שיסייעו לבנות הנמצאות במעגל הזנות וכן לאלה המבקשות לצאת ממנו. לדעתי, כל התקדמות בדבר איסור נורמטיבי ופילי על זנות היא מבורכת ובמובן זה הצעת החוק הנוכחית היא צעד בכיוון הנכון. אך עם זאת, איני מבינה כיצד במדינה מתוקנת יש איסור על מכירת איברים ואין איסור על מכירת הגוף כולו. הצעת החוק היא התקדמות קטנה במשעול ארוך ועוד רבה הדרך לפנינו.

הערות

- 1 המקרים שכן שומעים עליהם בדרך כלל הם הקיצוניים (מבחינת אלימות או עושק שאינו מתקבל על הדעת אפילו לסיטואציה זו). מקרים אלה לרוב מגיעים למשטרה ומשם לעיתונות (או בסדר הפוך) וקשה להסיק מהם על הכלל. עם זאת, סביר להניח שהכלל דומה במאפייניו אל הסיטואציות האלימות והמנצלות מאשר השוויוניות והמכובדות. אם הכול היה "תקין" בעולם הזנות, לפחות מבחינת היעדר אלימות/סמים/ כפייה, תשלום נאות ויחס הולם – העולם הזה היה הרבה יותר נגיש ופתוח.
- 2 למשל, מאמרה של ג'וליה לפלר; Julie Lefler "Shining the Spotlight on Johns: Moving towards Equal Treatment of Male Customers and Female Prostitutes" 10, **Hastings College of Law 11** (1999).
- 3 למידע נוסף: Melissa Farley (ed). 2003. **Prostitution, Trafficking and Traumatic stress**. HMTP
- 4 חשוב לציין כי טענה זו אינה נסמכת על מספרים ממשיים ועל כן קשה להסתמך עליה. אכן קשה לעקוב אחר אוכלוסיית הזנות כולה ככלל, ובפרט במבט משווה של "לפני ואחרי מיסוד", אך ללא מספרים כלשהם אין לטענה זו תוקף.
- 5 הנתונים נסמכים על הנלמד בשיעור "זנות וסחר בנשים בראי המשפט והמדינה" המועבר על ידי עו"ד נעמי לבנקרון.
- 6 ע"פ 94/65 תורג'מן נ' היועמ"ש יט (3) 57
- 7 מקרה שבו פרץ ריב כנופיות בבאר שבע (21.12.200) ובמסגרתו הוצת בית הבושת. הזונות הוכרו כנפגעות תאונת עבודה וקיבלו פיצויים מביטוח לאומי.
- 8 דב"ע (ב"ש) נ"ו 180-3 בן עמי נ' גליצנסקי פד"ע לז 755
- 9 בג"ץ 5637/07 פלונית ואח' נ' שר הבריאות ואח' (פסק דין מיום 15.8.10), וכן: עת"מ 673/02 אלמונית ואח' נ' השר לביטחון פנים ואח' (פסק דין מיום 24.1.08).
- 10 פ/2580/18: הצעת חוק איסור צריכת זנות וטיפול בקהילה (תיקוני חקיקה), התש"ע-2010
- 11 מיכל סנונית, **ציפור הנפש**, הוצאת מסדה.

בושת או בזנות ברחוב שמעורבים בה קטינים, בסחר בנשים, בעבירה נלווית (צריכת סמים) או במטרד ציבורי – תבוצע אכיפה. אם לא – נוצר מצב של הסכמה בשתיקה.

בית המשפט הרחיב ופירש את האיסורים והזכויות על זנות. מבחינת ההלכה הפסוקה לזונה אסור לקבל לקוחות בביתה⁶ ("מותר" או לפחות "לא אסור", בבית-מלון, ברחוב או בבית-בושת). כמו כן, חזקת סרסרות מוחלת על כל מי שמתגורר עם הזונה ונהנה מרווחיה – גם אם מדובר באבי ילדיה או בבעלה. מאידך גיסא, הזכויות שהוכרו לזונות מוגבלות בהיקפן: כך אמנם ביטוח לאומי הכיר בזונות כנפגעות תאונת עבודה⁷ וכזכאיות לשכר מינימום ולימי חופש⁸ אבל מבחינה בריאותית המדינה מחויבת לספק שירותים בסיסיים בלבד לנפגעות ממחלות מין או ממחלות קטלניות כצהבת לדוגמה⁹ (תקף בעיקר לגבי קורבנות סחר בנשים ולא לזונות בעלות אזרחות ישראלית המבוססות בביטוח לאומי או בביטוח בריאות אחר). מרפאת לוינסקי (בתל אביב) מספקת אמנם שירותים רפואיים בחינם אך גם הם בסיסיים בלבד וכמובן, מקומיים.

בפברואר 2012 עברה בקריאה ראשונה בכנסת הצעת חוק בדבר איסור צריכת שירותי זנות¹⁰ המתמקדת בלקוחות. ההצעה מציעה הפללה של צרכני זנות, שתינתן להמרה (בעבירה ראשונה בלבד) בסדנת חינוך המבוססת על מודל הג'ון סקול האמריקאי. הצעת חוק זו משקפת את התפיסה הנורמטיבית השלילית כלפי תופעת הזנות – כך למשל, מדברי ההסבר להצעה: "בהצעה זו, מביעה הכנסת את עמדתה כי הזנות הינה תופעה שלילית מיסודה, היוצרת פגיעה בוטה בכבוד האישה ובחירותה, בשוויון זכויותיהן של נשים בחברה, ובזכותה של האישה על גופה". מבט ביקורתי על החוק מעלה כמה תהיות: ראשית, הוא מתמקד רק בצד אחד של התמונה – הלקוחות ואינו מתייחס לא לזונה כקורבן של הסיטואציה (מבחינת מנגנוני תמך או זכויות לנשים) ולא למערכת הסובבת – השומרים, הנהגים, הסרסורים וכדומה. כמו כן, בחוק לא מוזכר שינוי במנגנוני האכיפה – דבר העלול להוביל למצב דומה לזה שהתקיים בשוודיה של התמהמהות ביישום החוק.

מחשבות אישיות

"עֲמוֹק עֲמוֹק בְּתוֹךְ הַגּוֹף שׁוֹכֵנֶת לָהּ הַנְּפֹשׁ.
אִישׁ עוֹד לֹא רָאָה אוֹתָהּ,
אָבֵל כּוֹלֵם יוֹדְעִים שֶׁהִיא קְיִימָת.
וְלֹא סֵתֵם יוֹדְעִים שֶׁהִיא קְיִימָת,
יֹדְעִים גַּם מָה יֵשׁ בְּתוֹכָהּ".

אירוני להסתכל על דברי מיכל סנונית¹¹ ולהחליף את המילה "נפש" במילה "זונה": "עמוק בשולי הפריפריה החברתית שוכנת הזונה. היא מנסה להיות נסתרת (חלק גם ראו אותה) אבל כולם יודעים שהיא קיימת. ולא סתם יודעים שהיא קיימת, יודעים גם מה יש בתוכה".

חן חקלאי, פארק דרום, תל אביב, 2010

אקליפטוסים גבוהים

חן א. לויט

לילה

לי ולה הוא הלילה
שאלתי אם לי ולה לתמיד
שאלתי כמה אני בשבילה
במידות של אקליפטוס

אז כן או לא כן?

קן, יושבת צפור
בו מקום לשתיים
ולא צריך לדבר עוד
על אקליפטוסים גבוהים.

jen.a.levitt@gmail.com

יום שמש ככל הימים.

הרוח סתמית מתגרה במי הירקון
משכשכת ציפור:

קורמורן

בין עצי אקליפטוס גבוהים
כמה קטנים אנחנו
וכמה גדולים כשהשמש
מטילה אותנו בין הצללים

אנו

דיוקן וצדודית אלמוניים
בשיח אילמים גונזים מלים,
צדים מבטים אסורים,
מתגנבים הצידה

שעת נפש

זהר ברמן

של ד"ר אפי זיו, שתוצג לעיל, אני רוצה לטעון כי חתירה לצדק חברתי צריכה לכלול, גם, הכרה במשמעויות של חיים בחברה שבה מתקיימים סוגי דיכוי שונים על בסיס קבוע. בפרט, אבקש להתמקד בהשלכות המזיקות שיש לתופעות אלה על נפשותיהם של הפרטים כלפיהם הן מופעלות, ובניסיון החשוב להפוך את ההשלכות האלו לבעלות שם וניראות.

בספרה "טראומה והחלמה" (1992), שנחשב לאבן-דרך בשיח הטיפולי כמו גם בזה הפמיניסטי, מתארת ג'ודית לואיס הרמן את התפתחות השיח החברתי והפסיכיאטרי על טראומה, החל מהגותו של פרויד ועד לסוף המאה הקודמת. נקודת הציון העיקרית היא ההכרה הממסדית בקיומה של תסמונת דחק פוסט-טראומטית, "פוסט-טראומה", אשר נכנסה ל־DSM כאבחנה רשמית בשנת 1980. מתן ההכרה לקורבנותיהן של טראומות שונות, לרבות מתן שם ושפה לתאר את מצבם, היה צעד חשוב בהכלתם של א/נשים אלו בשיח הפסיכיאטרי ובשיפור המענה הטיפולי הניתן להם. אולם, בכתיבתה, מפנה זיו מבט אל ההשלכות השליליות של אבחנה פסיכיאטרית זו. לטענתה, הגדרת הטראומה כאירוע שהוא נקודת קיצון מסמנת את החוויה היומיומית כנורמטיבית, ואינה לוקחת בחשבון את המימד הפוליטי שבקיומן של טראומות. שכן, כאשר מגדירים טראומה כאירוע המתקיים "מחוץ לטווח החוויה האנושית" (כך בהגדרה המקורית ב־DSM III), קל להתעלם מתהליכים חברתיים שגרתיים, שקופים כמעט, המתרחשים על בסיס קבוע, שלהם השפעה מזיקה על נפשם של הפרטים שכלפיהם הם

בדיון הציבורי הרבגוני על צדק חברתי, שגרה של סוגי דיכוי שונים מסתווה תחת מעטה של טבעיות וחומקת מתחת לרדאר המאבק. סימון השלכותיהם הנפשיות הפוגעניות של הדיכויים הללו והפניית מבט אישי וקולקטיבי לעברן הם חלק הכרחי ממעשה התיקון החברתי.

באחד מערבי הקיץ האחרון ישבתי עם חברה טובה מחוץ לאוהל שהקימה בשדרות רוטשילד. היא לא ישנה באוהל, סיפרה, משום שמקרי הטרדות ותקיפות מיניות התרחשו בשדרה בשבועות האחרונים, והיא מעדיפה להעביר את הלילה בבית. דקות לאחר מכן זכינו להצעות מטרידות לגבי הלילה הקרוב משני בחורים שעברו לידנו, תופעה שאיננה מיוחדת כשלעצמה אך בשלב זה של השיחה, המחישה היטב את העניין.

אומרים שהמחאה החברתית חוזרת הקיץ. העם עדיין דורש צדק חברתי, אבל מה כולל אותו צדק חמקמק? ברור שכדי לאפשר לכל בני האדם קיום בכבוד במדינת ישראל צריך יותר מדיוור בר השגה או חינוך חנים מגיל שלוש, אך כשמנסים לפרוט את הדיון בצדק חברתי לכדי רשימת מכולת, מגלים שהמשימה איננה פשוטה. מגזרים שונים מגיעים עם דרישות שונות; כולנו פסענו בשדרה בקיץ בין אוהל המילואימניקים לאוהל השירות הפסיכולוגי הציבורי, בואכה אוהל האבות הגרושים.

מבלי לזלזל בכל הנ"ל, אני מבקשת להעלות לדיון קול נוסף, שמבקש צדק חברתי ברובד עמוק יותר. בהתבסס על כתיבתה

פועלים. אם טראומה היא אירוע נקודתי שמקבל את תיגו כטראומטי בעקבות חריגתו מטווח החוויה האנושית הרגילה, הרי שתוצאותיהן הנפשיות של תופעות דכאניות מתמשכות כהדרה, אפלייה, דמוניזציה, או אלימות סמלית, אשר מתקיימות בתוך החוויה החברתית היומיומית של חברי וחברות קבוצות מסוימות נותרות לא מסומנות, לא מוכרות. נוסף על כך, התמקדות השיח הפסיכיאטרי בסימפטומטולוגיה המאפיינת את נפגעי הטראומות (למשל, דיסוציאציה) מייצרת את המימד הפוליטי, כלומר את ההקשר שבו הן מתרחשות. אונס, שבי, תאונות דרכים ואסונות טבע הם טראומות הנטועות בהקשרים חברתיים-פוליטיים מסוימים – הן מושפעות מהם בהתרחשותם, או לכל הפחות בטיפול וביחס שמקבלים נפגעייהם. אולם השיח הממסדי אודות טראומה אינו מתייחס לכך. במהדורות מאוחרות יותר של ה־DSM שונתה הגדרת הטראומה, אך היא נותרה במהותה הגדרה שמתייחסת לאירוע קיצוני, ובכך היא מותירה ללא שם והכרה טראומות שאינן חריגות ומאסיביות. במקביל הגדרה זו ממשיכה לסמן את המציאות השגרתית כ"נורמלית". ניסיון לתפוש סימולטנית את שני האספקטים של הטראומה – הפוליטי והנפשי – נעשה ב־1992 על ידי הפסיכולוגית מריה רוט, אשר טבעה את המונח "טראומה עיקשת" (insidious trauma). מונח זה מאפשר להרחיב את הגדרת הטראומה, כך שתתייחס גם להשפעותיהן הנפשיות של תופעות חברתיות כמו דיכוי ממוסד, גזענות, סקסיזם, לאומנות או הומופוביה, והאופן שבו הן כופות על פרטים תנאי חיים הגורמים למצוקה נפשית. בהמשך הוצעו המשגות נוספות המתארות דפוסים של מצוקה שנובעים מחיים תחת תנאי דיכוי ממושכים וממוסדים. לטענתה של זיו, חשיבותן של המשגות כאלו היא בכך שהן מעניקות מינוח פורמלי להשלכות הנפשיות של ההקשר החברתי, ומאפשרות להחליף תגיות פסיכופתולוגיות שממקמות את הבעייתיות באינדיבידואל מסוים (למשל, הפרעת אישיות גבולית), במונח שממקם את הבעייתיות בתופעה חברתית.

את ההבדל בין טראומה במובנה הקלאסי, טראומת קיצון, ובין טראומה עיקשת, ממחישה דוגמה של זיו אודות ניצולי השואה. בזמן השואה, זמן קונקרטי בהיסטוריה, חוו יהודים טראומת קיצון; השפעותיה המתמשכות והקשות של טראומה זו על נפשם, גם כאשר במציאות האירוע הטראומטי כבר איננו מתרחש, היא מה שמוגדר באמצעות ה־DSM כפוסט טראומה. לעומת זאת, ההכחשה והבוז שאפיינו את היחס לניצולי השואה עם הגעתם לארץ ועד לשנות השישים, עת השתנה יחס זה, יצרו טראומה עיקשת. בטראומה כזו, המציאות הטראומטית נמשכת הלכה למעשה, ולא רק בנפשו של האדם. למאפייני הטראומה העיקשת מופע סמוי יותר, אין לה נקודות התחלה וסיום, והיא נעדרת שפה והכרה ברורות. טראומה עיקשת יכולה לשמש כרקע להתרחשותה של טראומת קיצון: כך למשל אונס מתבצע בקונטקסט של דיכוי מגדרי המתקיים במבנה חברתי פטריארכלי. בדוגמה זו, שגרה של החפצה וכוחנות מהווה

טראומה עיקשת, ומעשה האונס הוא אירוע הקיצון ("קיצון" – על אף שהוא נפוץ להחריד). אולם, גם מבלי שתרחש טראומה שהיא אירוע קיצוני, עלולות להיות לטראומה העיקשת השלכות מכריעות וארוכות טווח על נפש הפרט. המחשה לכך ניתן למצוא בניסוחה המפורסם של סוזן בראונמילר, המצוטטת אצל זיו: "ללא כל קשר למספר הנשים הנאנסות בפועל – תחושת החרדה והפחד מאונס היא אוניברסלית ומשותפת לכלל הנשים; כל אחת יכולה, בצדק, לראות את עצמה כקורבן בפוטנציה... מצב זה יוצר תהליך של חיברות המיוחד לנשים... רעיון זה מושרש בתת הכרתן ומכתיב את אורח חייהן". בניגוד לסימפטומטולוגיה הפוסט טראומטית של טראומת קיצון, שלה נראות ומוכרות, תוצרייה של טראומה עיקשת הן תחושות מופנמות הכוללות נחיתות, מלנכוליה, בושה, אשמה וצמצום העצמי. את הדוגמא הנשית של בראונמילר ניתן להקיש לפלסטיני ולתחושותיו בהתקרבו למחסום, לזוג האתיופי ולתחושותיו בשיחה עם בעלי בית פוטנציאליים, לנער ההומו ולתחושותיו בעת שהוא שומע כיצד זהותו שלו משמשת כקללה רווחת, ולשאר הזהויות שחורגות מזהות הנורמטיבית וההגמונית בישראל, על מחירן המידי וארוך הטווח.

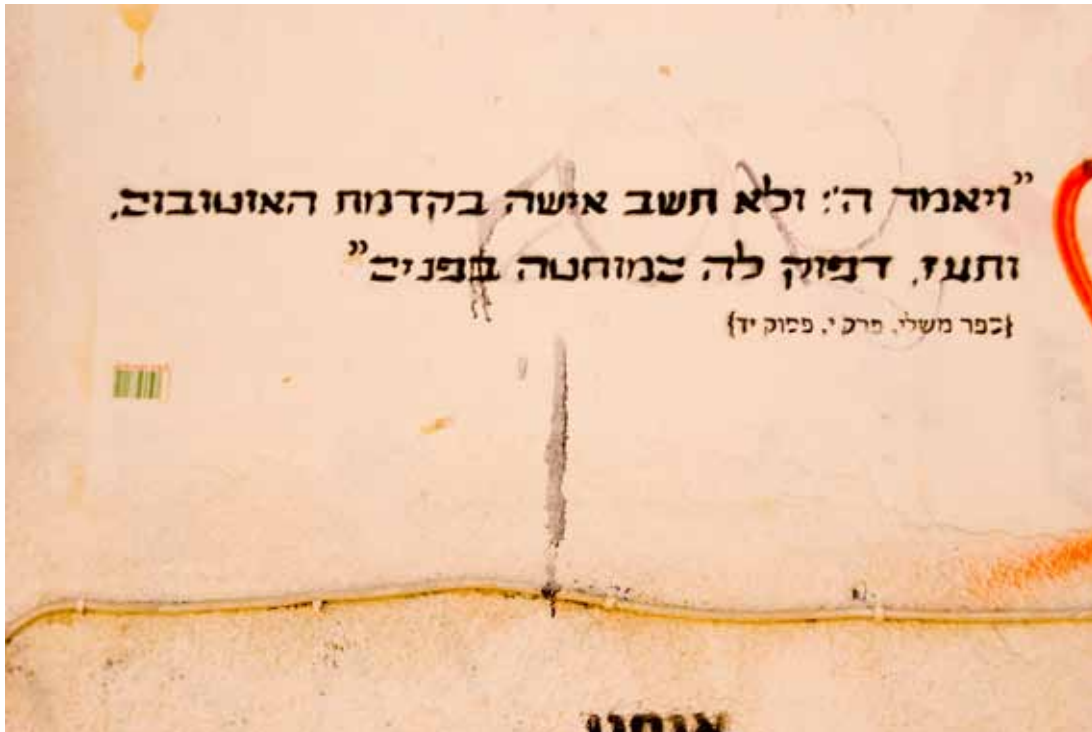
כאמור, מאפיין מרכזי של טראומה עיקשת הוא שקיפותה. לטענת זיו, שקיפות זו נעוצה בכך שלמדנו לחשוב על טראומות חברתיות אלה כעל דבר שגרתני. הן מופנמות על ידי קורבנותיהן – ועל ידי אחרים – כמצב חברתי שהוא "טבעי" ו"נורמלי". כדי להבין כיצד עוברים יחסי השליטה החברתיים נורמליזציה, היא עושה שימוש בהמשגות של פייר בורדייה אודות אלימות סמלית: אלימות זו היא "אלימות רכה", בלתי מורגשת, בלתי נראית בעיני קורבנותיה עצמה, הפועלת בעיקר בדרכים הסמליות של התקשורת וההכרה, או ליתר דיוק של אי ההכרה...". בישראל 2012, טראומות חברתיות הן עדיין שגרה שקופה, וכך, בניסוחה הקולע של זיו, "במקום לדבר על 'סקסיזם' אנחנו דנים ב'דיכאון' או ב'היסטוריה' אצל נשים; במקום לדבר על 'גזענות' אנחנו דנים ב'תת הישגיות' אצל מזרחים ואצל ערבים; במקום לדבר על 'הומופוביה', אנחנו דנים ב'סטייה' אצל הומואים ולסביות; במקום לדבר על מבנה חברתי מגדרי ומיני נוקשה, דכאני ובינארי, אנחנו דנים בפתולוגיה של מי שחורג מאותו מבנה (טראנסים)".

מכך משתמע שכדי להילחם בתופעות הדיכוי למיניהן ובהשלכותיהן הנפשיות (והאחרות) על פרטים בחברה, עלינו, ראשית, להבחין בהן ולהפוך אותן משקופות לנראות. תהליך זה ראוי שיתחיל בתודעה הפרטית של כל אחת ואחד: היכן אני, כיהודיה ישראלית, משלימה עם האחרה והפליה של ערבים פלסטיניים? היכן אתה, כגבר, עוצם עין למול הדרה וניצול של נשים? הפניית המבט האישי והחברתי לעבר השפעותיהן של הטראומות העיקשות הללו מאפשרת לנו לתפוש באופן רחב יותר את מושג הצדק החברתי, ובכך לקדם שינוי חברתי רדיקלי. חברה שבה סקסיזם, לאומנות, הומופוביה, גזענות ושאר סוגי דיכוי אינם קיימים נשמעת אולי כמו אוטופיה, אבל בדיוק כפי

ראוי שתהיה חלק אינהרנטי מהמאבק לצדק חברתי בישראל, ולמעשה, עצם קיומה יהווה כבר צעד בדרך להשגתו. מי ייתן שהקיץ נצליח להעמיק את המחאה החברתית גם לרבדים אלה. או אז תהיה שנתנו באוהל ברוטשילד מתוקה ביותר.

zorkush@gmail.com

שאנו נאבקים ב"טבעות" של הסדר הכלכלי הנוכחי ומאמינים שהוא איננו גזירה משמיים, כך עלינו לשאוף לשינוי מצב העניינים החברתי. חברה שבה נפשו של כל פרט חופשיה לפתח ביטחון, לחלום חלומות ולהתנהל ללא החשש התמדי שתפיסות דכאניות ונורמטיביות יצרו את צעדיה, היא חברה צודקת יותר. קריאה רמה להכחיד את התופעות הללו על השלכותיהן המזיקות

אהרון לוי, פלורנטין, 2012

פארסה נבובה שנהינו שבי אחריה, מסומאים מכוח הדהירה של ההמון? ומה יביא עמו הקיץ הקרב ובא?

כאן זה אזור הדמדומים

ברצוני לפרק את הסיסמה לגורמיה, ולנסות ולהתבונן בה מקרוב. **העם דורש צדק חברתי**. עם ישראל, כמובן, הוא הדורש. ואולם, נשאלת השאלה: מיהם הפרטים שמרכיבים את אותו העם? כמובן שביטוי זה אינו רק מכליל, אלא גם מוציא מן הכלל. האם נוכל לייחס למפגינים את הכותרת הזו? הלא אם נקבל את תיוג המחאה כ"מאבק מעמד הביניים", כי אז כמו נצהיר שמדובר במחאה סקטוריאלית ותו לא. אף על פי כן, הבה ניח לעת עתה כי המאבק לא היה נחלתו הבלעדית של מעמד הביניים. קולות נוספים עלו במקביל לטון הרוטשילדאי והסטודנטיאלי, אם כי נותרו בשוליים: מאהל התקווה, מאהל ה"נחמדים" (מאהל של בני העדה האתיופית) ומאבקי פריפריה נוספים אחרים. לכל קבוצה ישנם שוליים, ונדמה כי אלה זכו לאהדת הציבור הרחב. אנו מתקרבים לאזור הדמדומים.

היכן היה הקול הערבי באותה המחאה? נדמה כי קול זה נבלע ברעש ההמון. בתודעה הקולקטיבית, מחאה ערבית מזוהה עם הכיבוש, והרי מחאת הקיץ שעבר אינה פוליטית, כך נאמר. וכאמור, מה בין שמיטה להר סיני? את שליפת הקלף "לא-פוליטי – חברתי" ניתן לבאר בכמה אופנים. ברצוני להאיר את חולשת הקול הערבי באור מעט שונה. לא החשש מן ה"פוליטיזציה של המחאה" היא שהובילה להדממתו, אלא הגבול המיטשטש, לראייתו של המיינסטרים הרוטשילדאי, באקט ההכלה של הציבור הערבי במחאה: הלא ברור שהעם הדורש, דורש דבר מה בשביל עצמו. אך לעיקרו של עניין – מיהם הדורשים? יהודים, ישראלים, משלמי המסים, משרתי המילואים, בעלי תעודת זהות כחולה? סייד קשוע, סופר ועיתונאי ערביישראלי, הביע את מורת רוחו בטורו בעיתון הארץ, אם לא באופן מפורש, אז על ידי הגחכה גלויה של הפגנות ה"צדק החברתי" שחסרות את התוכן הבווער בקרב הציבור הערבי.

אולי אדבר על הליכוד, ישראל ביתנו, קדימה, הבית הלאומי והחוקים הגזעניים שמעבירים בכנסת על שמאל ועל ימין. לא, לא. אסור. הרי המחאה הזאת אינה פוליטית ולך תדע מה המפגינים חושבים על הכיבוש, אם בכלל. זו הפגנה חברתית על בסיס כלכלי, הזכרתי לעצמי. אסור לדבר על התנחלויות, חוקי גזע, כיבוש וכאלה שטויות, זה לא רלוונטי, זה גם שולי, אני צריך להבין שקורה פה משהו גדול, משהו אמיתי, משהו שלא קרה אף פעם, כל כך אמיתי שאין לי שמץ של מושג מה אני יכול להגיד. אלה בדיוק הרגעים שבהם אני מקלל את הרגע שבו נולדתי ערבי. (סייד קשוע, 11.08.2011, מתוך טורו, "שיכרון חושים", עיתון הארץ)

זהו, אם כן, לראייתי, אזור הדמדומים של המחאה החברתית. יש שיזהו את הציבור הערבי כחלק אינטגרלי מן המאבק, יש

מי בפנים ומבחוץ

ניצן לוביאניק

המחאה החברתית דרשה זכויות בשם העם, אבל פחדה להרחיב את הדרישה לצדק חברתי גם לקבוצות שאינן חלק ממדורת השבט הישראלית, כמו הפליטים האפריקאים. הכתבה מבקשת להביא את סיפורם של מבקשי המקלט.

"העם דורש צדק חברתי"

זהו המשפט שהתנוסס על דגלי ההמון, שהוזכר פעמים אינספור על גבי קירות פייסבוק, שהזדעק בגרונות ניחרים, בפיהם של רבבות הנוהרים בשדרה, הנשפכים מן הבתים והסמטאות אל רחובות הערים ההולכות ומתלהטות. שאלות רבות צפו באותה העת: מיהם המוחים? מה כוונתם באמרם "עם", מיהו אותו "מעמד הביניים"? מהו פשר המונח "צדק חברתי"? ושאלות רבות עולות על עתה, חודשים מספר לאחר הקלחת: האם הסיסמאות נפלו על אוזניים ערלות? אולי לא היה זה אלא קרנבל אחד גדול, סתם

צליל אלוני, כיכר רבין, צעדת זכויות האדם, 9.12.11

אם היה טורח לברר אילו תכנים חולפים על פני מסך האיירפון של דיאלו לפרקים, ומה הן התחושות המציפות אותו כשהוא שומע את קול דודו הבוקע מן הטלפון החכם, המבשר לו על מות קרוב משפחה, אם אז היה שש להתחלף עמו.

באחרונה התייצב המצב הביטחוני בחוף השנהב. ישנו נשיא חדש, אלאסן אואטרה, דיאלו טוען, שאינו מושחת ושלא עושק את כספי הציבור כדי לרכוש צי מטוסים פרטי ולשכנו בהולנד (כפי שעשה ראש הממשלה הקודם, לורן גבאגבו), אלא פונה לטיפול בעקות הציבור. לפני שבועות אחדים אמר לי שכבר נמאס לו לחיות כאן, והוא אינו יכול לחכות עד שיחזור לביתו. עברו עשר שנים מאז ראה את משפחתו ואת חבריו. דיאלו בילה כחמש שנים מחייו בישראל, תוך כמיהה לחזור לעיר הולדתו, מהולה בחשש שמא משאלתו תתגשם.

פליטים מאריתראה בורחים מסוג אחר של צרה. במדינתם ישנו שלטון ברזל שחוטף אזרחים בניגוד לרצונם לשירות צבאי לכל חייהם. המסרבים מעונים במרתפים חשוכים, ומוחזקים ימים ואף שבועות ללא מזון ומיטה. מעטים מצליחים לברוח. ניתן לזהותם, בין השאר, על פי צלקות באזור הפנים והעיניים שנגרמו עקב עינויים ומלחמות. יוהנס, שוטף הכלים במסעדה שבה אני עובד, הגיע מאריתראה. הוא גר כשני רחובות לידי, באזור לא מאוד נחשק, בלשון המעטה, עם עוד שלושה אנשים בדירת שני חדרים. כדרך קבע, גרים איתו ועם שותפיו פליטים טריים מתחלפים שהגיעו זה עתה משהות ממושכת של כמה חודשים במתקן הכליאה "קציעות" שבדרום הארץ. מתקן כליאה זה אינו הראשון שרוב הפליטים מבקרים בו. על פי רוב, כדי לחצות את המדבר דרך סודאן ומצרים, נאלצים הפליטים

שיתנגדו לכך, ויש שיבכרו להכחיש את עצם ההבדלה בין יהודים לערבים. אדם אחד יבחר לצייר קו תוחם סביב ישראלים חילונים משלמי מסים, ואחר יבחר להכיל כל אוחז בתעודת זהות כחולה. ומן התייחום ייגזרו הדרישות והציפיות.

ובצדו השני של המתרס

אם נקבל טענה זו, ניווכח כי להגדרת העם, או החברה, ישנה חשיבות עליונה. על כן, ברצוני להביט בקבוצה שנתרה בחוף, הלא הם הפליטים ומבקשי המקלט האפריקאים בישראל. ראשית, חשוב להבהיר שהגדרת כלל הפליטים כקהילה אחת נובעת מן הנסיבות שבגינן הם הגיעו למחוזותינו. אם נשאל דרום סודאני מיהם חבריו, סביר להניח שלא נשמע שמות אופייניים לילידי חוף השנהב. מדובר בתרבויות רבות ומגוונות, בעלות מנהגים והרגלים שונים. הכנסתן למשבצת אחת בשיח הציבורי אינה בעלת בסיס תרבותי. מסיפורים אישיים ניתן ללמוד רבות, ולכן בחרתי להציג קווי מתאר של חייהם של שני פליטים החיים בישראל, שהתוודעתי אליהם במקום עבודתי.

הראשון, דיאלו, הגיע לישראל מחוף השנהב. בגיל 24 הוא עזב את ביתו בשל המצב הביטחוני הרעוע במדינה. הקרבות הניטשים בין פלנגות נוצריות למוסלמיות אילצו אותו לנוס על נפשו אל מחוף למדינה. עם בן-דודו הוא הגיע ללוב, שם מצא עבודה בחישול ברזל בבית חרושת קטן. לאחר כמה שנים, בשל התנכלויות מצד השלטונות הלוביים כלפי פליטים, נאלץ לברוח שוב. כיוון שהמצב במולדתו רק החריף, היה חייב להמשיך בכרוניקה של פליט. דרך סודאן ומצרים הוא הגיע לשערי ישראל. כאן הוא מצא עבודה בתור שוטף כלים במסעדה בתל אביב, שם פגשתי אותו. דיאלו הצליח להתמיד בעבודתו ואף להתקדם ולהפוך לטבח האמון על הכנת המאכלים שמקשטים את צלחותיהם של הסועדים. מעסיקו, באופן יוצא דופן ביחס לתנאי העסקתם של אוכלוסיית מבקשי המקלט, העריך את דיאלו כעובד חרוץ והשווה את משכורתו לזו של טבח מן המניין. עובדה זו אפשרה לו לחסוך כסף, לקנות בגדים, לשכור דירה ראויה למחייה ואף לשלוח כסף למשפחתו. במכשיר האיירפון שרכש היה מתעדכן מדי יום במצב העגום השורר במדינתו. במרוצת השנים הוא שכל חברים ובני-משפחה, וחשש לחיי קרוביו שנתרו בעיר מולדתו.

בשנה שעברה נכנסו חמושים נוצרים לכפרו המוסלמי והחלו לטבוח בעוברים ושבים. זו היתה פעולת תגמול על טבח אחר, בכפר אחר, של חמושים מוסלמים שעשו את אותו הדבר לעוברי אורח נוצרים, וחוזר חלילה. אביו הזקן לא יכול היה לצאת מביתו בכוחות עצמו, ולא הסכים לקבל עזרה. דיאלו שמע על האירועים וחזה במראות הזוועה המתחוללים בארצו דרך המכשיר הסלולרי המשוכלל, ונשאר חסר אונים. על אף שזכה להערכה רבה בקרב צוות המסעדה, היו כאלו שמבין שיניהם הסתננו דברי תוכחה: "תראה מה זה", טבח אחד אמר לי, "כזה מסכן, יושב כל היום וגולש באיירפון. אפילו לי אין איירפון. מה רע לו פה, הא?". מעניין

לציין כי מדינת ישראל עושה כל שביכולתה כדי להקשות על היווצרותם. זהו טיבם של החיים מצדו השני של המתנס.

"עניי עירך קודמים"

ועתה, הבה ננסה לפקפק לרגע בגבול המסווה מעינינו את העובדות שלא נוח לנו לקבל. הייתכן כי גם אנשי הקבוצה השנייה הם, למעשה, עניי עירנו? נכון, האישורים הממשלתיים שבכיסם, אם קיימים, אינם עטופים בפלסטיק כחול, ואין להם טענות היסטוריות כאלה ואחרות בדבר בעלות על האדמה, לא בהווה ולא לפני 2,000 שנים. גם חשבונות נערמים של ביטוח לאומי הם חסרים, ובכלל הם אינם משלמים מסים, ואינם משרתים בצבא או בשירות לאומי. לאמתו של דבר, הם כלל אינם ממלאים חובות אזרחיות כפי שמוגדרות בחוק. מדוע, אם כן, עלינו להעניק להם את הזכויות הנלוות להן? מאחורי טענה זו מסתתרת קדם-הנחה שעומדת בבסיסה של מדינת ישראל: רק ליהודים שמגיעים מן הגלות יש מקום בקרבנו. רק הם רשאים להתאזרח על פי חוק ולקבל מעמד קבע. מקרי השוליים – אף כי הם קיימים, שוליים עד כדי כך שאפשר להחשיבם כחסרי משמעות.

שתי שאלות נפרדות עולות מן הדילמה שלפנינו: האחת, האם יש מקום במדינת ישראל לאפשר התאזרחות של מבקשי מקלט? אך שאלה זו מעוררת מיד מחלוקות נושנות אודות הגדרתה של מדינת ישראל. אבל המתנגדים הנחרצים למתן אפשרות כזו, לפליטים כמו למגזרים אחרים, יתעקשו לקשור שאלה זו לשאלה הבאה, ולהפך לאחת, וזו היא: האם עלינו להכיל את קהילת הפליטים במרחב הציבורי, לספק את העזרה, לגלות סולידריות אישית וחברתית כלפי כל הנזקקים, ללא כל קשר למוצאם, או שמא עלינו להדירם מן השיח, מן הדרישות ומן הציפיות, ולהתייחס לקיומם כאל מטרד ואיום. אלה הן שתי שאלות נפרדות, והשנייה אינה תלויה בראשונה. אם אדם סובר כי התשובה על השאלה הראשונה היא – כן, כמובן שיחשוב שנית על הגדרת הביטוי "עם". אבל, בניגוד לדעה הרווחת, גם אם תשובתו של אדם לשאלה הראשונה תהא לאו, גם אז יש מקום והכרח להכיל את הנזקקים לעזרה, הגרים בארצנו, השוטפים את צלחותינו והמנקים את רחובותינו. אלה החולקים עמנו את אותו מרחב מחייה. גם ללא הענקת אזרחות ניתן להכיר בהם כפליטים מבקשי מקלט, ולא כמסתננים, ולהושיט יד. שכן כל פרט שלוקח חלק במארג החיים הפעיל של החברה, בהכרח נחשב לאחד ממרכיביה. "עניי עירך קודמים", כאמור הסיסמה. מיהם עניי עירכם?

אנו מפריחים סיסמאות באוויר. חלקן מנוסחות היטב, וחלקן נֶהְגוּ במוח רפה. על כל פנים, ראוי לשאול את השאלות הללו – מי נכלל בחברה שבה אני חי? עבור מי אני נאבק? וכשאנו מציירים מעגלים, אל נא נשכח לתהות – האם בצדק הותרנו את המודרים בחוץ?

להיעזר בקבוצות של בדווים מברחים, תושבי מצרים. סיפורי זוועות רבים מגיעים לאוזני ארגוני הסיוע בישראל על המתרחש במסעות אלה. חלקם הגדול מוצאים עצמם מעונים באכזריות לשם דרישת כופר ממשפחתם שנתורה במולדתם. במקרה של נשים, נוסף על כך מקרי אונס רבים.

יוהנס אינו רעב כי הוא אוכל במסעדה ולוקח שאריות מזון הביתה. כעת הוא מחפש דירה אחרת, כיוון שאינו מצליח לישון בדירה קטנטנה ודולפת עם עוד שבע נפשות, אבל ללא הצלחה. רוב-רובם של בעלי הדירות אינם מוכנים להשכיר דירה לפליטים. יוהנס מסתובב עם מחברת, וכשהוא מוצא זמן בין שטיפת רצפה לקרצוף צלחות, הוא מברר כיצד מבטאים מילה כזו או אחרת, משנן ורושם, ומשתאה על הדמיון בין עברית ל"טיגריניה", השפה המדוברת באריתראה. עד כה למד לבטא שמות של איברי גוף, חפצים שכיחים במטבח, מספרים ואותיות ועוד כמה מילים הכרחיות. הוא רוצה ללמוד עברית באולפן, אבל אינו יכול להרשות זאת לעצמו מבחינה כלכלית.

בשיחת חולין שניהלנו באחרונה, סיפר לי יוהנס באנגלית לקולקת שחיו מסתכמים בעבודה ובניסיון לישון. הוא קם בבוקר המאוחר, מתלבש, נוסע לעבודה, שוטף כלים ומנקה, וחוזר הביתה לישון. "לא יכול לישון, לא עושה כלום, זה כמו בכלא", הוא אומר.

"Nobody knows you when you're down and out"

– Big Joe Williams

על דיאלו ויוהנס, אם ניתן לומר, שפר הגורל. הם מבין ברי המזל שהצליחו למצוא עבודה זמנית-קבועה ושנמצאים תחת קורת גג. הם מאלה שמחזיקים את ראשם מעל פני המים בעזרת שגרה טובענית. טיול קצר בגינת לוינסקי ובשכונת התקווה יחשוף בפניכם את הטובעים. פליטים חסרי כל שחיים בבתים נטושים או ברחוב, פושטי יד בעל כורחם, שחיים בחד מתמיד מפקחי הגירה ומגזירות הממשלה הנופלות חדשות לבקרים, המאיימות לגרשם בחזרה אל התופת, שממילא נמצאת ברוחם בדמות חרדה לקרוביהם.

את עניי עירנו ניתן לחלק, באופן גס, לשתי קבוצות: עם הקבוצה הראשונה נמנים אלה שיכולים למצוא נחמה פורתא במעגלי השייכות הרחבים יותר: ישראליות, יהדות, ערביות. תארים אלה מעניקים לנושאייהם תחושת שייכות כמו גם זכויות מסוימות בפני החוק, ומבחינה מעשית, גם רשתות חברתיות שלמות שבאות לעזרה. ייתכן שאני עושה עוול בהגדרות שלי כלפי הקבוצה הראשונה. "כל משפחה אומללה בדרכה שלה", כפי שאמרו חכמים ממני. ישנן רמות שונות של נזקקות ועוני גם בחברה האזרחית. ואולם, השוני בין זו הראשונה לקבוצה השנייה מתבטא בכך שקהילת הפליטים חסרה את מעגלי השייכות הרחבים האלה. למעשה, מעגלים אלה נותרו בארצות ניכר. קשה מאוד לייבא אותם, ולוקח זמן רב לייצר אותם מחדש. מיותר

מתן הופמן, בייג'ינג, 2009

חוש הצדק

יהונתן ויינראוב

חוש הצדק

בניגוד לחוש המגע, לחוש הריח ולחוש הטעם, חוש הצדק אינו מערכת קלט־פלט פשוטה. לדוגמה חוש הטעם: כשאנחנו טועמים גלידה מתוקה, שברירי גלוקוז מבצעים אינטראקציה כימית עם ניורונים קולטניים שבלשון ואלה מעבירים אות חשמלי למוח ולתודעה הנושא את השדר "מתוק".

חוש הצדק קרוב יותר לחוש הראייה או השמיעה. בחושים אלה הקלט עובר עיבוד משמעותי במוח לפני שהוא מגיע לתודעה. ניקח כדוגמה את מערכת הראייה: ניורונים ברשתית העין מסוגלים "לספר למוח" מהי דרגת האור שהם רואים, השדר הזה מגיע דרך עצב הראייה לאונה הוויזואלית התחתונה, אזור V1 במוח, שמסוגל לעבד את "הנקודות" המגיעות מכל ניורון ברשתית ולחפש קווים אופקיים ואנכיים. מידע זה עולה הלאה בהיררכיה אל אזור V2 שתר אחר צורות וכן הלאה עד שבתודעה שלנו נקלט השדר "אתה רואה גלידה".

שימו לב ש"אתה רואה גלידה" שונה מאוד מן "הניורון הזה רואה צבע לבן, הניורון הזה רואה צבע אדום". העיבוד שנעשה הוא כל כך מורכב שעד היום פרופסורים רבים בפקולטות להנדסה ולמדעי המחשב מפתחים אלגוריתמים ממוחשבים לחיקוי תהליך הראייה.

כפי שאנו מבקשים להתחקות אחר הפעילות והמערכת המוחית שמעורבת בראייה, כדי להבין את חוש הראייה שלנו

פעמים רבות אנו מרגישים שנעשה לנו עוול, אך האם אי פעם עצרנו לשאול – היכן תהליך זה מתבצע במוחנו? בעזרת Theory of mind וחקר ניירוני המראה, מבקש המדע למצוא תשובה לשאלה זו. מאמר זה מציג בקצרה את ההתקדמות בתחומים אלה ומשיב לשאלה – איך כל זה מתקשר לאפיקומן של פסח.

במשפחתי ארבעה אחים: אחותי נעמה, בת גילי, ושני אחים קטנים, טומי (בן עשר) ובארי (בן שש). בכל שנה, אנו עורכים את ליל הסדר אצל סבא שלי. רגע השיא של הסדר הוא מסע חיפוש האפיקומן. הילדים הצעירים יותר מחביאים את האפיקומן, סבא שלי "הולך לחפש אותו", וכעבור כמה רגעים מתייאש ואומר "טוב ילדים, תגידו אילו מתנות אתם רוצים בתמורה לאפיקומן". בתום משא ומתן שלא היה מבייש מיזוג של שתי חברות ענק, הילדים מקבלים את המתנה וסבא את האפיקומן.

השנה, בשקט ובסתר, לקחתי את האפיקומן לאחר שטומי ובארי החביאו אותו והנחתי אותו במקום אחר. כמובן שהתגובה הראשונה היתה פאניקה – הילדים לא יכלו לעמוד בתנאי ההסכם. ואם אין אפיקומן, אין מתנות. בשלב זה לקחתי את טומי הצדה ואמרתי לו: "אני יודע איפה האפיקומן, לקחתי אותו, ואני מוכן לתת לך אותו בתמורה לחצי מן המתנה שלך". הוא התרגז. נוכל להסתכל על הסיטואציה מנקודת מבט אחרת: כרגע לטומי אין מתנה. אם הוא יהיה מוכן לתת לי חצי מן המתנה, הוא יקבל את החצי השני. מבחינה "כלכלית קלאסית" זוהי עסקה טובה – עכשיו אין לו כלום, ותוצאת ההסכם היא קבלת חצי מתנה – התועלת בפירוש חיובית ואין שום סיבה לרוגז. אם כך, מדוע טומי (וכל אדם שפוי בדעתו) מרגיש שזו אינה עסקה טובה?

התשובה הפשוטה היא – זה לא צודק. אבל היכן בגופנו או במוחנו אנחנו מרגישים את תחושת "אי הצדק"?

על השולחן" וניגש לשים את העוגייה על השולחן. לאחר מכן החתול יוצא לטיול ובזמן שהוא יוצא מן החדר הכלב אוכל את העוגייה. לבסוף החתול חוזר והילד נשאל: "איפה החתול יחפש את העוגייה?"

אם הילד מסוגל לבנות תיאוריה של התודעה של הכלב והחתול בנפרד הוא יאמר: "החתול יחפש את העוגייה על השולחן משום שהוא לא יודע שהכלב לקח אותה". אם לא, הוא יאמר: "החתול יחפש את העוגייה בבטן של הכלב".

בתהליך המופלא של בניית התיאוריה של התודעה משתתפים תאים מיוחדים במוח הקרויים נירוני מראה – Mirror Neurons. תאים אלה נמצאים באזורים רבים במוח והם שונים מניירונים רגילים באופן פעולתם אך לא במבנה שלהם: נירונים רגילים באונה התנועתית של המוח, באזור השולט על יד ימין, יפעלו כשאנחנו מרימים את יד ימין. לעומתם, נירוני מראה באותו האזור יפעלו כשאנחנו רואים אדם העומד מולנו מרים את יד שמאל (שנמצאת בצד ימין שלנו, ומכאן מקור השם "מראה"). נירונים אלה עוזרים לנו לחקות את האחר בתחילה – וכך אנו לומדים משימות מורכבות כמו דיבור בעזרת חיקוי הדיבור של הורינו – ובשלב מתקדם יותר נירונים אלה גם עוזרים לנו לבנות תיאוריה של התודעה של האחר ובכך להבין אותו.

את כל התהליכים האלה ביצע טומי בשבריר שנייה. למעשה, טומי בנה תיאוריה מורכבת של הסיטואציה שבה ישנה התיאוריה של התודעה שלי שבה אני יודע כי האפיקומן – והמתנה – שייכים לו וברור כי אין יותר מדי "תום לב" במעשי, וכן קיימת התודעה שלו שבה רווח של חצי מתנה שלי בא על חשבון הפסד של חצי מתנה מצדו – ולכן הסיטואציה היא לא צודקת מבחינתו.

אבל הלך חשוב ביותר מן הסיפור הוא שכשמדובר באפיקומן, המשא ומתן עם האח הקטן שלך יותר מורכב משנדמה.

טוב יותר, כך גם כדי להבין האם סיטואציה היא צודקת או לא, כדאי ואפשר להתחקות אחר האנשים או הגורמים שבסיטואציה, מה הם יודעים, איך הם פעלו ומה התרחש במוחם באותה עת.

Theory of Mind

כדי להבין האם משהו הוא צודק, בראש ובראשונה עלינו להבין מה האדם שמולנו חושב. טומי צריך היה להיכנס לראש שלי ולומר שאני יודע איפה האפיקומן אבל לא מוכן לגלות היכן הוא כיוון שאני רוצה חצי מן המתנה. טומי היה צריך לעשות משהו מאוד מורכב, הוא היה צריך להבין שאני יודע איפה המתנה אף על פי שהוא עצמו לא יודע. למעשה, הוא הרכיב במוחו סימולציה, או חיקוי של המוח שלי – של מה שאני חושב והצליח להפריד את החיקוי מן המוח שלו. טומי למעשה בנה תיאוריה של התודעה שלי: Theory of Mind.

חקר ה־Theory of Mind מתפתח ב־30 השנים האחרונות והוא תחום פעיל בחקר מדעי המוח. יש הטוענים כי התאוריה של התודעה אחראית גם על רגשות אמפתיה והזדהות עם האחר ובעיות בהתפתחות בתיאוריה של התודעה קשורות באוטיזם.

במרבית המקרים, תיאוריית התודעה מתפתחת אצל ילדים עד גיל ארבע. קל לזהות את קיומה בעזרת ניסוי פשוט שבו הילד צופה במחזה. מול הילד מופיעות שתי דמויות, למשל חתול וכלב, ועוגייה. החתול אומר לכלב: "אני שם את העוגייה

זה לא נשמע פוליטי

אורי שרטור

מבין שלא כל האופציות הוצגו בפני באופן שווה, וגם היום, ככל שאנסה לשמור על 'ראש פתוח', אני כבר מחווט בצורה מסוימת, להרמוניות מסוימות וגיטרות מסוימות. התוצאה אינה דטרמיניסטית לחלוטין – כלומר, טעם לא נגזר באופן אוטומטי ממעמד חברתי – אבל מרחב האפשרויות בפירוש מצטמצם.¹ בפישוט מסוים של בורדייה אפשר לומר שהמעמד הכלכלי, רמת ההשכלה וארצות המוצא של הורי הביאו לכך שצמחתי לתוך עולם מאוד מסוים של פופ-רוק מערבי, וכך יצא שהתחנכתי על ברכי הביטלס וטלפי הכבש השישה-עשר, ולא על זוהר ארגוב או ז'ק ברל.

הפן החברתי עשוי בהחלט להכתיב אלמנטים מסוימים מהעדפותי האסתטיות, כמו הז'אנרים המוסיקליים שלהם אני בוחר להקשיב. אבל מה קורה בין גבולות הז'אנר? בתוך אותו עולם מתוחם מלכתחילה, האם נשמרת בידי האפשרות החופשית לבחור, מבין המוני האמנים, את אלו שיהדהדו את המרחב ההרמוני הפרטי שלי? מובן שלא; בעולם השפע של ימינו, ולמעשה גם הרבה לפני כן, אין לפקֵט את הזמן הדרוש (ולפעמים גם לא היכולת הטכנית) כדי לסקור בצורה ממצה את כל המרחב המוסיקלי ולבחור מתוכו. גם אם היה זה אפשרי, לא היינו רוצים בכך – אין לנו עניין בסקירה שיטתית, שממילא תאלץ אותנו לשמוע כל קטע פעם אחת ולעבור הלאה, אלא, אנו רוצים למצוא את יצירת המופת ולהתענג עליה שוב ושוב, לטחון אותה עד דק, כדי לסחוט ממנה כל טיפה אחרונה של משמעות. לשם כך, אנו חייבים להיעזר במוסכמות קיימות, להסתמך על

איזו מוסיקה אנחנו אוהבים, ומדוע? אילו תהליכים היסטוריים ופוליטיים משקפות בחירותינו האסתטיות? איזה מטען סמוי וגלוי נושאת עימה יצירת אמנות, וכיצד הוא משפיע על הערכתנו אותה? במילים אחרות – למה אני אוהב את פול מקרטני? ניסיון התחלתי להתחקות אחר התגבשותו של טעם מוסיקלי

המוניות פשוטות אך מבריקות, קווים מלודיים מתאימים אך מפתיעים. פסנתר, גיטרות, באס-תופים, אבל גם סינתיסייזרים הזויים, חלילים אלימות ומפוחית באס. הפקה מוסיקלית פורצת דרך, אפקטים, בלאגן. עם הטקסטים לא כדאי בכלל להתחיל. מה לומר? פסיכדליה בהתהוות. בשבילי, ההקשבה המלאה והרצינית הראשונה ל-**Magical Mystery Tour** של הביטלס (1967) היתה רגע מכונן, רגע שבו משהו נחרת בי ולפתע הבנתי – את זה אני אוהב, אוהב מאוד. מומנט של התגלות, יש יגידו, "אפקט הוואו".

אם תשאלו אותי למה, יכול להיות שאתאמץ לתת לכם תשובה מנומקת, ואולי אנסה להסביר את חיבתי המיוחדת לאחד מהגורמים שהזכרתי לעיל. במקרים אחרים, אני עשוי לוותר על היומרה הזו, לגמגם כמה מילים על יופי ולהישאר חסר מענה. אבל בכל מקרה, כנראה שאנסה להגן על בחירתי ולדבוק בה בעקשנות ובנאמנות. אחרי הכל, זוהי הבחירה שלי, הטעם המוסיקלי שלי. הוא אחד הדברים הקרובים ביותר לליבי – שנים רבות אני עמל כדי לגבש אותו, מלקט מכאן, משם ומכל מקום, מאזין למוסיקה מכל התקופות והסגנונות ומנסה לסנן מתוכה אוסף מצומצם ומלוטש. והתוצאה? טוב, אחידות קוהרנטית אין בה, וממילא היא נותרת תמיד פתוחה להשפעות ושינויים, אך בכל זאת אינני מוותר על האמונה שמצאתי דבר מה שהוא שלי, שמתאים לי ומבטא אותי, באופן 'אותנטי' ערטילאי כלשהו.

אולם יקר לי ככל שיהיה, הטעם המוסיקלי שלי לא מקבל את תיחומו בגבולות ה"אני" בלבד. ככל שאני מתבגר אני מתרחק מהנאיביות ומגלה עד כמה הוא בעצם נקבע על ידי גורמים חיצוניים לי, שמלמדים אותי על ה"אותנטיות" הזו והמוסיקה שצריכה לנבוע מתוכה. הגורם הראשון שעולה בדעתי הוא החברתי – כפי שלימד אותנו הסוציולוג הצרפתי פייר בורדייה (Bourdieu), מעמד סוציאלי-אקונומי מהווה גורם מכריע בשיפוטינו האסתטיים. בספרו **Distinction** (1979) הוא מראה כיצד מעמדות חברתיים שונים בצרפת מייצרים ביניהם הבחנות המתבססות, בין השאר, על הבדלים בטעם המוסיקלי. במילים אחרות, בטוח ככל שאהיה בטעמי המוסיקלי שלי, אני

של שנות ה־60 שהשכילו להשתלב כראוי במערכת המסחרית הממסדית; גם כשפעלו בחתרנות, עשו זאת עמוק מתוך הקונצנזוס. ניתן לשער שהיו להקות נוספות שהיו מוצלחות לא פחות מבחינה אמנותית, אשר מסיבות שונות לא הצליחו לעבור את הסינון של "מבחן הזמן" האנונימי.

בכל תקופה ובכל סגנון מוסיקלי, גורמים פוליטיים משחקים תפקיד מרכזי בהתגבשות הקאנון, ולרוב הם סמויים מן העין. בדרך כלל, אנחנו לא עוצרים כדי לתהות מדוע הקאנון הוא כפי שהוא, משום שלמען האמת, אין לנו סיבה – מעצם הגדרתו אנו לומדים להכירו כדבר אבסולוטי ונצחי, מוסיקה שהתקדשה (canonized) ועלינו לקבלה ללא שאלות. אלא שלאמיתו של דבר, הוא כל דבר מלבד נצחי – הקאנון הוא דינאמי, והוא לובש ופושט צורה פעמים רבות בתהליך התגבשות אינסופי. שינויים אלה מספקים הזדמנות טובה לבחון את הגורמים שמשפיעים על התהוות הקאנון, ודרכם אפשר לתהות על קנקנו.

המוסיקה הקלאסית המערבית נוחה למבחן שכזה יותר מהרוק המערבי, בשל מסורת ארוכה ורציפה בת מאות שנים. היא זוכה להערכה מחודשת בכל דור ובנושאים רבים הפולמוס נמשך גם היום, אבל אין איש שיתווכח על העובדה שדמויות כגון באך, מוצארט, היידן ובטהובן כבר קנו לעצמן מקום של כבוד, שספק אם יעורער כל עוד המוסיקה הזו חיה ונושמת (ויש שיגידו, גוססת ומונשמת). במקרה של המוסיקה הקלאסית, על אף הדינאמיות האמורה, רוב המלחינים 'הגאונים' כבר הוכרו ככאלה על ידי מוסיקולוגים עד תום המאה ה־19, ומלבד כמה תזוזות ותוספות בודדות, הקאנון לא זכה לשינויים מאז.²

מבין כל אלה, אתמקד בדוגמא המובהקת של יוהאן סבסטיאן באך (1685–1750), ואנסה לבחון דרכו את התהליכים הללו. אם יש מוסיקאי כלשהו שעבר קאנוניזציה במלוא המובן הקתולי, הרי זהו באך הפרוטסטנטי. בימינו, וברמות שונות מזה כ־150 שנה, באך זוכה לפופולריות חסרת תקדים ולפולחן קדושים אמיתי – יצירותיו מבוצעות בכל העולם כל העת, המוסיקה שלו נלמדת ונחקרת כדוגמה על ידי דורות על גבי דורות של מוסיקאים, ולא פחות חשוב מכך, היא נתפסת כשמימית ואבסולוטית; האזנה לבאך כמוה כחיבור עם האל.

אלא שלא תמיד היה זה כך. בחייו, באך הגיע לעמדה מכובדת למדי בעולם המוסיקה, אבל בפירוש לא היה דמות חשובה ומשפיעה כפי שאנו מציירים אותו בדמיונו כיום. מְשָׁרְתו החשובה ביותר היתה בלייפציג שבסקסוניה, מרכז מוסיקלי

אחרים שסקרו בשבילנו את המבחר הרחב וסיננו מתוכו רגעים מובחרים. מתוך עבודה רבת שנים של אותם 'אחרים', יהיו אשר יהיו, התגבשה לה רשימה של יצירות מופת, היא הקאנון של התרבות המערבית, שממנו אנו יוצאים בבואנו לגבש טעם מוסיקלי, אם נרצה ואם לאו.

בדרך כלל, נוח לנו להתעלם מהמעורבות האנושית בבחירת הקאנון, מהטעם הפשוט שלצד ההכרה שאנשים בשר ודם בחרו בו מגיעה גם ההכרה שטעמם ה"אישי", אם עודנו מאמינים שיש טעם כזה, עשוי להיות שונה בתכלית משלנו. יתרה מזאת, מתחילה להפציע ההכרה שייכתן בהחלט שלא רק טעם מוסיקלי הוא שהניע אותם בבחירותיהם. לכן, אנו מעדיפים לרוב לטשטש את הגורם האנושי, ולחשוב שיצירות מופת הן כאלה פשוט משום שהן מצוינות באופן אובייקטיבי אבסולוטי כלשהו, ושהסינון לא נעשה על ידי בני תמותה אלא באמצעות "מבחן הזמן". אני מבקש לערער על הקביעה הזו ולהפנות את הזרקור דווקא לאותן בחירות אנושיות, ולתהליכים פוליטיים והיסטוריים שהן מבטאות.

נחזור לרגע לביטלס – יוצרים מעולים ומוכשרים, ולא אזוו מדעתי זו. אבל לא קשה לי לראות, למשל, שלא הייתי יכול להתחבר למוסיקה שלהם באותה מידה אם היא היתה מושרת בצרפתית או ספרדית (אם למנות שפות קרובות יחסית), פשוט משום שהתרבות האנגלית יותר דומיננטית בעולמי. אם כן, מזל גדול שהם היו בריטיים, אבל אולי קצת פחות ברור מכך, כמה טוב שהם היו גברים, ולבנים, ושחקנים מוצלחים בשדה התרבותי

בעשרות השנים הבאות החלו לצוץ ביצועים ליצירותיו בכל מיני מקומות בגרמניה, אוסטריה ואנגליה. השיא היה ביצוע מלא של האורתוריה **מתיאוס פסיון** (יצירתו הגדולה ביותר) באקדמיה בברלין ב־1829 בניצוחו של פליקס מנדלסון (Mendelssohn), שהיה אחד התורמים החשובים ביותר לפופולריזציה של באך. ההחייאה הושלמה ב־1850 עם הקמתה של אגודת באך (Bach-Gesellschaft), ששמה לה למשימה להדפיס את מכלול יצירותיו בהוצאה ביקורתית מודרנית.

במשך התקופה הזו, מוסיקולוגים והוגים החלו לכתוב על באך ולהאדיר את יצירתו. הבחירה אינה מקרית, ומהפנטת ככל שתהיה המוסיקה, הסיבות שוכנות מעבר לה (או לפחות, לא בה בלבד). היתה זו התקופה שאחרי המלחמות הנפוליאוניות ונפילת האימפריה הרומית הקדושה, והלאומיות הגרמנית המתפתחת חיפשה לעצמה סמלים להיאחז בהם ולהתאחד סביבם. מבחינה זו, באך היה סמל מוצלח – בן תורניגיה (שבמרכז גרמניה), הוא היה גרמני ברמ"ח אבריו, שלא עזב את גרמניה מימיו, בשונה מהנדל, למשל, שהיה חשוב ממנו אך הגיע לגדולתו באנגליה. בביוגרפיה הראשונה, כתב עליו פורקל: "יצירותיו של באך הן נכס לאומי שלא יסולא בפז; אף אומה אחרת לא מחזיקה באוצר שישווה להן. [...] כל הרוצים בטובת גרמניה חייבים לכבד ולקדם את יצירותיו ומלוא כוחן. אני רואה בכך את חובתי להזכיר לציבור אודות מחויבות זו, ולהצית עניין מחדש [ביצירותיו של באך] בכל לב גרמני."⁵ במקום אחר בספר, הוא כותב: "אדם דגול זה, המשורר הגדול ביותר שפנה אי פעם לעולם בשפת המוסיקה, היה גרמני! התגאי בו, גרמניה!"⁶

גם מן הזווית הדתית, באך התאים יותר ממתחריו. כמו הנדל וטלמן, היה גם הוא פרוטסטנטי, אלא שרצה המקרה והקריירה שלו הובילה אותו למשרת הקאנטור בלייפציג. במסגרת תפקידו, אחת מחובותיו היתה לחבר מוסיקה כנסייתית חדשה לקראת כל טקס דתי (ובכך גם לכל בוקר יום ראשון), ועל כן המוסיקה הווקאלית הדתית מהווה רוב מוחלט מיצירותיו. לשם השוואה, נביט בטלמן, שהיה אחד ממלחיני הבארוק הנערצים ביותר (וללא ספק הפורה ביותר שבהם) והשפיע מאוד גם על באך – במהלך המאה ה־19 ירדה קרנו בעיני המוסיקולוגים, בשל הטענה שהמוסיקה שלו חסרה את הלהט הדתי שאפיין את באך.

אם כן, ניתן אולי להבין מדוע הפך באך לדמות הדומיננטית בשיח המוסיקלי הגרמני, אך מה לשאר העולם ולשיח זה? כיצד קיבלה המוסיקה הגרמנית את מעמדה הבין לאומי הבלעדי? אם נתבונן בקאנון, נגלה שרוב מוחלט מהשמות הכלולים בו הם מלחינים גרמניים, או כאלה שנתפסים כגרמניים – באך, הנדל, מוצארט, היידן, בטהובן, ברהמס ואחרים (חלקם היו אוסטריים, אך נותר על סוגיה זו להפעם). רשימת ה"גאונים" הזו, ורשימת "יצירות המופת" שמופיעות לצידה, מעידה על מה שאנחנו, כתרבות המערבית, רואים כיפה במוסיקה. אך כיצד התעצבה תפיסתנו האסתטית? מהיכן שאבנו את הקריטריונים

משמעותי, אך הרבה פחות מדרזדן והמבורג, שאליהן ניסה להגיע וכשל. הוא היה מלחין טוב וחשוב, אבל בשונה מרוב המלחינים הקאנוניים, ממש לא היה פורץ דרך – כתיבתו היתה לעילא ולעילא, אך לא יצרה שום דבר מהותי חדש. אדרבא, הוא כתב בסגנון מיושן בעליל שכבר חלף כליל מהעולם בתקופתו, גם אם הביא אותו לשלמות. בשל תלמידיו הרבים הוא לא נשכח לחלוטין לאחר מותו, אך לא זכה לתהילה שממנה נהנו מלחינים חשובים אחרים בני דורו. בהספד שכתבו עליו בנו ותלמידו בשנת 1754, רוב הטקסט מתייחס דווקא ליכולותיו המופלאות כנגן המקלדת והעוגב המבריק בדורו, אשר "בשתי רגליו, יכול היה לנגן בפדאלים דברים שנגני מקלדת [clavier] לא בלתי מוכשרים רבים התמרמרו על הצורך לנגנם בחמש אצבעות."^{3,4} הם מציינים לשבח גם את הלחנתו, אך לא מקנים לה את אותו מקום מרכזי, ולא מזכירים אותה כמשתווה לגדולתו כמבצע.

על כל פנים, בעשורים שלאחר מותו ובערך עד אמצע המאה ה־19, באך כמעט ושקע לתהום הנשייה. שמו ויצירותיו החשובות עדיין הוכרו על ידי יודעי ח"ן, אבל הוא לא השפיע באופן משמעותי על הדורות הראשונים שבאו אחריו. השם באך, שכיום כה מזוהה עם גאונות, היה מזוהה במידת מה עם הלחנה מבריקה במחצית השניה של המאה ה־18, אך הכוונה היתה בכלל למישהו אחר – היה זה בנו, קארל פיליפ עמנואל באך (1714–1788), אותו בן שכתב את ההספד, שעלה מאוד בפרסומו על אביו.

אז איך קרה שבאך, המבריק אך המיושן, נתפס כיום כגדול המלחינים, המלחין בה"א הידיעה? אם נפרוץ את כל גבולות האנכרוניזם (ומה יותר נעים מזה), הדבר שקול אולי לגלגול חוזר ומושלם של פרנק סינטרה שיקום בימינו, ימות ויישכח, והתרבות המערבית תיזכר להעמידו על מזבח במרכז הפנתיאון סביב שנת 2090. השאלה הזו בולטת במיוחד על רקע היותו של באך מלחין לא "חשוב" במיוחד, במובן זה שלא השפיע באופן ישיר על איש. גם אני התקשיתי מאוד נוכח שחיטת הפרה הקדושה האהובה עלי (ומי יכול שלא לאהוב את באך, בעצם), אבל מסתמן שאין אף סיבה מוסיקלית גרידא לבחירה בו. מדוע נמשח דווקא הוא, ולא אחרים שהיו חשובים לאין ערוך ממנו, דוגמת ויואלדי וקוֹרְלִי האיטלקיים, ראמו הצרפתי, או גם בני ארצו הנדל וטְלֶמָן, אשר תרומתם ומרכזיותם היתה בולטת הרבה יותר?

אנסה להציע תשובה לשאלה הזו, שמורכבת משני חלקים – ההקשר המקומי־לאומי וההקשר הבין־לאומי. ראשית, אבחן את מקומו של באך בתוך הקאנון הגרמני, ולאחר מכן אעבור למוסיקה המערבית בכללותה. אף ששמו של באך לא פס מן העולם לחלוטין (בעיקר הודות לבניו ותלמידיו), עד המאה ה־19 רוב יצירותיו לא בוצעו ולא הודפסו. בשלהי המאה ה־18 החל להתעורר בו עניין מחדש. התחנה המשמעותית הראשונה היתה כאשר ב־1802 יצאו לאור בלייפציג מבחר מיצירותיו וביוגרפיה מקיפה ראשונה בכתיבתו והשגחתו של יוהאן ניקולאוס פורקל (Forkel), שיש הרואים בו את אבי המוסיקולוגיה המודרנית.

מוסיקה זו הופשטה ממאפייניה הלאומיים ונתפסה ברבות הימים כאוניברסלית. מלבד הרצון הבסיסי לחשוף שכבות ולפרק מיתוסים (עיסוק מהנה לכשעצמו), מטרת הסופית היתה לנסות למצוא את הגילויים הפוליטיים ביסודות הטעם המוסיקלי המערבי, כל כך קרוב לבית.¹⁰ בין היתר, עסקתי בשאלה "למה דווקא באך", אבל אם כבר עוסקים בצדק, אפשר גם לנסח אחרת – האם מעמדו של באך מוצדק? האם באמת כדאי להאזין לעוד יצירה של באך ולחקור אותה, לדוש בעוד "יצירת מופת" של ה"גאון", או שאולי יש טעם לפרספקטיבה מעט יותר רחבה, שיכולה גם לפזול קצת הצידה ולהעניק יחס מעט יותר שוויוני למלחינים אחרים בני תקופתו (וכמובן, כך גם לגבי כל "גאון" אחר)?

התובנות אודות באך הן רק דוגמא אחת שמנכיחה בפנינו חלק מהטעמים הסמויים שבמוסיקה. הפוליטיקה מתגלמת במוסיקה ברבדים שונים. לפעמים המלחין מצהיר עליה ומגיש אותה בכפית למאזיניו, ולפעמים תכניה מולבשים על היצירה בדיעבד (כמו במקרה של באך, שחי הרבה לפני שמישהו בכלל חלם על מדינת לאום גרמנית). אף שלפעמים קשה לנו לקבל זאת, הפוליטיקה במובנה הרחב תמיד נוכחת ברמה כלשהי. גם דברים שנדמים לנו מעבר למרחב הפוליטי ("ע"ע "המחאה חברתית, לא פוליטית") רוויים בו בעצם. גורמים חברתיים, כלכליים, תרבותיים ולאומיים משחקים תפקיד (מודע או לא) בבחירותיהם של המלחין, המבצע, והמאזין, אנשים בשר ודם שטוענים את המוסיקה במשמעות פוליטית ומתייחסים אליה בהתאם. אם למישהו יש ספק בכך, הוא מוזמן לבחון את דעתו בביצוע הבא של ואגנר באופרה הישראלית.

כל זה לא בא לומר שהמוסיקה האהובה עלינו אינה "טובה", או שעלינו לשנות את טעמנו. האם באך והביטלס "טובים"? האם אפשר עדיין לומר שיש "טיב" בלתי תלוי של מוסיקה, שאינו קשור לסינון האנושי שהיא עוברת? קשה לי לענות על כך. אפשר אולי לטעון שטעמנו נקבע על ידי הסינון הפוליטי בלבד, ואנו מקבלים אותו כנתון ונשמעים לו, וכך מעצבים את טעמנו. לי קשה מאוד להכיל את הטענה הזו בהסרתה, אך גם קשה לי להתווכח איתה. גם אם נקבלה במלואה, היא לא מבטלת את טעמנו, אלא רק עוזרת לנו להבין את התעצבותו. על כל פנים, לי אישית אין כוונה להפסיק להקשיב לגאון מתורניגיה, או לארבעת הגאונים מליברפול, וגם לא למלחינים הלאומיים הישראלים המוקדמים וללהקות הצבאיות, אשר גייסו את כישורן למאמץ הלאומי ויצרו מוסיקה שהיתה רוויה במשמעויות פוליטיות מוצהרות. אפשר וכדאי להמשיך להקשיב ולהנות, אבל יכול להיות מעניין לעשות זאת מתוך מודעות גבוהה יותר למשמעויות שהמוסיקה נושאת בחובה. הרווח כולו שלנו.

הערות

1 לשם הגילוי הנאות עלי להודות שבתור החלטה מכוונת בעולמי

שמשמשים אותנו כדי לשפוט את היפה?

המוסיקולוגיה צמחה כדיסציפלינה במאה ה-19, בד בבד עם התחזקותה של הלאומיות. סיליה אפלגייט (Applegate), במאמרה אודות תפקידה של המוסיקה בהתהוות הלאומיות הגרמנית, מראה כיצד המוסיקולוגיה התעצבה יותר מכל בהשפעת ההגמוניה הגרמנית, שקבעה את הקטגוריות לניתוח והקריטריונים לשיפוט מוסיקלי.⁷ על פניו, כל אלמנט עשוי היה להיבחר להערכה ביקורתית של המוסיקה, אבל זה שנבחר בסופו של דבר היה מותאם במיוחד למלחינים הגרמניים דווקא, ולא ידיאילים האסתטיים שהנחו אותם. היה זה החיפוש אחר קוהרנטיות במוסיקה, שניצניו נראו כבר אצל פורקל ואת.א. הופמן (Hoffmann) שקיבל בסופו של דבר את הבכורה. גישה זו, שלימים כונתה אורגניזם, ניסתה לראות את היצירה כיחידה אחת שמתפתחת באופן טבעי מתוך גרעין אחד זעיר (לרוב, מוטיב קצר של כמה צלילים בודדים) ומגיעה לשלמות קוהרנטית עם עצמה.

כיום, קשה כמעט להעמיד זאת בסימן שאלה – מה יכול להעיד על קומפוזיציה "טובה" יותר מאורגניות? אך כפי שכבר ציינתי, בבואנו להתמודד עם השאלה הזו, אנו נושאים על כתפיו משא של כ-200 שנות חיווט, ולא ננקל נוכל להפוך על פיהן את הקטגוריות השיפוטיות שלנו. אפלגייט אף מרחיקה לכת וטוענת שהשיח המוסיקולוגי לא מסוגל לבחון את שאלת הלאומיות בעין ביקורתית אמיתית, משום שהוא עוצב על ידה באופן כה עמוק.⁸ המוסיקולוגים הגרמניים של המאה ה-19 הציבו את האורגניות כערך אבסולוטי במוסיקה, וככה, גם אוניברסלי. יש כאן מתח לא פשוט – מוסיקה של עם אחד, שנתפסת כאוניברסלית, מכתובה כעת את הסטנדרט לכל שאר העולם (או לפחות, לכל שאר המוסיקה ה"קלאסית" המערבית).

ביטוי ברור לניסיון לראות את המוסיקה הגרמנית כחופשית מקונטקסט פוליטי-היסטורי הוא האסכולות הלאומיות במוסיקה. מלחינים רבים, במיוחד מהמחצית השנייה של המאה ה-19 ואילך, ניסו ליצור אסכולה מוסיקלית לאומית ייחודית בעזרת שילוב של מוטיבים ממוסיקת העם (folk music) של ארצם. התופעה נפוצה במקומות רבים באירופה וגם בגרמניה, אבל רק כשמלחינים כמו דבוז'אק הצ'כי, מוסורגסקי הרוסי וגריג הנוורגי עשו זאת, הפעולה נתפסה כהתרחקות מהאידיאליים הבטהובניים ה"אוניברסאליים" לעבר מוסיקה לאומית, אולי אפילו מוסיקה נחותה. גם מלחינים גרמניים נהגו כך (ברהמס הוא דוגמא טובה), אבל נדיר שהם תיגו כמלחינים של מוסיקה לאומית גרמנית, בדיוק משום שהמוסיקה הגרמנית נתפסת כהתגלמות האוניברסליות.⁹

במהלך האחרון ניסיתי להתחקות אחר דרכו של באך אל הכתר – כיצד נבחר למלחין הדגל של המוסיקה הגרמנית, וכיצד

- שלי, אני לא מאמין בזה, ומנסה בעקשנות להקשיב ולהיחשף גם לעולמות אחרים, לאפשר לעצמי חיווט מחדש. מיותר לציין, ברוב המקרים אני נכשל, כנראה.
- 2 במחצית הראשונה של המאה ה-20, המוסיקה (כמו שדות תרבותיים אחרים) עברה טלטלות משמעותיות ונוצר בה שבר ממשי ומכוון, קרע מעולם העבר. משום כך, על אף הדינאמיות של הקאנון, מעטות היצירות שנכתבו אחרי מלחמת העולם הראשונה אשר זכו למעמד קאנוני, אם כי ניתן לטעון שנוצר בהדרגה קאנון נוסף של מוסיקה 'מודרנית' שכולל יצירות משנות ה-20 ואילך, והוא מבטא תהליכים אחרים.
- 3 נגינה בעוגב מצריכה קואורדינציה מורכבת עם הרגליים, אשר מקבלות מקלדת פדאלים עצמאית משלהן, וזאת לעומת כלי מקלדת אחרים שבהם יש רק מקלדת לידיים.
- 4 מתוך ההספד שחובר על ידי C. P. E. Bach & J. F. Agricola ב-1754, מופיע בתוך: Hans T. David and Arthur Mandel (Eds.). **The Bach Reader: A Life of Johann Sebastian Bach in Letters and Documents**, rev. ed. (New York: W. W. Norton
- 5 מתוך: Forkel, Johann Nikolaus. **Johann Sebastian Bach, his Life, Art and Work**, trans. C. S. Terry, in Project Gutenberg, <<http://www.gutenberg.org/ebooks/35041>>, pp. xxv-xxvi (התרגום שלי).
- 6 שם, עמ' 152.
- 7 עוד על כך: Applegate, Celia. "What is German Music? Reflections on the Role of Art in the Creation of the Nation" in **German Studies Review** 15 (1992), pp. 21-32 עמ' 25.
- 8 שם, עמ' 26.
- 9 שם, עמ' 27.
- 10 בהקשר זה, יהיה מעניין גם לשאול בהזדמנות אחרת – קרוב לאיזה בית, בדיוק? למה אנחנו (או אני, לפחות) בכלל רואים את עצמנו בתוך המסורת הזאת, בתוך היבשת הזאת? בוודאי לא חסרות לי תרבויות אחרות להרגיש קרוב אליהן ולשאוב מהן (ותודה לגלעד קינן שהאיר את עיני לכך, ובכלל).

uri.schreter@gmail.com

גלעד קינן, ברלין, 2010

על מגבלות המדיום האנושי

אורי ולבסקי

לאיתור מושגים אבסטרקטיים באמצעות מילים וחיבור בין כמה מושגים כאלו שנמצאו.

אני אגיד את זה שוב כי אולי זה יהיה יותר מובן בפעם השנייה: ידע הוא רשת של מושגים מופשטים שמוגדרים אך ורק על פי הקשרים האסוציאטיביים למושגים אחרים או הפעלתם את המושגים האחרים או קירבתם למושגים אחרים. מילים הן מזהים למושגים אלה, אך אין התאמה חד ערכית מאף כיוון, כלומר תייתכן מילה שמשמשת מזהה להרבה מושגים וייתכן מושג שיש לו כמה מזהים. משפטים הם הוראות לאיתור מושגים אבסטרקטיים באמצעות מילים וחיבור בין כמה מושגים כאלו שנמצאו.

אי הבנה שנעוצה בהבדלים ברשתות הידע שאנחנו מחזיקים בראשנו

יש ככל הנראה דימיון לא קטן בין רשתות המושגים של בני אדם שונים, אך ברור כי מפאת הניסיון השונה שעברו במהלך חייהם וסיבות אחרות קיימים בד בבד גם הבדלים משמעותיים בין רשתות של בני אדם שונים. ההבדלים הקלים יותר להתמודדות הם מהסוג של אי התאמה בין מזהה מילולי למושג ברשת אחת לעומת רשת אחרת: למשל אנשים המדברים בשפות שונות, או אנשים בעלי סלנג שונה, או אנשים שמשמשים במילים זהות לתיאור דברים שונים – למשל כשאני אומר "הרשת החברתית" אני מתכוון למשהו מסוים ובעוד שאחר יאמר את אותם המילים יתכוון הוא למשהו אחר לחלוטין.

באמצעות מודל פשטני המדמה את יכולת העברת ידע בין בני-אדם, ניתן ללמוד על מקורות אי ההבנה ביניהם ולאשש את הבעייתיות בשיטת הלימוד הפרונטלית

נדון במגבלות השפה הטבעית ובמקורות לאי ההבנה: קשיים הנוצרים מהבדלים בשימוש במילים, מהפרשי ידע, מהיעדר תשתית ידע מתאימה. נדון בבעייתיות שבתקשורת של אחד מול רבים ונזכיר את המנגנונים שבכל זאת מאפשרים להעביר ידע בין בני אדם – הדיאלוג ויכולת ההיקש העצמאית.

כדי להבין בצורה קוואזי-מדויקת היכן השפה מתקשה, נזדקק למודל המתייחס לשני חלקים: חלק המתאר את אחסון הידע במצבו הטהור והלא מילולי אצל אדם א', וחלק המתאר את כיווץ הידע למשפטים אשר מבצע אדם א' ופרימה של המשפטים בחזרה לידע במוחו של אדם ב'. ננסה להבין באמצעות המודל היכן עלולות להתארע אי הבנות ומה אפשר לעשות (ואכן נעשה) כדי להימנע מהן.

להלן תיאור המודל: ידע הוא רשת של מושגים מופשטים שמוגדרים אך ורק על פי הקשרים האסוציאטיביים למושגים אחרים או הפעלתם את המושגים האחרים או קירבתם למושגים אחרים. מילים הן מזהים למושגים אלה, אך אין התאמה חד ערכית מאף כיוון, כלומר תייתכן מילה שמשמשת מזהה להרבה מושגים וייתכן מושג שיש לו כמה מזהים. משפטים הם הוראות

לעומת המשפט:

על פי רוב מקומות העבודה אתה דובר אנגלית ברמת שפת
אם אם זו השפה שדיברו בביתך.

הבחנה זאת מוכרת לכל מי שהאזין לקורס שהידע המועבר בו נבנה על קורסים אחרים. כמות המושגים הזרים היא שתקבע את רמת הקושי של הבנת המשפטים הנאמרים. בפרט זהו אחד הקשיים הגדולים בלימוד מתמטיקה – ייצור בקצב מהיר של מושגים חדשים שאחזתם במושגים של היומיום רופפת למדי (אין אפשרות להסביר בנוחות מהו "על-מסנן", מושג מתמטי כלשהו, להדיוט), ולפיכך יהיה קשה לזכורם. על מנת להגדיל את הקושי הם גם כולם מסומנים באותם השמות/אותיות שוב ושוב כך שתהליך הזיהוי בין מזהה למושג נהיה קשה יותר. בפרט אם אדם יכנס לשיעור באמצע הסמסטר הוא עלול לא להבין מאום, בעוד שבקורסים בחוגים אחרים יהיה לו מושג כלשהו על מה נאמר ואולי אף יוכל לצבור ידע ברמה מסוימת.

Mathematics is the art of giving the same name to
different things.

Henri Poincaré

הדיאלוג ככלי לתיקון שגיאות

לא הגענו לעולם הזה ללא פיתרון לבעיות הנ"ל, גם אם לא מושלם. והפיתרון הוא הדיאלוג בין שני אנשים, כך שהראשון מעביר ידע לשני, והשני מייצר משפטים מקוריים כדי לבחון את החפיפה בין הרשתות של שניהם. זהו מין תהליך של סנכרון שמודע לערוץ המילולי הבעייתי.

מובן שכאן מתגלעת הבעייתיות הגדולה שבנאומים ותקשורת המונים. כלל האצבע המתבקש הוא שהמסר חייב להיות מרודד ביחס ישר לכמות השומעים אותו, אחרת לא יקלט, בדיוק בגלל ההבדלים ברשתות הידע והעידר הדיאלוג שיכול לפצות על כך. המסקנות מכך על ההתנהלות האקדמית הן ברורות – עדיפה בעיניי קבוצה של 6 סטודנטים בשנה א' היושבים עם סטודנט משנה ג' מאשר 50 סטודנטים בשנה א' מול פרופסור אחד.

כשאין אפשרות לדיאלוג

ניתן להקביל את הכתיבה כמעין הטלה של מרחב תלת מימדי על מישור. הטקסט הוא צילה של המחשבה. כאמור, המשפטים מהווים הוראות כיצד להרכיב את רשת הידע. ישנה בחירה מאוד קפדנית ולא מודעת של איזה מהקשרים הם חשובים – מועברת השדרה של המבנה הרעיוני, לפעמים מועבר המבנה בצורה זהה אבל ברזולוציה נמוכה יותר. רק אחוז קטן מהקשרים הקיימים ברשת המושגים של הכותב מועבר בטקסט. העברת כלל הקשרים תיקח יותר מדי זמן ותעמיס יותר מדי על הקורא. לפיכך מצופה ממנו לבנות את הקשרים החסרים לבדו, באמצעות יכולת ההיקש שלו, או לחילופין להסתדר בלעדיהם – מבנה דומה של רשת מושגים, עם רזולוציה נמוכה יותר. למי שמפקפק

עלמה יצחקי, בשורה III

כאמור זה אכן קושי, אבל קל להתגבר עליו, זה קושי ברמת תרגום המזהים. אבל קיים גם קושי גדול יותר כאשר ההבדלים מתקיימים ברמה עמוקה יותר – ברמת המושגים המופשטים: הבדלים בסידורם ברשת (כלומר הקשרים שביניהם) שונה מאדם לאדם. זה שקול לאמירה שקיומם של מושגים אלו איננו זהה, כי כזכור מה שמגדיר אותם זה רק הקשרים ביניהם. כלומר ייתכן שברשת של אדם א' קיימים מושגים שכלל לא קיימים ברשת של אדם ב', או שמבנה מסוים ברשת של אדם אחד יתואר כמושג בודד ברשת של אדם אחר (הבדלי רזולוציה) או כל הבדל מבני אחר, לרבות מבנה שונה לחלוטין. הבדלים אלו יכולים להתקיים ללא ידיעת המתקשרים ויוכלו להישאר נסתרים אף במהלך שיחות רבות בין חברים טובים. שיחות הסובבות איזורים שכאלה ברשתות של המתקשרים מועדות לאי הבנה שלרוב אין הם אפילו מודעים לה.

It is by universal misunderstanding that all agree.
For if, by ill luck, people understood each other,
they would never agree.

Charles Baudelaire

אי הבנה שמקורה ברשת לא־קשירה

הבחנה נוספת הינה שלא ניתן לבנות איים של ידע בנוחות. חייבים לבסס כל מושג על מושגים קודמים. כזכור, מה שמגדיר מושג הוא בדיוק קשריו למושגים קיימים, ואם רבים מהמושגים הקודמים הנדרשים עדיין אינם קיימים, לא נרשמים בעילות המושגים החדשים, כאילו אין מה שיקבע אותם לרשת הקיימת והם מתנתקים ומרחפים להם לחלל השכחה, ולעיתים מבנה שלם עלול לקרוס כמו בניין עם יסודות לא טובים. נסו למשל לשנן את המשפט:

על פי רוב קרפלכי הקרדר, אתה מפגיל סמסים בקיפסור
דרדלי אם זו הכפכפי שפיגלו בתוך נמלילך.

כן לא מן המתחייב שנמשיך להיות אינדיבידואלים בתודעתנו. ההבנה הזו חשובה כי היא מאלצת אותנו לבחור האם ברצוננו למתן או להפסיק את התהליך, או שמא להמשיך במהירות מקסימלית כפי שנראה שאנחנו עושים (כך שגם אי בחירה היא בחירה).

וכי למה שנרצה למתן תהליך זה? כאמור – הוא מרחיק אותנו מטבענו האנושי. הוא מחייב אותנו להחליט האם אנחנו רוצים לחיות כבני אדם או שמא כמשהו אחר לחלוטין – צורת חיים אבסטרקטית שאינה מוגדרת על פי עקרונות ביולוגיים כאלה או אחרים אלא מאולצת רק על ידי מגבלות הבנתנו את הפיזיקה של היקום והטכנולוגיה שלנו בעקבות הבנה זו, שכן הבנות אלו יקבעו את המסגרת הפיזית של הקיום שלנו – כמה אבסטרקטיים נוכל להיות ותחת אילו מגבלות עדיין נתקיים.

ארצה לדון בעוד פן מעניין של השאלה הזו, אשר בעיניי קשור יותר למציאות היומיומית שלנו: האם עלינו להיפטר מכל דבר בלתי יעיל/מוסרי (מושגים שקולים לצורך דיון זה) ללא יוצא מן הכלל? האם נבחר בדרך של נוסטלגיה או רומנטיזציה של העבר, או שמא בדרך ההתייעלות? תפקידים מגדריים הם נוסטלגיה, דחפים קמאיים הם נוסטלגיה, הפרשות גופניות הם נוסטלגיה. האם עליי להיפטר מהם אחד אחד? להקריבם על מזבח הקדמה?

אנו נמצאים בעיצומם של תהליכים רבים המובילים אותנו לקדמה (לצורך דיון זה קדמה הינה הגדלת השרידות של המין האנושי), אך עוברים דרך הפשטת האנושיות שלנו. עם זאת, רק לעיתים רחוקות אנחנו מצביעים זרקור ואומרים – כן, אלו דברים פסולים/לא יעילים/לא מוסריים, אבל אלו הם הדברים שהופכים אותנו לאנושיים, חלק מזהותנו. כעת עלינו להחליט אם לוותר עליהם או לא. במקום ניסוח זה, בהרבה מהמקרים הביקורת על תהליכים אלו אינה מדויקת ונוטה לפסים טכנופוביים.

לעיתים אנשים בורחים מעומק הדילמה וטוענים כי גם אם נוכל לשנות את עצמנו ואת מנהגנו, אנחנו נתגעגע לטבענו המקורי, ורק נגרום לעצמנו עוד סבל. ברצוני לנטרל טיעון זה ולהניח שהשאלה מתקיימת בעולם בו כלל המנגנונים שעלולים לגרום לנו להתגעגע הוסרו בתהליך כירורגי מדויק, והותירו אותנו תבונה טהורה, חפה מכל קשר לטבענו האנושי הקודם. במצב זה לא נכמה לשלל מנהגינו הפרימיטיביים הישנים. לכל היותר נביט בהם בפרספקטיבה מרוחקת של היסטוריונים.

הדברים הללו הם הסיבה שלעיתים כשאני מביט בשינויים החברתיים והטכנולוגיים הקורים אותנו, אמנם אני מתמלא בסקרנות, אבל גם בגעגוע מסוים לתקופה אחרת. תקופה בה היינו פרות באחו. תקופה שבה נשים היו נשים וגברים היו גברים, ומדי פעם היית משתמש בשריריך כדי לרצוח רע או חיה.

הערה

1 לצורך פשטות, נדון רק בידע אנציקלופדי (ולא מיומנויות).

באמיתות אמירה זו אני ממליץ להביט בטקסטים שכתבתם לפני כמה שנים. אם מדובר בטקסטים שלא הוקדשה להם מחשבה רבה, או טקסטים שלא עברו קריאה ביקורתית בידי אחרים, עשויה להתארע אי הבנה אף בין אדם לבין עצמו. ניסוי זה עובד גם עבור קוד מחשב שכתבתם לפני כמה שנים. אפשר להיווכח באמצעות ניסויים אלו בחשיבותו של הדיאלוג.

מעבר לכך תמיד אפשר לנצח בויכוח מול טקסט, וזה אף מהנה ובטוח כפי שכולנו יודעים. הבעייתיות האמיתית מגיעה כאשר שני אנשים מתווכחים זה עם הטקסט של רעהו. אירוע מהנה ופורה כמו משחק תופסת כשהיריבים רואים זה את מיקומו של רעהו בעיבוד של כמה שעות. כך, בעיניי הטקסט שכתבתי ואמירות שנשמעתי אומר אינן מחייבות אותי, מאחר שהן רק הטלה בזמן נתון. בפרפרזה על משפט דומה – אתה אינך הטקסט שאתה כותב.

לסיכום אצטט משפט נוסף שאיני זוכר את מקורו או את הקשרו: אין באפשרותנו להבין זה את זה באמת, ולפיכך עלינו לשאוף לאי הבנה מכבדת.

תהליך ההפשטה של המין האנושי

מאיפה באנו ולאן נלך – הרהורים על זהות אנושית ומעט שוביניזם וטכנופוביה

אם יש משהו שניתן ללמוד מההיסטוריה של המין האנושי מאז שחלה אותה מוטציה עץ הדעת במוחות שלנו, הרי הוא שאנחנו הולכים ומתרחקים מנקודת הפתיחה הביולוגית שלנו, כמו נחש המשיל את עורו. בתחילה היכולות הקוגניטיביות שלנו שימשו לייצר ולשנות מסגרות חברתיות מתוככמות שיאפשרו את מילוי הצרכים הפיזיים שלנו, אך בשלב כלשהו הפסיק להיות ברור מי תומך במי – האם הרעיונות המופשטים עודם תומכים במסגרת הפיזיולוגית, או שמא המסגרת הפיזיולוגית החלה לתמוך ברעיונות, או בקיום מופשט יותר שלנו.

כבר היום רוב האירועים והחוויות שמקיפים אותנו הם אירועים וירטואליים במובן זה שהם מתארעים בעיקר במוחות האנשים ולא מחוצה להם – אנו מסתובבים בעולם וחושבים על העבודה שלנו, על המבחן, על שיעורי הבית, על יחסינו עם אנשים אחרים, על כסף, על אהבה. אלו הם אובייקטים שקיומם נובע מהסכם בינינו לאנשים אחרים, חלק מהמציאות המדומיינת שיצרנו לעצמנו. אם לפתע ימותו כל בני האדם, לא יוותרו ציונים או מאזני בנק או לאומים. זאת בעוד שלפני זמן לא רב עניין אותנו בעיקר מזג האוויר, עצי הפרי והחיות שמסביב.

בעיניי התהליך הזה מאיץ עם מהפכת המידע. הוא יאיץ עוד יותר עם פיתוח ממשקי מכונה מוח ישירים. זה מוביל אותי להאמין שבעוד כך וכך שנים לא מן המתחייב שתהיה לנו צורה אנושית. לא מן המתחייב שכלל תהיה לנו צורה פיזית קבועה. למעשה לא מן המתחייב שתהיה לנו צורה פיזית כלל וכלל. כמו

כוח המוח

לאה חורי

– המדען תמיד נדמה כמבודד בתוך עולמו ולא נותן את לבו לשאלות אתיות וחברתיות. אבל, ואת זה וולפרט מדגיש חוזר והדגש, מדע הוא לא טכנולוגיה וטכנולוגיה היא לא מדע. לידע מדעי אין ערך אתי או מוסרי. מדע מנסה לספר לנו מה קיים בעולם: העובדה שאנחנו לא מרכז היקום אינה טובה או רעה וכך גם האפשרות שגנים יכולים להשפיע על האינטליגנציה או על ההתנהגות שלנו. סכנות ושאלות אתיות מתעוררות כשמדע מיושם כטכנולוגיה. מובן שיכולות להיות שאלות אתיות בנוגע לשאלה **כיצד** עורכים ניסויים בבני אדם או בחיות, אך לא בנוגע לידע המדעי עצמו.

אם כך, מדוע רבים מוצאים את הדיון על החיבור בין מדע לאתיקה הגיוני ואף הכרחי? מדוע תחום הביואתיקה, לדוגמה, נהנה מפריחה כזו? העניין הזה נוצר, לדידו של וולפרט, בשל חוסר הבחנה בין מדע לבין טכנולוגיה. ההבדל בין הבנה וידע לבין היישום של אותו ידע בדרך מעשית כלשהי הוא יסודי. הטכנולוגיה קדמה בשנים רבות למדע והחיבור בין מדע לטכנולוגיה לא היה קיים עד למאה ה־19 – וזו הטכנולוגיה שנושאת עמה שאלות אתיות. מדע, בבסיסו ובטבעו, אינו יכול לדעת או לצפות מה יתגלה בניסוי.

בהיסטוריה המדעית קיימות דוגמאות רבות לתגליות לא־מכוונות, ובמיוחד ליישומים לא־צפויים. שלוש דוגמאות טובות לכך הם גלי הרדיו, שכאשר התגלו נטען כי אין להם שום שימוש מעשי, האנרגיה האטומית – שלורד רתפורד, אבי הפיזיקה הגרעינית, אמר שיישום פרקטי שלה הוא שטויות במיץ

בעולם קיימים סוגים רבים ושונים של ידע. אם נניח את נכונות הביטוי "ידע הוא כוח", הרי שקיימים גם סוגים רבים של כוח. כוח אחד כזה מעניין במיוחד, הכוח של הידע המדעי – ובפרט הכוח של מדעי המוח

כל שאתה מתעמק בלימודי מדעי המוח, אתה מרגיש יותר ויותר מתוסכל ממוגבלותו של הידע בתחום. ככל שאתה מתעמק בלימודי מדעי המוח, אתה מתחיל לתהות, ואפילו קצת לחשוש, באשר להשלכותיו של אותו ידע מוגבל על החברה ועל החיים בכלל. ניתן אמנם לתפוס את החשש הזה כפחדנות או כשמרנות גרידא, אך ההיסטוריה הלא־רחוקה כבר לימדה אותנו כי ידע מדעי יכול להיות כלי רב־עוצמה ובמקרים מסוימים, אף לשרת מעשי הרס ורצח נפשעים. מול הפחד הקמאי מפני המדע, מתייצב לואיס וולפרט, ביולוג התפתחותי, כותב ושדרן, ששואל את השאלה הפשוטה כביכול – ושהתשובה לה כלל לא פשוטה:

האם המדע מסוכן?

למדען ולמדע יחסי ציבור גרועים מאוד בתרבות המערבית. הרעיון שידע מדעי הוא מסוכן היה טבוע עמוק בתרבות זו – עד לעידן הנאורות שבו הפך המדען לנערץ. אך הפחד לא נעלם לחלוטין; אם אנו מדברים על אדם ועל חוה ועל עץ הדעת, פרנקנשטיין של שלי או עולם חדש מופלא של האקסלי

השאלה הופכת קשה יותר כשמבינים שפרויקט מנהטן לא היה גחמה של כמה מדענים אלא פרויקט ממשלתי.

וולפרט מדגיש רבות את ההבחנה בין מדע לבין טכנולוגיה. מצד אחד, מדובר בהבחנה חשובה מאוד – אכן, ניתן להסכים בתנאים מסוימים לקביעה שהמדע בבסיסו הוא תמים וחסר "ייחוס אתי". אך עד כמה הקביעה הזו מצליחה לעמוד במבחן המציאות? אמנם בדרך כלל ניתן להבחין בין עבודות מחקר מדעיות לעבודות יישום טכנולוגיות, אך ישנם תחומים מסוימים – ובמיוחד תחומים שהתפתחותם מואצת בצורה יוצאת דופן – שבהם ברור לחלוטין שכל עבודה מדעית שתיעשה, תזכה מהר מאוד ליישום טכנולוגי. בתחומים אלה, גם עבודות "מחקריות טהורות", נעשות במקרים רבים כבסיס לפיתוח טכנולוגי.

אחד מן התחומים המדעיים החמים ביותר של העשורים האחרונים הוא תחום מדעי המוח. תחום שבו המחקר הוא בבסיסו רחב מאוד ובינתחומי מאוד; אינך יכול לדבר על האדם רק בעזרת מולקולות וכימיה ואינך יכול להתעלם מן ההשפעה הביולוגית, הסוציולוגית ואפילו הפיזיקלית כשאתה מנסה להבין את האדם בעזרת מחקר פסיכולוגי. ניתן לומר בפשטנות מה כי השאלה הגדולה המרחפת מעל מדעי המוח היא השאלה "מהו האדם?". הספקות באשר ליכולת של מדעי המוח לענות על השאלה הזו עודם גדולים, אבל כשזוהי שאלת המטרה של אחד מתחומי המחקר המואצים ביותר היום, ברור כי מדובר בשאלה ובמחקר שעשויים להיות להם השלכות אתיות וחברתיות רחבות; השלכות ושאלות שלא נעלמו מעיניהם של החוקרים.

רובו המוחלט של הדיון בניירואתיקה אינו נסוב על התערבות ועל שיפור מצבים פתולוגיים (מצבי מחלה או הפרעה). כנראה שהשאלה על התערבות במצבים כאלה לא נדמית כבעיה לעוסקים בדבר; הרי ברור שיש צורך להתערב במקרים כאלה. ובכל זאת, לטעמי זוהי כן שאלה שיש לתת עליה את הדעת. כך, לדוגמה, שאלת ניתוח התקנת "השתל הקוכליארי" אצל חירשים, שמאפשר להם לשמוע, כחלק מטכנולוגיית Neural Prosthesis. לאדם הבריא אולי נדמה כי זוהי המתנה הגדולה ביותר שניתן להעניק לאדם החירש, אך חירשים רבים רואים בניתוח מעין גניבת זהות. בהקשר הפסיכיאטרי, מעניין (או מטריד) לגלות כי היום ישנו שימוש בתרופות לאנשים שלפני 20 שנה לא היו נחשבים כלל חולים. הסיבה לכך טמונה בחלקה במסעות פרסום אגרסיביים של חברות התרופות שמרוויחות מכל חולה נוסף. ברובד עמוק יותר של השאלה הפסיכיאטרית, ניתן להתייחס לטענה של מישל פוקו בספרו תולדות השיגעון בעידן התבונה, שלפיה השיגעון הוא תוצר של נורמה חברתית ואינו ישות ביולוגית מוחלטת. מדובר, בסופו של דבר, בשאלה ענקית שהכתבה הזו צרה מלהכיל.

עגבניות ("moonshine") ואנזימי הרסטריקציה, שהתגלו דרך בדיקת עמידות בקטריה מסוימת לוורוסים וכיום הם הבסיס למניפולציות השונות שעורכים ב-DNA.

קשה לטעון, אם כן, כי מדענים יכולים לצפות מה ניב המחקר שלהם או כיצד ייושמו תגליותיהם. גם אם בידי המדע והמדענים קיים כוח רב לשינוי המציאות, פעולה למען ריסון מודע של מדענים תהיה חסרת טעם. אך בין אם ביכולת המדענים לצפות את תוצאות מחקרם או לא, קיימת שאלה בסיסית יותר: האם למדענים יש בכלל את היכולת ואת הצידוק לקבל החלטות בנושאים שהם כלל לא מוכשרים בהם, או שהידע שלהם לגביהם נובע מאינטואיציה אנושית פשוטה? וולפרט טוען כי לא רק שמדענים כנראה לא מתאימים להחלטות אתיות וחברתיות הנוגעות למדע שלהם, אלא גם **אסור** למדענים להחליט בנושאים כאלה. ההיסטוריה מלמדת אותנו ש"מדע אכזרי" החל דווקא כשמדענים החליטו לקחת החלטות אתיות וחברתיות לידיים.²

השאלה האחרונה שעליה וולפרט נותן את הדעת היא גם השאלה היחידה שנדמית בעיניו כרלוונטית באמת – שאלת השפעת המדע על החברה. האם יש דלתות מחקר שהן מסוכנות מכדי לפתוח? דוגמה לכך הוא מחקר הבוחן את הקשר שבין אינטליגנציה לגזע. מחקר שאינו דמיוני כלל – הרי רק לא מזמן שוב עלתה לכותרות הידיעה כי נמצאו הגנים ש"אחראים לאינטליגנציה". קיימת בעייתיות רבה בשאלות כאלה, אך וולפרט מעניק חשיבות גדולה יותר לפתיחות המדעית. נקודת המוצא שלו היא שככל שאנו יודעים יותר על העולם, כך יש לנו סיכוי טוב יותר לחברה צודקת ולתנאי חיים טובים יותר. לא צריך לנטוש אפשרות ליישום מדעי של רעיון רק כי ניתן להשתמש בו גם לרעה (כדוגמת האנרגיה הגרעינית ופצצת האטום). כל טכניקה שהיא יכולה להיות מנוצלת לרעה. כשמתחילים לצנזר חקירה של ידע מדעי אמין בשל היישום העתידי והלא-ודאי שלו אנו נמצאים בחלקלק שבמדרונות החלקלקים.

אם כך, מה כן ניתן לעשות? הרי ברור שהשאלה על הקשר שבין מדע לשאלות אתיות וחברתיות אינה עולה ללא סיבה. למדע יש כוח והשפעה, הן בפן היומיומי והן בפן החברתי שלנו. אפילו אם מדע בבסיסו הוא תמים וחסר מרע, היישום שלו והשימוש בו מעלים שאלות אתיות וחברתיות גדולות. הפתרון, על פי וולפרט, הוא לסמוך על מוסדות הציבור, על העיתונות ועל המדענים עצמם שימלאו את תפקידם כראוי.

מדע ולא טכנולוגיה?

יש מי שעשו לשים את מבטחו במוסדות הציבור, העיתונות והמדענים ולהסתפק בכך. אבל מדובר בפתרון מאוד מעורפל. כיצד פיקוח כזה ייעשה? כיצד שלושת הגורמים האלה יוכלו לקבוע מדיניות חברתית ואתית בכל הנוגע למדע? יותר מכך, פתרון כזה הוא נאיבי במידה מסוימת. האם באמת ניתן לסמוך כי פעולתם תהיה תמיד על פי אינטרסים חברתיים ומוסריים?

נירור־אתיקה

המונח נירור־אתיקה הופיע למעשה רק בתחילת שנות ה־2000, וגם הוא, כמו מדעי המוח עצמם, מתפתח בקצב מסחרר. כשמדברים על נירור־אתיקה מתכוונים למעשה לשני כיווני מחקר שונים, האחד הוא חקר הדרך שבה המוח תופס מוסר ושאלות מוסריות והשני, הוא חקר השאלות האתיות והחברתיות העולות מן המחקר במדעי המוח. השאלות בתחום עוסקות, הן באופן שבו נערכים הניסויים והן בהשפעות של המחקר עצמו וכן, על היישומים שלו. וולפרט, כאמור, מתעקש אמנם על הבחנה בין מדע לטכנולוגיה, אבל בהתחשב בהתפתחות המהירה בתחום ובעובדה כי חלק ניכר וחשוב בו הוא גם הפיתוח הטכנולוגי עצמו, אניח לעת־עתה את ההבחנה בין מדע לטכנולוגיה בצד.

איזי, שאלת שאלה טובה היום?³

ישנן שאלות רבות שעולות במחקר הנירור־אתי, על שני ענפיו העשירים. בכתבה זו בחרתי להתמקד בכמה שאלות שמעניינות אותי במיוחד. אבהיר מראש כי מדובר בשאלות ללא תשובות טובות – או אפילו תשובות המניחות את הדעת – אבל בהחלט שאלות שיש לתת עליהן את הדעת.

הגברה קוגניטיבית

מי מאיתנו שצפה בסרט המטריקס (1999) ודאי זוכר היטב את הסצינה שבה ניאו, גיבור הסרט, מתחבר בעזרת התקן שהושתל בעורפו אל מחשב – ונטען בזו אחר זו באומנויות לחימה מכל הסוגים והגוונים. החל מג'ו ג'יטסו וכלה בקונג פו – תהליך הטעינה נמשך שניות מספר שלאחריהן ניאו יודע קונג פו כאילו למד את אומנות הלחימה הסינית כל חייו. ייתכן מאוד שזהו החלק הכי מעורר קנאה בסרט. מי מאיתנו לא היה רוצה להיות מסוגל לדעת "סטטיסטיקה לפסיכולוגים", "פיזיקה א'" או אולי את כל כרכי "בריטניקה" בהינד עפעף ובלחיצת עכבר? יוצרי המטריקס אינם היחידים שדמיונם ניצת במחשבה על האפשרות המופלאה הזו. חלק ניכר מן המחקר במדעי המוח עוסק באינטליגנציה ובהגברה קוגניטיבית. בעידן שלנו, היכולת הקוגניטיבית הפכה להיות בין היכולות החשובות ביותר, אם לא החשובה שבהן. תם שלטונו של הכוח הפיזי. המחקר אינו מסתפק בבחינת האזורים או הפעילות המוחית שקשורים ליכולות קוגניטיביות, אלא גם מתמקד בדרכים להגביר, לשפר, לפתח, להרחיב ולחזק אותם אזורים ואותן יכולות. כבר היום קיימים מחקרים שנדמה כי הגיחו מתוך ספרי מדע בדיוני. אך, אם אנו מעוניינים בדוגמה להגברה נרחבת בחברה באופן יותר ממשי ובן־זמננו, ניתן לבחון את המתרחש היום עם הריטלין, הקונצרטת ושאר "סוכריות". חלק ניכר מציבור הסטודנטים משתמש בכדורים שמשפרים יכולות קוגניטיביות גם אם הם נחשבים לאנשים בריאים – ולא לכאלה שזקוקים לכדורי ריכוז. כלומר, ההגברה הקוגניטיבית כבר פה במידה רבה, השאלה היא לאן היא מתכננת להתקדם.

הנדסת עצבים⁴

על אף העניין הגדול בחקר מדעי המוח, עולם כמנהגו נוהג; מרבית התקציבים בתחום אינם מופנים למחקר מדעי "טהור" אלא למחקר בעל מטרות רפואיות. מחקרי האלצהיימר והפרקינסון זוכים לרוב למימון גבוה באופן ניכר מזה שניתן למחקרים שנועדו לבחינת תהליכים מוחיים באנשים בריאים. ישנו דיון מועט מאוד בשאלות האתיות והחברתיות שמעלות טכנולוגיות רפואיות שונות (ראו קובייה) אבל גם הטכנולוגיות הרפואיות התמימות לכאורה עשויות להשתדרג לטכנולוגיות שימשו לביצוע הגברת יכולות שונות באנשים בריאים. כך, למשל, טכנולוגיות שיוצרות שדות חשמליים במוח ומשנות את התהליכים החשמליים הרגילים בו. דוגמה לכך היא טכנולוגיית ה־TMS שאושרה באחרונה לשימוש על ידי ה־FDA לטיפול בדיכאון חמור. עצם ההתערבות בתהליכים מוחיים, אף על פי שמדובר בהתערבות רפואית, כבר מהווה התקדמות לעבר עולם שבו נעשית התערבות לשם שיפור יכולות וביצועים מוחיים.

טכנולוגיות נוספות שקיימות היום, הן כאמצעי טיפול והן בשלבי פיתוח, הן ה־Brain Prosthesis, מתקן שמחליף רקמת מוח פגועה ועל ידי כך משיב תפקוד מוחי (בשלבי פיתוח בלבד) וה־Neural Prosthesis, התקן שמערב גירוי חשמלי של עצבים כדי להחזיר פונקציות שאבדו עקב נזק עצבי (כבר בשימוש, דוגמת השתל הקוכלארי). הטכנולוגיה המבטיחה מכולן לתחום הגברת היכולות האנושיות השונות היא ה־Brain-Computer Interface (BCI). מדובר בטכנולוגיה שמייצרת פולסים עצביים במוח ויוצרת קשר ישיר עם מחשב. יעד חשוב במחקר בתחום הוא תקשורת לא־שרירית ושליטה במתקנים, שתועיל לאנשים משותקים לשחזר במידת מה יכולות שכבר לא קיימות, כחלק מגופם־הם. מפתחים ביצעו בהצלחה ניסוי שבו אדם המשותק מצווארו ומטה מצליח להפעיל, בעזרת מוחו בלבד, זרוע מלאכותית.

דוגמה נוספת היא היכולת לתקשר עם אדם הלוקה ב־Locked-in Syndrome. זהו מצב שבו האדם אינו יכול להניע אף חלק מגופו, אך מצוי בהכרה מלאה. טכנולוגיה חדשנית שפותחה מאפשרת לחולה כזה לתקשר בעזרת אלקטרודות המחוברות לראשו ולמחשב ואשר מאפשרות לו להניע סמן מחשב ("עכבר") בעזרת המחשבה והריכוז בלבד.

לצד המחקרים העיקריים שמתמקדים בטכנולוגיות רפואיות, קיימים גם מחקרים ששמים את ההגברה הקוגניטיבית כמטרה עליונה. אחד מן הגופים שמקיימים פרויקטים כאלה הוא NASA. בנאס"א יש כיום קבוצת מחקר בשם ה־"Extension of the Human Senses" שמתמקדת בפיתוח "שיטות אלטרנטיביות לאינטראקציות אדם־מכונה שיושמו לשליטה במתקנים ולהרחבת היכולת האנושית". קבוצת הפיתוח פועלת להחלפת ממשקים מסורתיים, כמו המקלדת, העכבר הג'ויסטיק וכו' בשליטה ביו־אלקטרית והרחבה טכנולוגית.

גוף נוסף שמתמקד במחקרי הגברה הוא DARPA – חלק ממשרד ההגנה האמריקאי, שמקציב כספים רבים מאוד לפיתוח

הריטליון, היא האם בסופו של דבר כולם ייאלצו להגביר את יכולותיהם הקוגניטיביות באמצעים מלאכותיים? אף אחד אינו מעוניין להישאר מאחור. בעידן שבו היכולת הקוגניטיבית היא מבין החשובות שביכולות האנושיות, לא בטוח שנוכל להרשות לעצמנו להתמודד עם העולם התחרותי מסיבב בעזרת הנתונים הטבעיים שלנו בלבד.

דאגה נוספת היא בנוגע לקבוצות האוכלוסייה שיוכלו ליישם על עצמן את טכנולוגיות ההגברה ואלה שיוותרו מאחור. במילים אחרות, עולה כאן דאגה בנוגע להנצחת הפערים בין עשירים לעניים. היום קיימת מידה מסוימת של מוביליות חברתית שתלויה באופן ניכר ביכולת קוגניטיבית. מה יקרה כאשר אלה שיוכלו להרשות לעצמם יזכו לנקודת פתיחה וליכולות שהשאר יוכלו רק לדמיין? ייתכן מאוד שעולם כזה ייצור חומה בלתי עבירה לחלוטין למנוחשלים שבחברה ויחלק את החברה לשני חלקים נפרדים לגמרי.

עניין אחר הקשור להתפתחות הטכנולוגית, נוגע לשאלה המהותית "מהו האדם?". התשובה לשאלה זו, בהקשר לטכנולוגיות אלה, יכולה להיות מטרידה מאוד: אם אנו אכן יכולים להתקין איזה שהוא שבב במוח ולשנות את היכולת הקוגניטיבית של האדם, וגם – בתחום מחקר אחר – לשנות את האופי שלו, מה המשמעות של "להיות אני"? שאלה זו עולה גם בהקשר של ההנדסה הגנטית. אם יש שיבוט שלי, מהו האני – ויותר מזה, אם נשיג טכנולוגיה שבה ניתן לשנות את הגנים של האדם כרצוננו, אזי מה נותר בתור "האדם עצמו" או "האני"? מכונה ותו לא?

הרבה מן השאלות העולות בהקשר של הנדסה גנטית עולות גם בהקשר של מדעי המוח – אם בהנדסה גנטית התערבות בתכונותיו של היצור החי היא התערבות עקיפה, על ידי שינוי הגנים שרק מבטאים חלבונים וכדומה, הרי שבמדעי המוח קיימת התערבות ישירה ומיידית. קל להבין אם כך מדוע ההתמקדות של הביואטיקה סוטה כרגע לכיוון מדעי המוח.

באשר לעניין האחראי המשפטי: בקרב העוסקים במדעי המוח (על שלל התחומים שמחקר זה מאגד) פיניאס גייג' הוא אדם מפורסם. גייג' היה מהנדס צעיר שניהל כוח עבודה לסלילת מסילת רכבת בארצות הברית. אחד מן הפיצוצים המבוקרים שנערכו כדי לסלול את הדרך השתבש, וגייג' נפגע ממוט ברזל שחדר לראשו. להפתעת כולם, גייג' שרד את הפגיעה ולכאורה המשיך להתנהל בחייו כרגיל. אך, כעבור תקופה, פנו בני משפחתו של גייג' לרופאים בתלונה כי גייג' אינו אותו גייג' והאדם ששרד מוט ברזל שחדר למוחו הפך לאגרסיבי ולתוקפני. מקרה זה פתח את הפתח למחקר על האונה הפרה-פרונטלית במוח, שבה נפגע גייג', ולקשר שלה למוסריותו ולאופיו של האדם.

כבר בימינו מכיר בית המשפט בחוות דעת פסיכיאטרית כמשחררת מאחריות במקרים מסוימים. האם ייתכן שבעתיד, הבנה טובה יותר של הדרך שבה פועל המוסר והדרך שבה פועל המוח בהקשר של דחפים – תשחרר אותנו מכל אחריות שהיא?

מערכות BCI. על פי ראש התכנית,⁵ המטרה היא לא רק ליצור טכנולוגיות שישחזרו את היכולת האנושית אלא גם כאלה שירחיבו אותה. מטרה חשובה היא לפתח בבוא הזמן מערכת שבה יוכלו חיילים לשלוט בעזרת כוח המחשבה בלבד בזרועות מלאכותיות, בכלי טיס וברובוטים. מכשירים כאלה יוכלו גם להגביר את יכולת קבלת החלטות, לשדרג את הזיכרון ואת היכולות הקוגניטיביות ואפילו לאפשר לאדם לתקשר אלחוטית עם מוח של אדם אחר.

תחום נוסף ששם לנגד עיניו את ההגברה הקוגניטיבית הוא ה-NBIC, לא מדובר בגוף פועל, כאמור, אלא בתחום מחקר רב-תחומי. ראשי התיבות NBIC מציינים את ארבעת תחומי המחקר שמשולבים בו: ננוטכנולוגיה, ביולוגיה, אינפורמטיקה וקוגניציה. שילוב הטכנולוגיות נעשה לשם שיפור הביצועים האנושיים, מבחינת יכולת סנסורית, מוטורית, קוגניטיבית ועוד. אנשי חזון בתחום מכריזים כי עד סוף המאה כל האנושות תהיה כמו מוח יחיד-אחד שמחובר בינו לבין עצמו.

קרובי רחוק

עד כמה אנו קרובים לעתיד שבו הטכנולוגיות החדשניות האלה יהיו חלק מחיינו? ראשית, ברור שלא מדובר בטרנד הלוהט של הקיץ הקרוב, אך האפשרויות מתפתחות – והן מתפתחות די מהר. לשם פיתוח הטכנולוגיות האלה מוקדשים תקציבי עתק, כשהרבה אינטרסים מתקיימים ברקע.

ההתפתחות המהירה מעלה כמה שאלות מכמה כיוונים שונים: הראשונה שבהן היא השאלה על הבטיחות, תופעות הלוואי והתוצאות הבלתי צפויות של התערבות לשם הגברה קוגניטיבית. הגברה, בשונה מהתערבות רפואית נזקקת, היא לא תהליך מחויב המציאות אלא מעין בונוס לתפקוד. בכל פרוצדורה כזו יכולים להתרחש שיבושים רבים ולא צפויים. אם נזכור כי מדובר בהתערבות במוח – מערכת העצבים המסתורית שלנו, שהידע שלנו לגביה מוגבל ומצומצם מאוד – הרי שמדובר בחשש מבוסס ומוצדק.

עניין נוסף העולה בקשר לטכנולוגיות המתפתחות הוא העניין החברתי: כיצד התפתחות טכנולוגיות ההגברה עשויה להשפיע על החיים שלנו כחברה? מצד אחד, ייתכן כי הטכנולוגיות המתפתחות יאפשרו התקדמות אנושית וחברתית מהירה ומדהימה, כפי שעשו טכנולוגיות רבות במאה האחרונה. מנגד, עדיין קיימים חששות כבדים באשר להשפעתן של טכנולוגיות ההגברה על החברה.

חשש ראשון ועיקרי בעניין הוא הפחד מהנדוס של חברה מצליחנית זהה. ייתכן שחשש כזה משותף בעיקר לאלה שקראו את ספרו המטריד של אלדוס האקסלי **עולם חדש מופלא** שבו החברה נשלטת ברבדים העמוקים ביותר על ידי הנדסה ביולוגית, אבל לא קשה לדמיין עולם שבו התערבות מוחית היא עניין של מה בכך, ואשר בה השוני והייחוד של כל אדם הולך ומטשטש. שאלה חשובה נוספת, שכבר מתחילה לעלות בהקשר של

הערות

- 1 Wolpert, L. Is science dangerous? Nature 398, 281–282 (1999)
- 2 הדוגמה המפורסמת בעניין היא האמונה האאוגניקנית וגרמניה הנאצית. בגרמניה של טרום מלחמת העולם השנייה היתה נפוצה בקרב מדענים ורופאים האמונה באאוגניקה; השבחת המין האנושי על ידי עידוד התרבותם של בעלי גנים טובים ודיכוייה בקרב בעלי גנים "רעים". האאוגניקה לא נותרה כאמונה בלבד אלא הפכה לדפוס פעולה בעקבות לחץ של קהילת הרופאים והמדענים על הממשל; תהליך עיקור כללי החל "למען עתידה הכלכלי והחברתי של גרמניה". בתחילה היו אלה רק המפגרים שעוקרו, ולאחר מכן גם חולי הנפש וקרוביהם מדרגה ראשונה. משם קצרה הדרך להכחדת אוכלוסיות נוספות וכשהיטלר עלה לשלטון תמכו בו רבים מבין הרופאים בשל עמדותיו האאוגניקניות.
- 3 כאשר נשאל איזידור אייזק רבי, זוכה פרס נובל, כיצד הפך למדען ענה: "אמא שלי הפכה אותי למדען בלי שהתכוונה לכך בכלל. כל האמהות היהודיות בברוקלין נהגו לשאול את הן שלהן: 'נו למדת משהו בבית ספר היום?', אבל לא אמא שלי. היא תמיד שאלה אותי שאלה אחרת: 'איזי, שאלת שאלה טובה היום?' ההבדל הזה הוא שהפך אותי למדען".
- 4 תרגום חופשי למונח Neural engineering. המידע על הטכנולוגיות לקוח מתוך: B. Gordijn & A.M. Buyx, Neural Engineering, in **Scientific and Philosophical perspectives in Neuroethics**, edited by James J. Giordano, Bert Gordijn, (Cambridge, UK : New York : Cambridge University Press, 2010)
- 5 Huang, G.T. 2003. Mind Machine Merger. Technology Review May 2003
- 6 Roco, C., & Bainbridge, W. S. 2003. Overview. Converging technologies for Improving Human Performances. Nanotechnology, Biotechnology, information technology and cognitive science (NBIC) in Roco, C & Bainbridge, W.S. (Eds.) **NBIC Converging technologies for Improving Human Performances. Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science**. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers

האם ייתכן שבסופו של דבר נגיע למבוי סתום שבו נאמין שכל מעשה שהוא נובע מהשפעה של גורמים עצביים שונים ועל כן אינו באחריותו של המבצע? והיכן עובר הגבול בין מישהו שברור כי הוא פגוע נוירולוגית או נפשית לאדם ש"סתם" ביצע מעשה רצחני? ובכך לא די, ישנם מחקרים המראים כי קיים קשר בין הזנחה או התעללות בילדות לבין פגיעה בהתפתחות של האזורים האלה.

מדעי המוח לטובת הציבור

שאלות אלה הן רק חלק מזערי מן השאלות העולות בהקשר של המחקר בתחום מדעי המוח. קיימות שאלות רבות נוספות – מטרידות יותר או פחות – שגם עליהן יש לתת את הדעת, וכמובן ששאלות נוספות יתפתחו ויעלו ככל שהמחקר יתקדם ויפרוץ את גבולותיו שלו.

מול החששות הכבדים בנוגע למחקרים המתקיימים והיעדר התשובות הטובות לשאלות הרבות שעולות, קיימת שאלה אחת שבכל זאת דורשת תשובה; השאלה "כיצד יש לנהוג?": מהו תפקיד המדענים בכוח? ובאופן רחב יותר, מה המדענים והציבור יכולים לעשות בעניין והאם הם בכלל צריכים לעשות משהו בעניין?

מצד אחד, קיימת הגישה שמקדשת את הידע המדעי על פני כל דבר אחר, ושלה שותף גם וולפרט. גישה זו נתמכת גם על ידי הצד הפרקטי של העניין; כמעט כל דבר שנחקר כרגע בתחום, נחקר בכמה מקומות ומעבדות ב־זמנית. גם אם לדעתנו ישנו צורך לעצור, למתן או לרסן את ההתפתחות המדעית העולמית, ספק אם הדבר ב־ביצוע.

אחד הפתרונות המתפתחים לסוגיה טמון בשיתוף פעולה בין שדות מחקר שונים ומגוונים. כבר היום, מתקיימות ברחבי העולם ועדות המשותפות למשפטנים, למדענים, לקובעי מדיניות, לסוציולוגים ולפילוסופים שדנים יחד בנוירואתיקה ובמחקר המתפתח. ועדות אלה מנסות לגבש מדיניות מארגנת ומפקחת ליישומים הטכנולוגיים של המדע ושל המחקר. השפעתן של אותן הוועדות היום אינה ברורה. אך, בעולם שמתקדם לעבר עתיד שבו הטכנולוגיה והמדע כרוכים בכל מימד של חיינו באופן האישי ביותר, לוועדות ולמאמצי פיקוח כאלה תהיה חשיבות ראשונה במעלה.

המחאה קיץ 2011

יומנו של הר געש מתסכל / עמוס קינן

די מרגיזה אותי הקלילות שבה מתייחסים
אל האיומים שלי להתפרץ.
והרי קיימות העדויות ההיסטוריות
על זרמי הלבנה שכיסו ערים וכפרים ותרבויות.
היום באים תיירים עם מנגלים
לעשות עלי שישליק,
וישנם גם אלה שבאים לייבש עלי כביסה [...]

ואני שואל את עצמי של מי ההר הזה
שאיש אינו מאמין לו שיום אחד יתפרץ,
יירק אש וגפרית ויפער לע חדש
במקום שאיש לו ציפה לו.

רחוקה ורצינית, בשחור לבן ולצלילי הרדיו, כשעוד היינו ציבור של אנשים פוליטיים. ועוד איזה! הפגנות בכיכרות, תככים ומזימות בכנסת, דיונים בתנועות נוער, כרטיסי חבר בהסתדרות והבריכות של הקיבוצניקים. הפועל מול בית"ר. שמאל וימין. אשכנזים ומזרחים. שטחים תמורת שלום. פיגועים. אינתיפאדה. מפא"י-מפ"ם-חירות-רפ"י-מק"י. הסכם השילומים. קו 300. מחברת דברי הימים הישראלית רצופה כולה תיאורי מלחמות מדוקדקים – והרבה פוליטיקה.

את המחברת הזאת משהו לקח מאיתנו לפני עשר שנים פחות או יותר וכאילו חיכה לדפני ליף וחבריה שיבקשו אותה בחזרה. אחרי שבשנות השמונים והתשעים של המאה הקודמת התחולל דיון פוליטי מאסיבי על היחסים בין מדינת ישראל לבין האוכלוסייה הכבושה בשטחים ולאחר התקדמות מסוימת לקראת כינונו של הסדר קבע, באה האינתיפאדה השנייה וטרפה את כל הקלפים. לא רק הרג וזוועה הביאה איתה האינתיפאדה, אלא גם מסקנות פוליטיות, הדחקה גדולה ושבר אפיסטמולוגי. איך הם עשו לנו את זה? לא נתנו להם מספיק? שאלו בשמאל ביאוש, בעוד בימין הצטערו להיווכח שהם, כרגיל, צדקו לגבי הערבים. קווי המתאר המסורתיים של המערכת הפוליטית נעלמו כלא היו. רבים, כמו בשיר של הבילויים, כיסו את חייהם בערפל הזייתי. מה השתנה מאז? לא הרבה. קודם כל, ניצחנו: הפסקנו את הפיגועים ואת הטרור וניצחנו את הפלסטינים החמושים (היטב). תהליך השלום נפסק גם הוא, כמובן. כמה שנים לאחר מכן עזבנו את רצועת עזה, תהליך שבתורו אותה גם לימין המדיני שעידן האידיאולוגיות – מהסוג הטריטוריאלי בכל אופן – קרב לקיצו. נכנסנו להיסטוריה קיצונית במלחמת לבנון השנייה. סוכנים חשאיים, מטוסים מתקדמים ותולעת מחשבים אחת נלחמו בשבילנו באויבי המולדת על דפי העיתונים מלחמה רחוקה, משוכללת ודי מגניבה; בשלביה האחרונים הפכה מלחמת הקונסנזוס הזו למעין מסע גיוס לאומי ובינלאומי מוצהר, תוך מניפולציות שקופות ושימוש וולגרי כל כך בשואה, שאחריתו מי ישורנה.

לפחות בבית היה טוב. ההייטק הישראלי היה למנוע הצמיחה של הכלכלה כאן ובעולם כולו, מודל לחיקוי, אור לגויים, הגלגול האחרון של הגניוס יהודי. המון בניינים גבוהים נבנו בתל אביב, המון מסעדות ובתי קפה נפתחו ונסגרו. העושר מחלחל למטה, כפי שטוענים חכמי הכלכלה, אף על פי שאיכשהו כל שנה היה נראה שצריך לקנות עוד מצרכי מזון ל"לתת" לפני הפסח ושמערכת החינוך, איך לומר, קצת חורקת. היינו הרבה בקניונים ובחול'ל ונסענו הרבה עם הרכב וקנינו די הרבה דברים שאנחנו אולי לא ממש צריכים. ראינו סרטונים ביוטיוב ושיחקנו עם הפלאפון וכמובן בפייסבוק וזה היה מאוד חברתי ומאוד מחובר ומאוד אסקפיסטי וצורם עם כל הלייקים. אמרנו על הפוליטיקאים שלנו שהם מושחתים, תאבי בצע וכוח, כשלא בטוח שאנחנו היינו מתנהגים אחרת. קצת צחקנו על החיקויים שלהם בארץ נהדרת כל יום שישי כי הם אף פעם לא ענו

העם צריך פוליטיקה

יוני ידידיה

מי שאומר שהמחאה של קיץ 2011 היתה לא-פוליטית טועה בהבנת ההיגיון הפנימי שלה וחוטא בקריאה של המסרים שלה מחוץ להקשר ההיסטורי. בראשונה מאז הטראומה של האינתיפאדה השנייה, הופיעה הזדמנות לשינוי רחב בחברה הישראלית. אבל הזדמנויות, כידוע, קל לפספס. כמה מחשבות על מה שהיה ועל איך ממשיכים הלאה.

ישג משמעותי אחד שניתן לייחס כבר עכשיו למחאה החברתית הוא בחזרתה, הזמנית לכל הפחות, של המודעות הפוליטית בישראל. אפילו לצעירים כמוני עוד יצא קצת פה ושם לחוות תחושות ולהשתתף בפעילויות, שנראות היום כמו שייכות לאיזו תקופה היסטורית עלומה,

ההתעלמות מן הסוגיה הפלסטינית היתה ביקורת נפוצה נוספת בנוגע לא־פוליטיות של המחאה. כאן המשיכו חלק מן המבקרים לחשוב בהתאם לדפוסים המקובלים בפוליטיקה הישנה. היו כאן אולי חוסר הבשלה וכמובן רצון להימנע מתיג ידוע לשמצה של שמאלנים וייתכן מאוד שגם התעלמות מכוונת מנושא שנוי במחלוקת כדי לצבור כוח והשפעה. אפשר להבין התנהלות כזאת כהחלטה טקטית לדחות את הדיון המדיני ולעמעם את חשיבות הנושא, מלווה כנראה במחיר של הפחתה ברדיקליות של הפתרון המוצע; זהו גם הקו המנחה את פעילותה הפוליטית של שלי יחימוביץ'. רחוק מלב הקונסנזוס יכולים חלקים מן השמאל לראות במחאה מן הסוג הזה שכאן בגידה וכפירה בעיקר אבל אני לא בטוח שזה רעיון רע כל כך למפלגה שרוצה לנסות ולשבור דפוסי הצבעה מסורתיים ואולי אפילו מתישהו לחזור לשלטון. אפילו לאור האפולוגיה הזאת, אין ספק שהמחאה אכן התחילה בתור ייבוא ישר מן הקופסא של המחאות החברתיות שראינו ברחבי העולם, בתוך הקשר פוליטי אחר לחלוטין, לא ישראלי, די עיוור לסכסוכים לאומיים, עולם של פייסבוק ו־KONI 2012, של אחווה בין משתמשי אינטרנט. ראינו שבהרבה מדינות בעולם מארגנים הפגנות ענק של סולידריות כזאת ואמרנו, למה לא. ההפגנות ההן יצאו נגד הטייקונים והקפיטליזם שנמצא במשבר אז לקחנו את זה גם אנחנו; בכל מקרה לא היה קשה להזהות עם התוכן: הוא גלובלי, צעיר, נכון והמצב פה לא משהו, תודה. זה נראה לכם תלוש? לא־מפלגתי? אחרי הבצורת הפוליטית הארוכה שחווינו, המחאות העולמיות היו המשאב התרבותי העיקרי, המודל לחיקוי, נקודת הפתיחה המתבקשת. אני מזדהה עם המבקרים במובן הזה שנדמה לי שמדובר בנקודת פתיחה שכדאי כעת להתרחק ממנה.

המחאה של השנה צריכה להמשיך את המהלך שהחלה בקיץ שעבר, של חיבור לקיים, למפה הפוליטית שלנו, לבעיות של כולנו, לטובת הפוליטיזציה המחודשת של ישראל. כדי שזה יצליח, המוחים צריכים לפזר את שאריות הערפל ולהבין טוב יותר מה בדיוק הם אומרים ואיך משיגים עם זה תומכים בטווח הקצר ומנדטים בטווח קצת פחות קצר; כמובן שאין

בסמה פאהום, רונלד מקדונלד, ים המלח, 2009

לשאלות של המנחה ועשו כל מיני קולות מזורים אבל שכחנו שהבדיחה היא עלינו ושאנחנו אלה שבחרים אותם כל פעם מחדש. בבזיון גמור הפכנו את המילה "פוליטי" למילת גנאי ובטח שלא דיברנו עם עצמנו ולא ניהלנו דיונים קשים ומורכבים כי בדיוק יש פרסומות, משפט אחרון. התקשורת המשיכה לספק סנסציות באדום ובשחור על טרגדיות אנושיות בתאונות דרכים או סיפורים מלאי תקווה על ילדים גוססים באיכילוב. וחוף מזה במה עסקנו – ברכילות או בספורט או בסלבס בבגדי ים או ששמענו מוסיקה מיוחדת באנגלית שעושים בתל אביב ולא דיברנו ממש על יחסי ערבים ויהודים או על בית המשפט העליון, לא יותר מדי בכל אופן, כי זה די מבאס בעצם. או חופר. בתכל"ס. לא ככה?

הביקורות לגבי תחילת המחאה והמוטיבציה שלה הן לכן במידה רבה מיותרות, מחוץ להקשר: היעלמותה של הבעיה הפלסטינית, טשטוש הגבולות במערכת הפוליטית והסטגנציה האידיאולוגית שעברה עליה, היעדרו של דיון ציבורי משמעותי באמצעי התקשורת ותהליכי עומק כלכליים וחברתיים הביאו לכך שהמודעות הפוליטית בישראל הצטמצמה באופן חמור למשך עשור שלם. מאבקים חברתיים ומעמדיים, נקודת מוצא נוספת לתחייה מחודשת של הפוליטיקה, היו מאז ומעולם נדירים בישראל וזכו בזמן אמת למעט מאוד תמיכה (המאבק של ישראל טוויטו בכיכר המדינה כלל כזכור כמה עשרות פעילים בלבד). את המחאה של קיץ 2011 יש להבין, אם כך, לפחות באשר לחלק מן המנהיגים וצאן מרעיתם, כמעין קורס מזורז מאפס באוהלים, פוליטיקה וחברה. הטענות הראשוניות שנגעו, באופן טבעי, לאינטרסים מיידיים כמו שכר דירה התחלפו – בין היתר בהשפעת המנהיגים השונים והמאהלים מחוץ לתל אביב – במבט רחב הרבה יותר, בדרישות קונקרטיות של צוות מומחים ובמאבק ראש בראש עם הממשלה. מחאה לא־פוליטית? הצחקתם אותם. הסנטימנט והכיוון הכללי היו ברורים היטב למי שהקשיב. משהו מן הבלבול נבע, כך נדמה לי, מן הפלורליזם של המחאה והרצון לצרף כוחות שונים מן המפה הפוליטית, שגרם לא רק לניסיון הפתטי של בנימין נתניהו ואנשי המגזר העסקי לנצל אותה לכוונותיהם, אלא גם עודד אינפלציית מחאות כללית והבעת קולות שונים ומגוונים, שלעתים סתרו האחד את האחר. כל כך הרבה מחאות? ומאיפה יבוא הכסף? שאלו הציניקנים. התשובה היא, כמובן, כן. ככה מעוררים מודעות חברתית. ככה מתחילים (וזו היתה התחלה) לנהל דיון פתוח וקשוב במדינה עם אקלים פוליטי צווחני. דיון והידברות היתה אחת מן הסוגיות המרכזיות במחאה; לא במקרה התנהלו במאהל ברוטשילד ימים שלמים של הרצאות ושיחות ארוכות. ולמרות ריבוי האמהות והמתמחים והקוטג', המחאה עמדה היטב במבחן התוצאה תוך ביקורת מתמשכת על ראש הממשלה והצגת הדו"ח החלופי לדו"ח טרכטנברג שהגיש צוות ספיבק־יונה.

שאותם היא מייצגת, יש סיבה טובה לחשוש – ונתקלנו בביטויים לכך בקיץ האחרון – שמדובר לא פחות ולא יותר בהצטרפותו של סקטור נוסף לקבוצת הסקטורים הישראלית המפורסמת, שיודע לדרוש וגם מקבל את מה שמגיע לו. זה נכון וזה צודק והגיע הזמן שהחרדים האלה וכולנו בעד, אין ספק. אבל זאת גם גרסה מתוחכמת יותר של אינדיווידואליזם ואדישות חברתית, של דאגה לעצמי ולדומים לי, של שכחת האנשים האחרים שאותם אנחנו לא רואים ולא שומעים כמעט אבל יודעים שהם שם, מוחבאים בהתמדה ובשקט מתחת לקו העוני. המחאה יכולה וצריכה להרבה יותר מזה. האנשים ברוטשילד שכעסו על דיבורי הסושי והנרגילות ועל קריאות המפונקים פספסו את המשמעות העמוקה של הדברים, גם אם הם נוסחו בצורה מתחסדת וקלוקלת: אתם צודקים – אבל. אתם צודקים בכך שצריך לדאוג למעמד הביניים אבל יש הרבה עוולות בחברה שלנו. הצרות של המעמד הבינוני לא בהכרח נמצאות במקום ראשון; יש אנשים שאין להם איפה לגור ובמה לשלם לתרופות. לא כדאי שנחשוב גם עליהם, אולי אפילו קודם כל? במילים אחרות, גם במישור הפוליטי המיידי וגם במישור האידיאולוגי והפוליטי ארוך הטווח המחאה תגזור קופון שמן אם היא תעמוד ותדגיש את השמירה על האינטרסים של המעמדות הנמוכים לא פחות מן האינטרסים שלה עצמה. זה מה ששמאל אמיתי צריך לעשות. זה גם נשמע מתאים יותר לסיסמה ההיא, שכולם שרים.

אנחנו צריכים גם לעשות חשבון נפש מוסרי לגבי המשמעות של הוצאות והכנסות ועושר וקפיטליזם, "קפיטליזם חזירי". מי כאן בדיוק הוא החזיר? האם הסיבות לשחיקה של מעמד הביניים לא קשורות קשר הדוק לאהבתנו שלנו את הכסף ואת הסטטוס? ברצון העז להיות עם אייפון ולצאת הרבה ולגור בדירה יפה? האם הסיבה שלא ממש הטרחנו את עצמנו עד לאחרונה בבעיות חברתיות נובעת לא מאיזה בידוד והרחקה שמייצר הקפיטליזם, אלא דווקא מיכולתו המופלאה להציף את חיינו בחומרים ובמשמעותות? האם הבית הישראלי שאותו אנחנו מבקשים למצוא אינו אלא בית פרטי מפואר במושב קרוב לתל אביב, ותו לא? והאם איננו רוצים בכל מאודנו להיות פשוט אנשים משפיעים וחזקים, אנשים עשירים, מסודרים כמו שאומרים, בלי דאגות, בעלי שררה? האם הכוח והעושר האלה אינם אלא כוח ועושר ביחס לאחרים? מה לאנשים כאלה ולצדק חברתי?

כך כתבה איריס לעאל בגיליון של מוסף הארץ שהתפרסם לפני שנה לכבוד המחאה החברתית ("חירות שאין שנייה לה", 8.8.2011): "הערכיות המשובשת שלנו העניקה לעשירים ולאורח חייהם מעמד נחשק. האמת חייבת להיאמר: אנחנו מעריצים את בעלי הנכסים וסוגדים לעושי הרווחים. באקט מזוכיסטי הפנמנו את סרט המדידה הניאו־ליברלי הזה גם כשהגדרותיו הורידו את גאוותנו לשפל שבגללו סבלנו משנאה עצמית".

צורך להפסיק להיות פלורליסטים וסולידרים, אבל כל רתיעה מן הכנסת ומן המשחק הפוליטי המלוכלך והבזוי לכאורה תביא לאפקט הפוך של התנשאות ושל ניכור מן המערכת הדמוקרטית. במקרה שהוא יתממש, הטענות לגבי האפוליטיות של המחאה יתבררו למרבה האכזבה כנכונות.

האם יש להם סיכוי להצליח? מי יודע. העובדה שנתניהו בראשות הליכוד, היריב מספר אחת של המחאה החברתית, נמצא כעת בשיא כוחו הפוליטי מחזקת את החשד שהיתה התלהבות לא־פרופורציונלית מן המחאה ומן ההיקפים העצומים של ההפגנות, כנהוג במקומותינו. בצורתה הנוכחית, זאת היתה כנראה התעוררות מצומצמת ומוגבלת; אבל את השלב הראשון המוחים ואנחנו כבר צלחנו. נזכרנו מה זה הפגנות ואיך נראית שביתה, קיבלנו שיעור קצרצר בפוליטיקה לא־מלחמתית, הרגשנו קצת תקווה. הם זכו, בינתיים, בתשומת לבנו.

גם אם לא קוראים את הנתונים שאוסף הלמ"ס בנוגע לכלכלה הישראלית כפשוטם, מן הסקרים של השנים האחרונות (סקר הוצאות והכנסות לשנת 2010, לדוגמה) ברור שרק שלושת העשירונים העליונים במדינת ישראל יכולים לאפשר לעצמם חיים של רווחה כלכלית. יתר העשירונים פשוט מוציאים הרבה יותר ממה שהם מרוויחים: משקי בית מן העשירון השביעי ומטה מוציאים יותר מ־2,000 שקלים בחודש יותר ממה שהם מכניסים; עבור העשירונים התחתונים ההפרש גדל ל־3,000 ו־4,000 שקלים בחודש (!). גם בהיתן שלחלק גדול מן המשפחות יש הכנסות שאינן מדווחות, חסכוניות או סיוע כלכלי מן המשפחה – עדיין נותר מספר גדול של משקי בית שמצבם הכלכלי נע בין הלא־טוב לאיום, שנשמכים על חריגות עצומות והלוואות מן הבנקים, שמפרנסיהם ככל הנראה לא ישנים הרבה בלילה, מסתדרים בקושי ומרגישים שכבודם נפגע ונרמס. זאת, בעוד שהם רואים אחרים מתקיימים באיכות חיים גבוהה מאוד. סדרות הכתבות בעיתונים של הקיץ שעבר בסגנון "הפנים של מעמד הביניים" נתנו פנים ושמות לאנשים שמאחורי המספרים, אם כי אלה היו בעיקר משפחות יהודיות חילוניות מן המעמד הבינוני והבינוני־גבוה (בכתבות שם, אגב, היה קל להיווכח בהיקף העזרה של ההורים בכסף, בדיור ובאוכל).

נתונים אלה ודומים להם שהתפרסמו הם קשים וחשובים. המעמד הבינוני צריך להפנים שהוא באמת נחלש ונשחק, שלא מדובר רק בסיסמה ושיש לו ברית טבעית עם המעמדות הנמוכים כיוון שגם הוא לא באמת מצליח לסיים את החודש. אבל במקביל יש לעמוד על ההבדלים הבין־מעמדיים ועל משמעות הדרישה לצדק חברתי. זה נכון, מחיר הקוטג' והדלק ושכר הדירה בתל אביב צריך להיות נמוך יותר על חשבונם של אדוני הארץ וסתם אנשים עם חמש דירות. נראה שאנשים רבים מסכימים שזה יהיה צודק יותר. אבל אם המחאה הזאת תקדיש את מירב המאמצים שלה בדאגה לאינטרסים של אותם סטודנטים ומעמדות ביניים

עלמה יצחקי, אופניים

מחאה לחילונים בלבד?

אורי מאוטנר

הפילוסופיה של עמנואל לוינס, אחד הפילוסופים היהודיים המודרניים המשפיעים ביותר בעשרות השנים האחרונות, מוקדשת להפגשת היחיד עם "פניו של האחר", ומבקשת לעורר את הרגישות לקיומו: "הזיקה לאלוהי עוברת דרך הזיקה לבני האדם וחופפת את הצדק החברתי", כותב לוינס, "הרי לכם תמצית רוחו של התנ"ך היהודי"⁶.

משה הלינגר טוען כי בהסתמך על מקורות הלכתיים "ניתן לעגן כמה עקרונות יסוד ל'דרך שלישית' ליברלית-סוציאל-דמוקרטית בסוגיות חברתיות וכלכליות". לדבריו, "ההלכה מתנגדת להקצנה קפיטליסטית היוצרת כלכלת שוק חופשית ופרועה, והמחזקת פערים חברתיים וכלכליים חריפים בין עשירים לבין עניים... קיום רוח ההלכה מחייב מניעת פערים קיצוניים בין שכרו של פועל במפעל לבין שכרו של המנכ"ל באותו מפעל... לעומת זאת, קיום מס הכנסה פרוגרסיבי הולם את רוחה"⁷.

הציונות הדתית ומחאת הקיץ האחרון

לאור הדברים האלה, ניתן היה לצפות שהמחאה של הקיץ האחרון תזכה לתמיכה משמעותית מצדם של אנשי הציונות הדתית. אך לא כך היה. בכנס שהתקיים במארס 2012 במכון הישראלי לדמוקרטיה ביקר פרופ' שחר ליפשיץ את אנשי הציונות הדתית על מעורבותם המצומצמת במחאה. הרב אליעזר מלמד הגיב על הדברים בחריפות: "זה היה רגע שכולו שקר, ולכן נפקד מקומנו משם". גם הרב דוד סתיו, יו"ר רבני "צהר" (ארגון אורתודוקסי החותר, בין השאר, ליצירת גשר בין דתיים וחילונים) ביקר את

על אף המחויבות העקרונית של היהדות לערכים של סולידריות וצדק חברתי, דגל המחאה של הקיץ האחרון לא הונף על ידי הציונות הדתית שהתנכרה למחאה. האם תפיסת עולם רפובליקנית תוכל לייצר שותפות פוליטית אמיתית בין חילונים לדתיים?

"צדק חברתי" במקורות היהדות

אחד הנושאים המרכזיים שעוררה מחאת האוהלים של הקיץ האחרון היה מצב הצדק החברתי בישראל. כיצד מתייחסים מקורות היהדות לשאלת הצדק החברתי? רבנים ואנשי הגות יהודיים מודרניים לא מעטים מדגישים את מרכזיות הצדק החברתי במקורות היהדות. בולט בכך הרב יונתן זקס, רבה הראשי של בריטניה. ב־2010 פרסם זקס ספר העוסק כולו בתפיסת האחריות במקורות היהדות, שבו הציג את האחריות כמאפיין המרכזי של המחשבה היהודית: "החיים הם קריאתו של אלוהים לאחריות"¹. כחלק מכך, גם נושא האחריות החברתית מוצג על ידי זקס כמרכזי במחשבה היהודית: "במשך מאות שנות גלות... יצרו היהודים את המקבילה הקהילתית של מדינת הרווחה", כותב זקס. "הם עשו זאת מרצונם החופשי – מפני שזו מצווה, מפני שזה מה שיהודים עושים, ומפני שהם ידעו שאיש לא יעשה זאת במקומם"². כפי שכותב הרב ד"ר בנימין לאו בהקדמה לתרגום העברי: "חובתו של היהודי לתיקון החברה והעולם עולה מכל עמוד בספר"³.

לאו עצמו מחזיק בגישה דומה לזו של זקס ביחס למרכזיות מושג האחריות החברתית במקורות היהדות. בנאום שנשא במהלך מחאת האוהלים אמר כי "לו יכולתי הייתי עובר איתכם בין כל דפי ספר הספרים ומגביר את קולם של נביאי ישראל שעמדו כאיש אחד וקראו לתיקון חברתי. כל זכותנו ההיסטורית לבנות את הבית הלאומי בארץ הזאת מותנית בצדק חברתי"⁴. בנוסף, במהלך המחאה פרסם ארגון "שומרי משפט – רבנים למען זכויות אדם"⁵ מסמך שכותרתו "על החובה לספק קורת גג, רווחה וביטחון כלכלי בראי המסורת היהודית". המסמך תמך במחאה וכלל תימוכין לה מ"חזון הנביאים בדבר צדק חברתי", מן המקרא ומהלכות שונות. אכן, במשך עשרות השנים שבהן התקיימה ב"יישוב" ובמדינה חתירה לכינונה של מדינת רווחה, דוברים לא מעטים הצדיקו זאת תוך הסתמכות על חזון הצדק החברתי של נביאי ישראל.

הביניים וסובלים את מצוקותיו, אינם מרגישים שהצטרפותם למפגינים היא צעד נכון". בנוסף כתב: "עוד לא מצאתי ראייה לצדקת טענתם של מי שמסתמכים על נביאי ישראל כדי לתמוך בדרישות הסוציאליסטיות של דפני ליף וחבריה...נביאי ישראל לא קבעו שהעושר צריך להיות מחולק בצורה שוויונית". שילה גם כתב ש"מחאת רוטשילד" היא "שמאלנית" ו"מפונקת", והמליץ לציבור הדתי-לאומי לסייע בהפחתת "מצוקות חברתיות קשות יותר", על ידי תרומה לארגונים שמוצאים תעסוקה "לא לפי מגורשים שאיבדו את מקום עבודתם" בהתנתקות, "לפני שנדאג למעונות חינוך ולדיוור ברהשגה במרכז תל אביב". עוד כתב על "חורבן גוש קטיף", ששורשיו ב"שנאת חינוך כלפי המתיישבים וההתיישבות, אשר טופחה בתקשורת, באקדמיה, בתרבות ובאמנות במשך שנים".

דבריו של אליצור ביטאו חוסר הזדהות עם העמדות הפוליטיות שאפיינו לדעתו את תומכי המחאה. דבריו של לורד ביטאו התנגדות לעמדתם הכלכלית. דבריו של שילה ביטאו התנגדות להיותם "מפונקים", וסובלים ממצוקות פחות חמורות משל מפוני ההתנתקות. אף אחד מן הכותבים לא התבסס על משנה שיסודה במקורות היהדות. שילה היה היחיד שהזכיר מקורות אלה, כשטען שלא ניתן לבסס עליהם תפיסות "סוציאליסטיות" כמו אלה של מארגני המחאה. אך מספר שורות לאחר מכן תמך שילה במתן סיוע חברתי בכל זאת, כל עוד המדובר במפוני ההתנתקות.

המסקנה העולה מדברים אלה היא שהתנגדותם של חלק מאנשי הציונות הדתית למחאה לא התבססה על עמדה עקרונית נגד צדק חברתי, שיונקת ממקורות היהדות כביכול, אלא על חוסר הזדהות חברתי ופוליטי עם מי שנתפסו כמארגני המחאה וכתומכיה.

סקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה גילה שהמחאה לא חוללה שינוי בתחושת הסולידריות בקרב הציבור היהודי. "תחושת הסולידריות היתה בינונית לפני המחאה ונתרה כך במהלכה", כותבים עורכי הסקר. עוד הם כותבים כי הסיבה לכך מצויה "במאפיינים החברתיים-דמוגרפיים והחברתיים-כלכליים של הנהגת המחאה ושל פלח האוכלוסייה המוחה...תביעות המחאה היו בעבור כלל אזרחי החברה הישראלית, אבל הדורשים עצמם לא ייצגו במאפייניהם את כלל החברה, מה שהקשה על רבים לחוש סולידריות עמם"⁹. בדומה לכך, לדברי פרופ'

המחאה, ואמר כי לא נטל בה חלק.⁸ לאורך כל הקיץ, העיתון "מקור ראשון", היכול להיחשב ביטאונה של הציונות הדתית, ליווה את המחאה במאמרים שהיו מסויגים כמעט תמיד, אם לא ביקורתיים ממש. אורי אליצור, עורך המשנה של העיתון, כתב ב־1 באוגוסט 2011:

הציבור לא מטומטם. אפשר להסביר לו ש...החברה בשדרות רוטשילד לא באמת דואגים לו...השמאל קלט שאם הוא רוצה לסחוף אחריו ציבורים גדולים, הוא צריך לעזוב את הפלשתינים ולהניח לשנאת המתנחלים, ורק דרך הוויכוח הכלכלי-חברתי הוא מסוגל לקבל הקשבה של הציבור הישראלי...זו מחאה פוליטית לגמרי...אילו היו צעירי תל אביב הזועמים מצליחים להפיל את נתניהו ולהמליך במקומו את ציפי לבני, היא והם היו מקפלים את האוהלים ושוכחים את מצוקת הדיוור במסדרון האחורי.

אמנון לורד⁹ כתב:

יש גורמים מאוד ספציפיים העומדים מאחורי אירועי הדיוור המבוזימים, ואלה הקרן החד"ש לישראל, וחד"ש או ליתר דיוק מק"י...זו איננה פעולה של אנשים שבאמת סובלים מצוקות דיוור בישראל. אלא זו פעולה של צעירים שעברו רדיקליזציה וכל הווייתם היא פוליטית...הניסון להחזיר את מדינת הרווחה באמצעי סחיטה ציבוריים או בעקבות מהפך חברתי כלכלי יתגלה כבעייתי בסדרי גודל מסוכנים.

ב־11 באוגוסט 2011 כתב עמנואל שילה ש"מארגני ההפגנות צריכים לשאול את עצמם מדוע הדתיים, שרובם בני מעמד

וסוציולוגיים של העשורים האחרונים. אין כמוכן מניעה רעיונית עקרונית לכך שאנשי הציונות הדתית יתמכו בצדק חברתי. ואולם, כדי שדבר זה ישוב ויקרה, נדרשים שני דברים, הקשורים במידה מסוימת, האחד בשני. ראשית, נדרש שיתחוללו שינויים בתיאולוגיה השלטת בציונות הדתית. שנית, נדרש שיתחולל צמצום הפערים בין חילונים יהודים ודתיים יהודים. צעד חשוב בכיוון זה יקרה אם חילונים יתוודעו לטקסטים של המורשת היהודית העוסקים בצדק חברתי, ויעסקו בלימודם ובפרשנותם במשותף עם דתיים.

יוסף אחיטוב מזכיר את ר' חיים הירשנזון, ש"חפש דרך ביניים בין הקפיטליזם האמריקני והבולשביזם הרוסי", ואת המקובל יהודה לייב אשלג, ש"האמין כי אם אכן יאומצו עקרונות 'הצדק חברתי' על ידי כלל האנושות, הם יביאו שלום לעולם כולו", בתור הוגים חשובים בני המחצית הראשונה של המאה ה-20, ש"בשונה מהוגים ורבינים בני זמננו, הרבו... לעסוק בשאלות 'הצדק חברתי'".¹⁶ הפילוסוף הגרמני הגדול יורגן האַפְּרֶמְס כתב שבמדינה ליברלית חילונית, האזרחים החילונים צריכים להכיר בתרומה החשובה שיכולה להיות למורשת הדתית, כשהמדובר בהעשרת הדיון הנורמטיבי המתקיים במדינה. האברמס גם כתב שבמדינה כזו נדרש שיתוף פעולה בין חילונים ודתיים ללימוד המורשת הרוחניות של כל אחת משתי הקבוצות.¹⁷

ברוח דבריו של האברמס, ניתן לומר שלימוד רעיונותיהם של הוגים דתיים שעסקו בשאלות הצדק חברתי, כגון הירשנזון ואשלג, על ידי חילונים ודתיים במשותף, עשוי לא רק להעשיר את הדיון הציבורי והפוליטי בשאלות אלה, אלא גם לתרום לכך שאנשי הציונות הדתית ייטו להשתתף במאמץ לקידום הצדק חברתי בישראל, תוך שהם משתפים פעולה עם חילונים.

למסקנה הנובעת מדבריו של האברמס ניתן להגיע גם על פי גישת התחייה התרבותית של אחד העם. על פי גישה זו, על התרבות המתהווה בארץ ישראל להיות תרבות חילונית, המבוססת על מיזוג של תכנים מן המורשת התרבותית הדתית של היהדות עם תכנים מן התרבות האירופית. אחד העם חתר ליצירת "סינתזה בין זיקה עמוקה לעולם הרוחני היהודי לבין הליברליזם כתפיסת עולם ותרבות".¹⁸

בהמשך לאחד העם, וברוח דבריו של האברמס, אני סבור שתפקידנו בתור אזרחי ישראל הוא לחדש את תכני המורשת התרבותית של היהדות באופן שיהיו תואמים את תפיסות העולם המודרני שבו אנחנו חיים. זניחת המורשת היהודית, כיוון שאליו מתקדמים חילונים רבים מדי, הוא הפסד גדול של חוכמה ושל עושר תרבותי, ליהודים וגם לבני תרבויות אחרות. חלק מאחריותנו כאזרחי המדינה הוא לעדכן ולפתח את התרבות היהודית. לפיכך, בעתיד, יש מקום לשימוש רב יותר בתכני המסורת היהודית בדיון על אודות צדק חברתי, הן בשל עושרם של התכנים גופם והן בשל הפוטנציאל של העיסוק בהם לסייע לקירוב הלבבות ולהקניית תחושה נוחה יותר לבני־אדם מחוגים רבים יותר לתמיכה ברעיונות הצדק חברתי שעלו במחאה.

מיכאל שלו מן החוג לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה באוניברסיטה העברית, מסקר שנערך במרכז טאוב שבאוניברסיטה עולה כי קיימת התאמה ברורה בין מעורבות במחאה לבין הגדרה עצמית כ"שמאלני".¹¹

בעיקרי דו"ח הוועדה לשינוי חברתי כלכלי, בראשות פרופ' מנאל טרכטנברג, נכתב: "העם הזה, המסוגל להכיל תחת יריעות האוהל המחבק הזה את כל הזרמים ואת כל האמונות ואת כל המחנות, במפגן של אחדות וחדוות ה'ביחד' שכמוהו לא נראה אולי מאז כ"ט בנובמבר, העם הזה 'דורש' [צדק חברתי]".¹² מחברי הדו"ח מציגים את המחאה כמלכדת את העם כולו, כמחאה שיש עליה הסכמה שהיא מעבר לפוליטיקה. מדברי הכותבים ב"מקור ראשון", מממצאי הסקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה וממצאי הסקר של מכון טאוב עולה כי לא זה המצב. למרות מאמצי מנהיגיה, המחאה לא הצליחה להתגבר על שורה של שסעים חברתיים ותרבותיים הקיימים בישראל. גם לא על שסעים פוליטיים. ויסלבה שימבורסקה, המשוררת הפולנייה זוכת פרס הנובל, כתבה בשירה "ילדי התקופה", ש"גם שִׁיָּרִים לֹא פוֹלִיטִיִּים הֵם פּוֹלִיטִיִּים". נראה שאנשי הציונות הדתית סבורים שגם מחאה לא־פוליטית כביכול, לפחות כשהמדובר בנושאי השלום, השטחים והמתנחלים, היתה פוליטית בכל זאת.

הצדק חברתי מול השטחים

יוסף אחיטוב, מחשובי אנשי הרוח של הקיבוץ הדתי, כתב ש"שאלות 'הצדק חברתי' העסיקו ללא הרף חוגים רחבים בציונות הדתית מראשיתה ועד שנות החמישים של המאה ה-20". "בציונות הדתית של אותם ימים התפתח תהליך 'גיר' מעניין של ערכים ושל מטבעות לשון שהיו בשימוש בציונות הכללית וב'תנועת העבודה'", כתב אחיטוב, "תוך הדגשת האוטנטיות היהודית שלהם, ותוך התרסה כנגד חיקוייהם הזולים יותר ממקורות נוכריים".¹³

אחיטוב טוען עוד שמאז שנות החמישים חלו בציונות הדתית ובמערכת הערכים שלה "שינויים דרמטיים", שעיקרם "הסרת העיון והטיפול בשאלות 'הצדק חברתי'" מסדר יומה של הציונות הדתית.¹⁴ "האנרגיות הרוחניות, הדתיות והחינוכיות, מנותבות, מאז שנות השישים, לאפיקים אחרים לחלוטין, צבועות בצבע לאומי בולט, וממוקדות, כידוע, בהתיישבות בכל חלקי ארץ ישראל המשוחררת", כתב אחיטוב. לדבריו, כשהמדובר בציונות הדתית, "שיח על 'צדק חברתי', על שוויון כלכלי ועל שוויון זכויות אזרחי נתקל לעתים באדישות ואפילו בעוינות מסוימת, ומוצג, רחמנא ליצלן, כייבוא פסול ממקורות זרים, שאינם יהודיים מקוריים".¹⁵ אכן, דברים אלה מתיישבים היטב עם דברי הכותבים ב"מקור ראשון" במהלך הקיץ של המחאה.

האם ניתן להעצים את התמיכה בצדק חברתי בציונות הדתית?

מדבריו של אחיטוב עולה שהתפיסה השלטת בציונות הדתית ביחס לצדק חברתי היא תוצר של תהליכים היסטוריים

הרבני היחיד בארץ שפועלים בו במשותף רבנים אורתודוקסים, מתקדמים (רפורמים), מסורתיים (קונסרבטיבים), מתחדשים (רקונסטרוקציוניסטים) ורבני ריניואל (Renewal)". המסמך המלא פורסם באתר האינטרנט של הארגון: <http://rhr.org.il/heb/index.php/about/>.

6 עמנואל לוינס, דת של מבוגרים, בתוך: **חירות קשה** (רסלינג, 1976), עמ' 81.

7 משה הלינגר, הציונות הדתית ומדינת רווחה יהודית-דמוקרטית, בתוך: **בצדק אחזה פניך** (ידיעות ספרים, 2010), עמ' 297-298.

8 אורית רוזנבך, הרב אליעזר מלמד: "המחאה החברתית בקיץ היתה רגע של שקר", **מקור ראשון**, 23.3.2012.

9 לורד הוא אמנם יהודי חילוני שנולד בקיבוץ עין דור. עם זאת, בעבר שימש כעורך "מקור ראשון", ומזה זמן הוא בעל טור במוסף הפוליטי של העיתון. עמדותיו, כפי שהן מובאות בטוריו, יכולות להיחשב משקפות את אלה של חוגים לא-מעטים בציונות הדתית.

10 כרמית הבר ואלה הלר (בהנחיית תמר הרמן), **סולידריות במחאת קיץ 2011 – בין דימוי למציאות** (המכון הישראלי לדמוקרטיה).

11 נגה קידר, "ללכת בין הטיפות: שיחה עם פרופ' מיכאל שלו על המחאה החברתית של הקיץ ועל מחקר חברתי אודותיה", **פקפוק – עיתון הסטודנטים במחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים**.

12 ראו את הדו"ח ב: <http://hidavrut.gov.il/content/4257>

13 יוסף אחיטוב, "תמורות בהתייחסות של הציונות הדתית לצדק חברתי", בתוך: **בצדק אחזה פניך** (ידיעות ספרים, 2010), עמ' 267.

14 מפאת קוצר היריעה, לא אפרט את ההסברים השונים לשינוי בערכי הציונות הדתית במסגרת מאמר זה.

15 אחיטוב, שם, בעמ' 267.

16 אחיטוב, שם, בעמ' 267.

17 Jürgen Habermas, Religion in the Public Sphere, 14 **European Journal of Philosophy** (2006) 1

18 אניטה שפירא, **יהודים חדשים יהודים ישנים** (עם עובד, 1997), עמ' 155, 159.

19 הלינגר, שם, בעמ' 294.

20 הלינגר, שם, בעמ' 288-289.

באופן דומה, משה הלינגר טוען כי "כישלון מדינת הרווחה הישראלית הסוציאל-דמוקרטית בהנהגת מפלגת העבודה, מוכיח עד כמה לא ניתן לקיים מדינת רווחה יהודית, ללא עיגון עמוק במקורות יהודיים פילוסופיים והלכתיים **כחלק מהתרבות הישראלית גם לציבור החילוני**".¹⁹

ועם זאת, במישור המעשי, היא זה נאיבי לחשוב ששימוש ברטוריקה כזו בלבד הוא שיתור את הבעיה של חוסר ההזדהות של אנשי הציונות הדתית עם המחאה. כפי שעולה מדברי הכותבים ב"מקור ראשון" במהלך הקיץ של המחאה, בעיה זו נובעת בראש ובראשונה מן השסע התרבותי והפוליטי בין חילונים לדתיים. שסע זה (וגם שסעים רבים אחרים הקיימים בין הקבוצות השונות שמרכיבות את החברה) צריך להטריד את אזרחי המדינה שחרדים לעתידה.

בהקשר זה, כותב הלינגר כי "במציאות הקיימת, נוצר שילוב בין הקצנה דמוקרטית לבין הקצנה ליברלית, תוך סילוק היסוד הרפובליקני המרסן...יש צורך להחזיר ערכים רפובליקניים מרסנים, ובראשם חינוך למצוינות אזרחית, המעדיפה את טובת הציבור על פני אינטרסים פרטיים או קבוצתיים".²⁰ בדברו על רפובליקניות, מאזכר הלינגר מסורת ארוכת שנים בתרבות המערבית המדגישה את פעולת האזרחים, על בסיס של שוויון, להגדרת "הטוב המשותף" שלהם, ואת חשיבות התרומה של כל אזרח לקידום "הטוב המשותף" הזה. הכנסת רכיב רפובליקני לשיח הפוליטי של ישראל עשויה לתרום ליתר לכידות בחברה, דבר שהוא חיוני לצורך המשך קיומה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית.

הערות

1 יונתן זקס, **לרפא עולם שבור** (מגיד, 2010), עמ' 3.

2 זקס, שם, בעמ' 41.

3 ההקדמה לספר מאת בנימין לאו, עמוד א. לאו הוא ראש בית המדרש לצדק חברתי, ומראשי בית המדרש בבית מורשה בירושלים – מרכז אקדמי להכשרת מנהיגות יהודית-ציונית.

4 הנאום המלא פורסם באתר בית מורשה בירושלים: <http://www.bmj.org.il/article/594>.

5 לפי אתר האינטרנט של הארגון, "שומרי משפט" הוא "הארגון

דניאלה

סיפור קצר מאת גילעד שירם

יש אלבום של עמיר לב שאני מאד אוהב, "הכל כאן" הוא נקרא, כשיצא לפני שלוש שנים, קניתי מיד ולא הפסקתי לנגן. שמחתי שלשם שינוי יוצא אלבום שמתעסק בתכנים חברתיים וחורג מתחום שירי האהבה. ככל שהכרתי יותר את השירים הבנתי שטעיתי, במתח בין החברתי לאישי הטקסטנים לא היו באף אחד מהצדדים, הם פשוט לא השתתפו במשחק. כשניגשתי לכתוב את "דניאלה" נזכרתי בדיסק, מאחד השירים שאבתי השראה לדמות המספר, חשבתי שיהיה מעניין לראות את הדובר בשיר מגיב למחאת האוהלים, מאז הדמות תפסה כיוון משלה אבל נראה לי שאפשר לראות שכאן היא נולדה.

בלפור 7 / עמיר לב

ראש הממשלה לא בא לאזכרה של הנופלים
הבת שלי שומעת ברוס בחדר הקטן
המפוחית הזאת שלא קשורה לכאן
והצעקות שלו על אמריקה שאבודה מזמן

ראש הממשלה לא בא לאזכרה של הנופלים
קורא על האחים ביילסקי שהסתתרו מהגרמנים
עכשיו הם כאן מלאים בתרופות
מאה שקלים בחודש מהמדינה על השנים היפות
רציתי לצעוד איתם אתמול בירושלים
אני לא כמו שאני מדבר נשארתי בבית

בסוף נופל

נופל על השטיח האדום
תמיד הוא מתעורר מוקדם
בא ולוחש
אבא אתה קם

ראש הממשלה לא בא לאזכרה של הנופלים
גיהינום עכשיו בג'נין הריח המסריח שזורם ברחובות
הגעגועים למתים המרפסות השבורות
החיילים המפחידים שיכולים לעשות הכול
השמאלנים שרושמים את הדוחות
הילדים של עזה

והילדים של שדרות

תמיד בסוף נופל
נופל על השטיח האדום
תמיד הוא מתעורר מוקדם
בא ולוחש
אבא אתה קם

ראש הממשלה לא בא לאזכרה של הנופלים
הוא והאישה שלו בטח ישנים
גב אל גב אולי מחובקים
מכוסים או לא
בטח מכוסים

פתאום שתי הידיים שלי רועדות
התקף חרדה, אני מתחיל לכתוב שמות
ויקי כנפו,
ישראל טויטו,

אורי אבנרי,
אודי אדיב,
אביגדור פלדמן,
מרטין לותר קינג,
אילן צלר,
דנה והילדים..

יום ראשון

משב דחוס של רוח חמה זרם לתוך חדר המדרגות הקריר ומילא אותו באוויר מן החוץ, הגשתי להגר את כף ידי וטרקתי אחרינו את הדלת, תוך רגע קצר נקוותה הזיעה בנקודת המגע של כף היד הקטנה שלה עם שלי הגדולה. באור ירוק חצינו את הכביש והתחלנו ללכת לאורך השדרה, היו אלה ימי השיא של המחאה שהלכה וצברה תאוצה והרחוב תסס מהתרחשות. פיסות האדמה המעטות שעוד נותרו חשופות בסוף השבוע הוסתרו גם הן על ידי אוהלים שהקימו בלילה מצטרפים חדשים, הגר הצביעה בהתלהבות על זוג כפות רגליים שבלטו החוצה מפתח אחד האוהלים, מסגירות כנראה את עייפותו הגדולה של מישהו שמצליח לישון בחום הכבד הזה. חוסר האחידות שבשלטים המאולתרים היה לטעמי, אבל מגוון הסיסמאות המתנוססות עליהם חשף אנארכיה מוחלטת בתחום המסרים, מה שחזק את ספקנותי הגדולה ממילא ביכולתה של כל ההתלהבות הזו להיות יותר מפסטיבל קיץ לצעירים משועממים. "יש אוהלים רצוף עד אלנבי" שלחתי לגלית הודעה מהנייד, נזכר בויכוח שליווה אתמול את ארוחת הערב. בדרך ליעדנו לא הפסיקו הסחות הדעת, הגר ביקשה לעצור לרגע להביט בשני לוליינים שביצעו תרגילים באוויר על חבל שמתחו מאחד העצים ואת עיני משכה התמונה של חבורת צעירים שחלקו ארוחת בוקר עם שני דרי רחוב, מפיצים סביבם ריח של קפה שמתבשל בזמן שהם מתוכחים בלהט על עתיד המאבק. "כל אחד נהיה פתאום מהפכן" אמרתי לגבר בן גילי שהחזיק בכח את רצועת כלבו שניסה להצטרף גם הוא לארוחת הבוקר, "סתם חבורה של מפונקים", ענה לי, "שיפנו אותם מפה ויתנו לחיות". משכתי את הגר שהתחברה בינתיים עם הכלב הרעב והמשכנו בדרכינו, בטח שלא הייתי מתומכיה הגדולים של המחאה, אבל דבריו של בעל הכלב השאירו אותי עם טעם רע.

הגענו ליעדנו, שעשה רושם אפילו פחות מרשים מזה שציפיתי לו, במרכז הרחבה עמדו שני שולחנות פלסטיק, על האחד היתה מונחת ערימה של ניירות צבעוניים ועל השני כלי כתיבה זרוקים בתפזורת, מעל מחצלת שהיתה פרושה ליד ישב בחור צעיר ועמל עם שני זאטוטים על קשקוש צבעוני. "פה זה מחאת הילדים?" שאלתי את הבחור, הוא הרים את מבטו אלי ואל הגר, הציע לנו לשבת וקרא בקול "קורל, דניאלה, בואו בבקשה", קראתו נענתה ברעש פתיחת רוכסן ומתוך אוהל שנראה די מפואר ביחס לאוהלים הסובבים אותו יצאו אלינו קורל ודניאלה, ניסיתי לנחש איזה שם שייך למי מהן. אחת הבנות ניגשה לפנות מקום בשולחן והציבה סביבו שלושה כיסאות פלסטיק, השנייה התכופפה לגובהה של הגר, "שלום, איך קוראים לך?" שאלה, "הגר", ענתה לה בחיוך מעט נבוך, "נעים מאד הגר אני דניאלה", הסתבר לי שטעיתי בניחוש, "את אוהבת לצייר?", הגר הנהנה לאישור ושתיהן הצטרפו לקורל שחייכה להן ליד השולחן, אני התיישבתי על הספסל הציבורי הקרוב. "איזה יופי שבאתם", אמרה דניאלה, "כבר פחדנו שלא יגיע אף אחד", "אני רק ממלא פקודות", אמרתי לה, "אשתי שלחה אותי, היא חברה של אחת המרצות שלכם שארגנו את זה, אורית משהו, לא זוכר שם משפחה", דניאלה הפנתה את מבטה לקורל שכנראה היתה אמורה לזהות את השם, "נראה לי שאני יודעת מי זאת", היא אמרה, "אבל אנחנו לא מכירות פה כל כך, אני רק מתחילה לימודים בתחילת שנה ודניאלה בכלל לא הולכת ללמוד איתי, אמרתי לה שהתקשרו מבית הספר לחינוך והציעו לי לבוא לעזור והיא התלהבה מזה". "יפה", אמרתי, הסתכלתי על הגר משתמשת בכמות מוגזמת של צבעים על דף אחד, "העיקר שיש לכן מה לעשות בקיץ".

"אתם גם מעורבים במחאה?", שאלה אותי דניאלה, "אנחנו?", עניתי לה, "מה זאת אומרת?", "אתה ואשתך התכוונתי, אמרת שיש לה חברה שאחראית פה", "לא, ממש לא", אמרתי, "אני לא בעניין של מחאות ואשתי בכלל כועסת עליכם, לא כדאי לך שהיא תתקרב לפה", "עלינו?", התפלאה, "אנחנו באנו רק לכמה ימים אנחנו לא מהמארגנות. על מה היא כועסת? על הבלאגן בשדרה?", "לא, מה אכפת לה מהשדרה? היא בכל מקרה לא דורכת פה, היא בקטע של זכויות אדם, פעילה רצינית, היא כועסת שאתם לא מזכירים את הכיבוש", "זה לא קשור" אמרה קורל "זאת מחאה על המצב החברתי", "זה שאנחנו שולטים בכח על עם שלם נראה לך לא קשור למצב החברתי?" אמרתי. "זה לא קצת צביעות להילחם בשביל הפלסטינאים ולהתנגד למאבק לטובת העם שלך?" שאלה קורל, מייד עניתי לה בשאלה, "זו לא צביעות לקרוא לשוויון ולהשאיר מיליונים מחוץ לקריאה הזאת?" מצאתי את עצמי מעלה את הטענות שאתמול בערב התווכחתי איתן, "זה לא אותו דבר לדעתי", התעקשה קורל, "לא צריך לערבב פוליטיקה במחאה". עצרתי את עצמי מלהגיד לה שמחאה לא יכולה להיות לא פוליטית, לא רציתי לפתח את הויכוח, שלמען האמת לא היה לי ברור באיזה צד שלו אני נמצא. דניאלה שתקה, בסבלנות מרשימה היא לימדה את הגר שיטה מהירה לצייר פרצוף של כלב, "אבא אני צמאה" אמרה הגר, "תכף אני אביא לך משהו לשתות חמודה", אמרתי, באמת היה מאד חם.

"איפה היא פעילה פוליטית, אשתך?", דניאלה המשיכה לגלות סקרנות, "היא מסתובבת בשטחים", עניתי, "מתעדת כל מיני זוועות, מציקה לחיילים במחסומים", "אתה צוחק נכון? אתה בטוח חושב שהיא עושה דברים חשובים", "מה חשוב בלהפריע לחיילים שלנו לעשות את העבודה שלהם?" קטעה אותה קורל, "אחר כך מוציאים לנו שם רע בכל העולם". "אבא אני צריכה לשתות" התלוננה הגר, ביקשתי מהבנות שישגיחו עליה לרגע כשאני קונה שתייה במכולת וקמתי מהספסל, לא הצלחתי לעצור את עצמי ולפני שהלכתי נעמדתי במקום ופניתי אליהן, "למה אני אומר שהיא מציקה להם? אני פשוט יודע איך זה

נראה, עומד איזה ילד מסכן במדים מתבשל בשמש, מחטט בתאי מטען כל היום, בודק תעודות, בקיצור עושה מה שאומרים לו, הוא צריך שאיזה דודה תבוא להשגיח שהוא מתנהג יפה? זה עוזר למישהו? אני אומר לה כל הזמן שהיא עושה בייביסיטר, שאת המצלמות צריך בכלל לשים בחדרי הישיבות של הגנרלים, אבל את זה כמוזן אף אחד לא ירשה אז הולכים לחייל הקטן". "אתה חושב שלחייל בשטח אין אחריות על מה שקורה?" שאלה אותי דניאלה, "ברור שיש", עניתי, "אבל הממשלה שולחת את הילדים האלה, שמה להם נשק בידיים ומצפה מהם לדעת מה לעשות איתו, אז לחלק מהם יש קצת שכל אבל על כל כמה כאלה יש איזה טמבל או נבלה שעושה מה שבא לו, זה ברור לכולם איזה דברים הולכים שם, אז למי זה עוזר שהיא באה לשם עם מצלמה ואז לא מצליחה להירדם בלילה? צריך לעוף משם קיבינימאט ולסיים את הסיפור הזה". דניאלה וקורל שתקו, הגר, שכבר למדה בבית לא להתייחס לקשקושים של אבא שלה, שרבעה החוצה לשון יבשה להזכיר לי את הצימאון המתגבר, "האמת שלא אכפת לי" אמרתי להן והתחלתי את דרכי לעבר השתייה הקרה, "אני כבר מזמן הפסקתי לקחת ללב דברים שהם לא בשליטתי".

חזרתי כעבור מספר דקות מחזיק שקית ניילון צהובה, הוצאתי מתוכה בקבוקי שתייה שקניתי לבנות, הן סירבו בנימוס כשהצעתי אבל נראו מרוצות כשהנחתי את המיץ הקר על השולחן. הגר התנפלה בהתלהבות על בקבוק מיץ תפוחים שדניאלה עזרה לה לפתוח ואני חזרתי לספסל עם השקית, שולף ממנה פחית קולה דיאט ועיתון. "לפי הכותרות פה הממשלה שינתה טקטיקה", הכרזתי, "הם הפסיקו להשמיץ אתכם והתחילו להתחנף, לא יודע מה יותר גרוע". ההערה שלי עברה ללא תגובה, הרמתי את הראש מהעיתון וראיתי את דניאלה מסמנת לקורל שהגר מתחילה להשתעמם מהציורים, קורל השיבה לה במשיכת כתפיים שהביעה חוסר אונים. "היא יכולה להתלכלך קצת?" שאלה אותי דניאלה, "נראה לי שכן" עניתי, "גם ככה נחזור הביתה לעשות מקלחת", "יופיי" אמרה. היא לקחה בריסטול גדול ופרשה אותו על החול מחוץ למחצלת, הגר הצטרפה אליה בשמחה אבל קורל העדיפה להישאר על הכיסא, ליד הבריסטול היא הניחה צלוחית פלסטיק ויצקה לתוכה דבק נוזלי ממיכל גדול, "אולי זה סימן שמה שקורה פה מתחיל להשפיע", אמרה, "בטח" עניתי, "מתחיל להשפיע על יועצי התקשורת של ראש הממשלה שלך". היא טבלה ארבע אצבעות עמוק בדבק והחלה לצייר מעין גלים בתחתית הבריסטול, הגר חיקתה אותה ללא היסוס, טובלת את כל כף ידה בצלוחית.

"אתה לא מתרגש מהמחאה?" שאלה אותי דניאלה בתמימות שלא הותירה לי ברירה אלא לענות לה בכנות, "אני דווקא מאד מתרגש, זאת בדיוק הבעיה שלי" אמרתי, "אני רואה אנשים יוצאים לרחוב ונלחמים על צדק ואני מתחיל להאמין להם, ואז אני שומע איזה פוליטיקאי מתראיין בחדשות וגם לו אני רוצה להאמין, בסוף אני מתחיל לשכוח את האמת שבכל הסיפור הזה", פתחתי את פחית השתייה ולקחתי לגימה גדולה. "מה לדעתך האמת?" שאלה, ולבקשת הגר שפכה עוד דבק לתוך הצלוחית שהתרוקנה, קורל בינתיים סיימה את בקבוק המיץ והניחה את ראשה על השולחן. "מה שכולם יודעים", אמרתי, "שבקרוב לרוב מי שפה יימאס, וחוף מכמה הומלסים כולם יחזרו לבתים שלהם וימשיכו בחיים", דניאלה והגר התחילו לאסוף חול ולהערים אותו על הבריסטול, אני המשכתי בנאום, "לפני תשע שנים ישראל טויטו ניסה להרים מאבק בדיוק כזה, מאהלים, מצוקת דיור, פערים חברתיים, אבל זה היה מאבק של עניים אז זה לא עניין אף אחד, כל מי שבא לפה עכשיו לא היה חושב אפילו ללכת למאהל שלו". שתי הציירות נעמדו, אווזות בשני צידי הבריסטול, "עכשיו צריך לנער בעדינות", הנחתה דניאלה את הגר והחול שלא נתפס בדבק החליק חזרה לקרקע, חושף ציור מגושם בקוי מתאר עבים, "הרוב פה צעירים" השיבה לי, "אני בכלל הייתי בת חמש עשרה לפני תשע שנים", "זה לא עניין של גיל" אמרתי, "לא כולם פה כאלה צעירים, ולאנשים פה יש אחים גדולים והורים, זה עניין של מעמד ביניים בורגני שמתעסק רק בתחת של עצמו", ניסיתי לנער טיפות אחרונות מהפחית. לשמחתי הגר ויתרה על הזכות לקחת את הציור הביתה ונתנה לדניאלה לתלות אותו על אחד העצים, הודיתי לבנות וניקיתי מה שיכולתי מהידיים של הגר שנראתה כבר עייפה אך מרוצה, לפני שהלכתי השארתי להן את העיתון על השולחן, "הנה כתוב פה שקמו כמה מאהלים בפריפריה", אמרתי, "נראה כמה מצעירי המהפכה יגיעו לשם ויוותרו על המסיבה המרכזית", הפחית הריקה נשארה אצלי ביד, מעכתי אותה וזרקתי לפח הקרוב.

יום שלישי

ערב אחד, יומיים מאוחר יותר, יצאנו גלית ואני לסיבוב בשדרה ההומה, אחרי כל כמה צעדים חסמה את הדרך התקבצות אחרת של אנשים, עצרנו ליד אחת מהן וניסינו להקשיב לצלילים מוכרים שבקעו ממרכזה. המוסיקה שנשמעה היתה שיר של זמר ששנינו אוהבים, "ביצוע גרוע" אמרתי לגלית, מה שמאד הצחיק אותה אחר כך, כשבסוף ההופעה יצא מתוך הקהל הזמר עצמו אווז בגיטרה, "כל הכבוד" קראה לעברו. המשכנו ללכת, גלית נעצרה ליד התקהלות נוספת, "אוי הקשקשן הזה", אמרה, "חייב להידחק לכל מקום". "מי זה?" שאלתי אותה, בוחן את הגבר המבוגר שהרצה למעגל של צעירים שישבו על הרצפה, מוקפים עוברי אורח שעצרו לספוג קצת ידע ברוח המחאה. "לקחתי אצלו קורס פעם, הוא יענו מומחה לכלכלה, משחק אותה רדיקלי אבל לא באמת מעז לערער על השיטה", "אוי נשמע טוב, בואי נישאר", הצקתי לה וקיבלתי חזרה מבט נוזף. "את

רוצה לראות את הציור שהגר עשתה ביום ראשון?" שאלתי, "כדאי לך הוא קצת פחות מכווער מאלה שהיא עושה בדרך כלל", לא חיכיתי לתשובה כי בכל מקרה הגענו אל העץ והציור נשאר תלוי ללא פגע, גבוה יותר מכל הציורים שנוספו אחריו. "איזו השקעה" אמרה גלית, "מי עשה את זה איתה?", "הבחורה שם וחברה שלה" אמרתי והצבעתי על קורל שבמקרה ישבה מחוץ לאוהל עם שני חברים, מבלי שהתכוונתי היא שמה לב שהצבעתי עליה והרימה את הראש. "אני רק מראה לה את הציור שהילדה עשתה", אמרתי, "היא התפעלה מהעבודה שלכם". "אני לא קשורה" אמרה, "זה דניאלה והגר עשו", "כל הכבוד על הזיכרון" אמרתי, "את זוכרת את השמות של כל הילדים או רק של עילוויים בתחום הציור?", "את כל אלה שבגלל האבא שלהם חברה שלי הלכה והשאירה אותי לישון לבד באוהל" אמרה.

"סליחה?" שאלתי אותה, "את מוכנה להגיד לי על מה את מדברת?", הייתי סקרן להבין את פשר ההערה, אולי קצת פחות מגלית שנראתה מרותקת לדבריה של קורל שהתחילה להסביר למה התכוונה. "אחרי שהלכת עבר פה מישהו מהמטה של המחאה וצעק במגפון שצריכים מתנדבים שיעברו למאהל החדש בשכונת התקווה, דניאלה שמעה את זה וישר ניגשה אליו לשמוע מה העניין, תוך חמש דקות היא היתה משוכנעת שאנחנו חייבות לעבור לשם", "אבל מה זה קשור אלי?" שאלתי. "אתה רציני?" השיבה קורל בטון מזלזל, "היא בחיים לא היתה חושבת ללכת אם לא היית יושב לה ככה על המצפון", "מה פתאום", אמרתי, "אני סתם יושבתי פה וקשקשתי, אני הבן אדם האחרון שיש לו בכלל זכות להגיד למישהו אחר מה לעשות". גלית התערבה פתאום, נראית מחויכת למדי מהדיאלוג ביני לבין קורל, "אז תגידי", פנתה לקורל, "למה לא הלכת איתה?", "לא עניין אותי", אמרה, "אני באתי להיות במאהל עם כולם, אבל אולי תלכו אתם אם זה כל כך חשוב לכם", התריסה.

נפרדנו ממנה והתחלנו ללכת, אבל רגע אחרי ביקשתי מגלית שתחכה לי וחזרתי לשאול את קורל שאלה, "רק רציתי לדעת אם היא סיפרה לך איך הולך לה שם?", "אין לי מושג", אמרה, "לא דיברנו מאז, התעצבנתי עליה שהיא משאירה אותי לבד באוהל ככה שסיימנו בריב", "טוב, תודה, לילה טוב", אמרתי והדבקתי את הקצב עם גלית. "את קולטת את הבחורה הזאת? אני אחראי לזה שהחברה שלה החליטה לעשות משהו עם עצמה?", "מה אמרת לה?" שאלה, "סתם, ברברתי על זה שלכוכר הלחם בזמנו לא הגיע אף אחד ושנראה אם מישהו פה ילך למאהלים מחוץ לשדרות רוטשילד". "נו", אמרה, "מה נז'?" שאלתי בכעס, "אתה אמרת לילדה הזאת שיש משהו שראוי לעשות אותו, והיא הלכה ועשתה אותו, זה לא ברור שיש לך חלק בזה?", התגובה של גלית העלתה את מפלס הכעס שלי עוד יותר, הרגשתי שאני מתחיל לאבד סבלנות, "קודם כל היא לא ילדה, היא בן אדם מבוגר שמחליט על עצמו, ואני האחרון שישלח מישהו לאנשהו, סתם זיינתי את השכל כמו שאני עושה אלף פעם ביום". גלית שתקה, כנראה שהבוטות שלי הבהירה לה כמה כעסתי, פנינו לאחד הרחובות שחותכים את השדרה והתחלנו ללכת לכיוון הבית, אחרי כמה דקות של שתיקה התחילה לדבר שוב, הפעם בשקט ובעדינות, "אתה פשוט מתעצבן שהיא הכניסה אותך איתה לזה, שבמקום להיות פסיבי כרגיל עשית מעשה פוליטי", "גלית, אני רק דיברתי", אמרתי, היא חיכה, חשבתי לרגע על מה שאמרתי וחיכתי חזרה, "עשית ממני פוליטרוק", אמרתי, "אני?" שאלה, "רק דיברתי".

שבת

באותו שבוע חשבתי הרבה על דניאלה, בכל פעם שעברתי בסביבה הייתי הולך דרך השדרה ומחפש אותה מחוץ לאוהל, היא אף פעם לא היתה, פעם אחת ראיתי את קורל יושבת שם ועברתי לצד השני של הרחוב. עברה לי בראש המחשבה להגיע למאהל בשכונת התקווה ולחפש אותה שם, אבל דחיתי אותה על הסף, זה נראה לי מוגזם, אחרי הכל נפגשנו רק פעם אחת, אני אפילו לא באמת מכיר אותה. לקראת סוף השבוע כל מהדורות החדשות עסקו בעצרת הגדולה שצפויה להיערך במוצאי שבת, צפו כמות משתתפים גדולה בהרבה ביחס לעצרות הקודמות. עד לעצרת הזאת ראיתי את כולן מהבית, במהדורת החדשות, באותה שבת הרגשתי שאני רוצה להיות שם גם. גלית התפלאה כשהצעתי לה שנלך, "לא מתלהבת מזה", אמרה, "אבל בשביל לראות אותך יוצא להפגין אני מוכנה למכור את נשמת לבייביסטר". התקשרתי לבייביסטר הקבועה שלנו, אבל היא כבר קבעה ללכת להפגנה עם חברים, "יעל גם מפגינה", צעקתי לגלית שכבר נעלמה לחדר השינה, "כנראה אנחנו לא משלמים לה מספיק, מה נעשה?", "בוא ניקח את הגר איתנו, היא יכולה אפילו להנות מזה", אמרה תוך כדי שהיא חוזרת מחדר השינה, מחזיקה בידה שתי חולצות, אחת בכל יד "אני מתלבטת בין שתי אלה", אמרה, "מה דעתך?", "נראה לי תלכי על זאת שכתוב עליה די לכיבוש, זה יותר סולידי, רק תעשי לי טובה ותנהגי כאילו אנחנו לא מכירים". "אין בעיה" אמרה, "אבל הגר תלבש את החולצה השנייה והיא תשב לך על הכתפיים", "הגזמת", אמרתי, "רצית ללכת, תשלם את המחיר" אמרה והלכה לחדר של הילדה כדי להלביש אותה בפרופגנדה.

מסלול הצעדה שהתקדמה לכיוון העצרת עבר קרוב לבית שלנו, כשיצאנו הרחוב המה אדם והשתלבנו בנחיל האנשים שהלך והתעבה בעוד ועוד מפגינים. מעל לראשי ההמונים בצבצו אינסוף שלטים, קראתי יחד עם הגר סיסמאות מעניינות שנכתבו עליהם. שלוש פעמים במשך ההפגנה חשבתי שאני רואה את דניאלה עוברת לידי, בשתי הפעמים הראשונות הסתבר לי שטעייתי ברגע שהסתכלתי בתשומת לב, אבל בפעם השלישית הייתי ממש בטוח שזו היא. במרחק כמה עשרות ראשים

מאיתנו ראיתי אותה מנסה לפלס את דרכה בין האנשים קדימה לכיוון הבמה, הנחתי את הגר על הרצפה ליד עם גלית וניסיתי להזדרז ולהשיג אותה, אבל תוך רגע הראש החשוד נבלע בקהל ונעלם בין האחרים. "אבא לאן הלכת?" שאלה גר, "חשבת שראיתי את הבחורה שציירה איתך את הציור, זוכרת אותה?" היא הנהנה באישור, "אבא מפתח אובססיה", אמרה גלית, "מצחיק", אמרתי והרמתי את הגר בחזרה על הכתפיים.

יום שישי

בימים שאחרי העצרת הגדולה לא יצא לי לעבור בשדרה, לקראת סוף השבוע ניצלתי אחר צהריים פנוי של יום שישי ויצאתי לסיבוב, לראות מה מתרחש במאהל. הרחוב היה שקט, סקרני כל הארץ שנהרו לכאן בשבועות האחרונים הפסיקו כנראה להתעניין בפלא שצמח לו במרכז העיר. אחד מדיירי המאהל, לבוש רק במכנס קצר, ישב מחוץ לאוהל ובישל קפה בסיר קטן, הוא היה אחד מסימני החיים היחידים באותה שורה של אוהלים. המשכת ללכת, בהמשך הדרך ישבה חבורה של כמה צעירים על ספות ישנות, אחד מהם ניסה למתוח את רשת הצל שנפלה וכמעט הגיעה לגובה ראשיהם, מישהי אחרת ניגשה לבדוק מה שלומו של קשיש שישן על אחת הספות. ככל שהוספתי ללכת כך התדלדלה כמות האוהלים, באזור שבו ערכו לפני שבועיים הפעלות לילדים כבר התחילו לאסוף את הלכלוך פועלי נקיון לבושים בווסטים זוהרים, מסוג המדים שמלבישים בהם עובדים שאין להם זכויות.

שורת הציורים שנשענה על הגדר נעלמה ורק הציור שעשו הגר ודניאלה המשיך להתנופף ממרום מושבו על העץ. "אם אתה רוצה את הציור כדאי שתיקח אותו", קרא קול מאחורי, "אומרים שבתחילת השבוע יפנו פה הכל", זו היתה דניאלה, יושבת וקוראת ספר מחוץ לאוהל שלה, מהבודדים שנשארו עומדים באזור הזה. "שלום שלום", אמרתי, "אני רואה שחזרת", "נכון" אמרה, היא נראתה מופתעת, "איך אתה יודע שלא הייתי?". השאלה שלה הביכה אותי, פתאום נזכרתי שבעצם אין בינינו שום קשר, "פשוט ראיתי פה את קורל חברה שלך, והיא אמרה לי שהלכת למאהל בשכונת התקוה", הסברתי, "היא האשימה אותי, קורל, אמרה שהלכת בגלל מה שאמרתי לכן על המחאה", היא חייכה, "הלכתי כי רציתי", אמרה, "ויכול להיות באמת שרציתי בגלל מה שאמרתי". "ואיך היה שם?", שאלתי, היא שתקה לרגע, נראה היה שהיא חושבת מה לענות, "לא יודעת להגיד", אמרה בסוף, "האמת שסיימתי שם לא בטוב, אבל זה לא כל כך מעניין", אני דווקא התעניינתי, "אני אשמח לשמוע", אמרתי, "אחרי הכל אומרים שיש לי איזשהו חלק בסיפור הזה", "טוב" היא אמרה, ואני התיישבתי ממולה על הספסל והקשבתי.

כמו שאמרה לי כבר קורל, דניאלה שמעה שמחפשים אנשים ללכת ולחזק את המאהל בשכונת התקוה, והחליטה שהיא רוצה לעשות את זה. קורל לא הסכימה לבוא איתה, ואפילו כעסה עליה בגלל שהיא זו שהעלתה את הרעיון להקים אוהל מלכתחילה. למרות ההתנגדות של קורל היא החליטה ללכת, היא מצאה את הבחור עם המגפון שעבר בשדרה ושאלה אותו איך היא יכולה להצטרף, הוא חיבר אותה לחבורת פעילים שהלכו למאהל והיא ארזה את הדברים שלה ועלתה איתם על אוטובוס. הפעילים שהצטרפה אליהם היו מבוגרים ממנה בכמה שנים, הם סיפרו לה שהם במאהל כבר מהערב הראשון של המחאה, "הם באמת נראו כאילו הם חיים באוהל לא מעט זמן", אמרה, כשסיפרה להם שהשאירה את האוהל שלה אצל חברה הם הרגיעו אותה ואמרו שיהיה לה מקום איתם. היא סיפרה שהם היו נחמדים אליה, אבל בכל זאת היא הרגישה די בחוץ, כולם שם כבר גרו בעיר כמה שנים, והיא רק עברה לא מזמן מהצפון לקראת תחילת הלימודים.

כשהגיעו למאהל הופתעה לראות שלא מדובר באוסף אוהלים קטנים כמו אלו שהיו בשדרה, "נדהמתי מזה שאנשים ממש חיים שם, משפחות שלמות, עם ילדים והכל" אמרה כאילו היא מופתעת מחדש, "אני קוראת עיתונים, אני יודעת שיש פה הרבה עניים, אבל פתאום לפגוש ככה אנשים שאין להם איפה לגור, ולראות אותם ישנים בחוץ עם הילדים שלהם, זה נראה לי מטורף שזה אמיתי". "קצת אחרי שהגענו", סיפרה לי, "היתה ישיבה של הדיירים במאהל עם הפעילים שהגיעו", "הדיירים לא נחשבים פעילים?" שאלתי, "נו, אתה מבין למה אני מתכוונת", אמרה, "בכל מקרה, היה שם המון בלאגן וצעקות, לא מצאתי את עצמי שם".

היא ראתה שיש מדריכים שמעבירים פעילויות לילדים והציעה להם את עזרתה, מאותו רגע, סיפרה, לא יצרה עוד קשר עם המבוגרים במאהל, "לא הרגשתי בנח איתם והיו שם מספיק ילדים משועממים כדי להעסיק אותי כל היום", אמרה. בלילה היא ישנה באוהל עם אחת הפעילות, ושאלה אותה לאיזה החלטות הגיעו בישיבה, "היה קשה מאד", אמרה שותפתה החדשה לאוהל, "הם לא מאורגנים פה בכלל, לא יודעת מה יהיה עם זה, אנחנו מנסים להביא לפה צוות טלוויזיה מחר, להגדיל את החשיפה למאהל, לא מבינה איך מאז שהם פה אחד לא חשב להביא תקשורת". בוקר אחרי באמת הגיעו צלמים, ודניאלה ניגשה עם שניים מהילדים לראות את אמא שלהם מתראיינת. "היא צעקה שם מול המצלמות על זה שזרקו אותה ואת הילדים מהבית, ושאלו אותה לקנות להם ספרי לימוד, ושהיא לא יודעת איך היא ממשיכה ככה", סיפרה דניאלה, "ואני לא הבנתי איך אמא מדברת ככה ליד הילדים שלה, מוציאה ככה את כל התסכול והיאוש הזה, הייתי צריכה להזכיר לעצמי שהיא לא אומרת שום דבר שהם לא יודעים, שהם לא חווים בעצמם כל יום", "ונראה שבכל זאת כעסת עליה", אמרתי, היא נראתה נבוכה, "כן,

לא הצלחתי לא לכעוס עליה, ולא אהבתי לגלות את זה על עצמי".

אחרי שהצלמים הלכו ניגשה אל אותה אישה הבחורה שחלקה את האוהל עם דניאלה, אמרה לה שזה היה ממש חשוב שהיא התראיינה ושהעורך הבטיח שהוא יכניס את זה למהדורה, "שיעשו מה שהם רוצים" אמרה לה האישה, "גם ככה זה לא מעניין שם אף אחד", דניאלה לא הצליחה להבין. באותו ערב חבורת הפעילים אמרו לה שהם חוזרים למאהל בשדרות רוטשילד, יהיה קשר רציף בין המאהלים, הסבירו לה, ובכל פעם שיצטרכו שם אנשים הם יבואו, אבל אין טעם לבלות שם לילות שלמים. "מה עשית?" שאלתי, "אל תגידי לי שנשארתי לישון שם לבד", "לא, למרות שזה עבר לי בראש", אמרה, "המדריכים האחרים היו חברה שעושים שנת שירות בשכונה, היתה להם דירה לא רחוק משם והם הזמינו אותי לישון אצלם, אז באתי", "הספקת גם לחוות חיי קומונה בדרך" אמרתי, "אפשר להגיד", ענתה, "ישנתי שם לילה אחד על מיטת קומותיים בחדר עם עוד שלושה אנשים, ואפילו אכלתי איתם ארוחת בוקר לפני שהלכנו למאהל, הם אירחו אותי יפה אבל הם לא היה לי שם כל כך נעים, אז מאז כל לילה חזרתי לישון עם קורל באוהל ובבקרים לקחתי אוטובוס לשכונה", "אני מבין שהשלמתן", "בערך", אמרה, "אבל חכה, כבר הספקנו לריב עוד פעם מאז".

אחרי כמעט שבוע במאהל היתה צריכה לעזוב, עוד בתחילת הקיץ קורל והיא הזמינו כרטיסים לפריז, לבקר חברה שלומדת שם ולבלות קצת לפני תחילת הלימודים. יום לפני הטיסה ארזה את הדברים שלה, נפרדה מהילדים ומהמדריכים האחרים, תפסה אוטובוס לתחנה המרכזית והמשיכה לבית הוריה בצפון. באותו ערב הלכה עם אבא שלה לקנות נעליים לקראת הטיסה, מהרגע בו נכנסו לחנות לא הפסיקה לחשוב על אחת הילדות שפגשה במאהל, זו שנעלה זוג נעליים בלוי שעבר אליה מאחותה הגדולה, "אצלנו במשפחה נעליים במצב כזה היו זורקים לפח, אפילו לא תורמים" אמרה. הנעליים שרצתה היו יקרות בהרבה מהסכום שתכננה להוציא, וכשאבא שלה ראה שהיא מתלבטת בגלל המחיר אמר לה שהוא ישמח לשלם את ההפרש, "מתנה לטיסה", הוא אמר, "העיקר שתהיי מרוצה". "ברגע שהוא אמר את זה אני התחלתי לבכות" אמרה, "ככה באמצע החנות, לא הצלחתי להפסיק, הכל עלה לי פתאום, הילדה הזאת עם הנעליים הקרועות ובכלל, כל השבוע הזה כנראה התפרץ ממני, ואפילו כשבכיתי הרגשתי כל כך מפונקת, כלומר באיזו זכות אני בוכה על זה בכלל, אני אפילו לא המסכנה פה".

"היתה לי תכנית", היא אמרה לי, "איך אני קונה באותו רגע זוג נעליים ונוסעת עם האוטו של אבא שלי עד למאהל ומביאה לה אותם, אפילו חשבתי מאיפה אני אגיע ישר לאזור של הילדים כדי שאמא שלה לא תראה אותי ואני פשוט אביא לה את הנעליים ואסע משם", "תכנית גרועה" אמרתי, "אני יודעת, ויתרתי עליה די מהר, אבל גם לא קניתי את הנעליים שרציתי, החלטתי לא לטוס". "מה? את רצינית?" שאלתי, "כן, פשוט לא הייתי מסוגלת לעשות את הסוויצ' הזה", הייתי המום, הסימפטיה שהרגשתי כלפיה עד אותו רגע התחלפה במהירות בכעס, "מה זה עוזר למישהו ההקרבה הזאת? את מחפשת להרגיש קדושה? את אפילו לא עוזרת ככה לאף אחד", היא לא הגיבה, נבון מעוצמת התגובה שלי קמתי כדי להתנצל וללכת, "אני מצטער, אין לי שום זכות לבקר אותך, ובכלל כל הכבוד, שהלכת לשם וכל זה" גמגמתי. לא הספקתי ללכת יותר מכמה צעדים ושמעתי אותה שוב, "מה עם הציויר?" שאלה, "הסתובבתי אליה, אשתי תהרוג אותי אם אני אכניס את כל החול הזה הביתה" אמרתי, היא צחקה. "היא עדיין כועסת עלינו?" שאלה, "כן", עניתי "אבל אם בסוף תפילו את הממשלה תקבלו אצלה קצת קרדיט".

התקרבותי חזרה, חשבתי לרגע על הסיפור שסיפרה ורציתי לשאול אותה שאלה, "אם היית יכולה לקנות לה את הנעליים ולדאוג שהיא תקבל אותם בלי לדעת שזה ממך, היית עושה את זה?" "אני חושבת שכן", ענתה, "למה אתה שואל?", "הזכרת לי", אמרתי, "שסבא שלי תמיד היה מספר על אבא שלו, שכשהם חיו בוארשה הוא היה אוסף תרומות ומחלק אותן לנזקקים בלי שידעו מי תרם, ככה הוא היה מקיים את מצוות מתן בסתר". "רעיון יפה" אמרה, "לא לדעת סבא שלי", עניתי, "הוא חשב שזה מגוחך, שאין בזה טעם, הוא היה סוציאליסט מושבע שהתנגד לכל פעילות של צדקה, הפיתרון היחיד לדעתו היה המהפכה שיביא מעמד הפועלים, הוא בטוח היה מעדיף שתשבי פה באוהל מאשר שתקני נעליים לילדה", "ומה אתה חושב?" שאלה אותי. "לדעתי אלה שני פתרונות שמתאימים לזמנים אחרים", אמרתי, "אולי אפילו עצם המחשבה שקיים פיתרון לא מתאימה היום". "אפשר להסתכל על זה בתור תהליך דיאלקטי" אמרה, "למה את מתכוונת?" שאלתי, "הרי אם אומרים שכל תקופה חדשה מתפתחת מתוך אלה שקדמו לה, אז יכול להיות שההתעוררות הזאת היא סימן לצמיחה של משהו חדש לגמרי, הרי בהרבה מקומות בעולם מתחילות מחאות דומות עכשיו, אולי זה מראה על משהו". "קראתי בעיתון מאמר של פרופסור אמריקאי בעל שם", התערב בשיחה בטבעיות גבר מבוגר שעבר ברחוב, לובש מעיל צבאי ישן, "הוא אומר שזה הכל בגלל ההתחממות הגלובלית", דניאלה פקחה לכיוונו עיניים סקרניות, "אנחנו הורסים את שכבת האוזון, כדור הארץ מתחמם והחום מתסיס את האנשים", "מעניין" אמרה. "אבל זה כלום לעומת מה שיקרה בחורף" המשיך, "הרבה אנשים הולכים למות מקור".

סדק חברתי

חן א. לויט

אם אתה בונה בית
ומשתמש בכמה סגנונות אדריכליים
אל תתפלא כשתגלה סדק בקיר.

בניגוד לסדקי זמן,
הסדק הזה יתחיל במרכז ויתפשט לפריפריה.
תבנה קיר ועוד קיר, מחסן ומלונה
אך ככל שתרחיב את הבית
יעמיקו הסדקים ויפרצו במבנים החדשים.

הנה רעיון,
קח כמה שטרות של כסף, גלגל,
וסגור עמם את הסדקים
– לא, חביבי, הם מסרבים –
לסדקים פה פעור והקירות בולעניים.

אם כך, הזמן כמה עובדי קבלן!
שלם להם בעגבניות וחיוכים
הם כבר מתורגלים שנים בסתימת חורים.

לחילופין, תוכל לקרוא לשדלנים.
יתייצבו הם מול קירות ביתך
יפייטו, ילטפו ויעסו את הסדקים.
יש סיכוי שיגרמו גם לכמה קירות להתמוטט,
אך זהו מחיר בהחלט צודק.

לא. לא פשוט לתחזק בית היום.
אריחים שבורים, גגות דולפים, קירות משופעי סדקים.
מוטב שנעבור לאהל לשבוע
ואז נוכל לשוב לישון
יחד עם המחאה.

עלמה יצחקי, חירות

מחאה שעשתה היסטוריה: טרכטנברג וליף מחפשים משמעות

נטע גרין

מכירים אותה לא קיימת בעולם, אלא היא מוגשת לנו תמיד בתיווכם של נרטיבים, שהם תוצר הבנייתם של היסטוריונים. כל הנרטיבים ההיסטוריים הם פרשנות פרי יצירתו של האדם – הן נרטיבים היסטוריים המסופרים כרצף ליניארי סיבתי מסוג "מדינת ישראל קמה בעקבות השואה", והן נרטיבים של אירועים שהתרחשו לפתע ללא כל סיבה שניתן היה לצפות מראש. רבים כתבו על מלאכת כתיבת ההיסטוריה שכרוכה תמיד בפרשנות ובנקיטת עמדה, החל בהחלטה איזו היסטוריה לספר, אילו פרטים ייכללו בה ואילו יושמטו, וכלה בשאלה מי יהיו הגיבורים הראשיים. או שמא יהיו אלה דווקא גיבורות?

איני סבורה כי חשיבות לימודי ההיסטוריה טמונה בכך שהם מאפשרים לנו לחזות את אירועי העתיד. רובנו מכירים בעמדתו של קארל פופר, בדבר דלות ההיסטוריוציזם.¹ עמדה שיוצאת נגד ההנחה שלהיסטוריה יש חוקים, בניגוד למה שסברו הגל ואף מרקס. פופר מוכיח את ההשלכות המוסריות הרוות הגורל שיש לתפיסה זו, ששימשה לאורך ההיסטוריה כצידוק לפעולות אלימות וברוטאליות בשם העתיד האוטופי הממשמש ובא. אבל אין ספק כי אירועים היסטוריים מהווים נקודות ייחוס, דרך לתת פשר לאירועים המתרחשים בהווה. במילים אחרות, אירועים היסטוריים שונים משמשים כמודל, כהצעה לפעולה. אנו מכוננים דמיון בין אירועים משמעותיים וקונקרטיים המתרחשים בהווה לבין מאורעות היסטוריים כדי שהאחרונים ידריכו אותנו, יכוונו את פעולתנו העכשוויות ויעזרו לנו לעשות קצת סדר בבלגן. כדי להמחיש את חשיבות ההיסטוריה לחיים שלנו, חשבתי שיהיה מעניין לבחון את האירועים ההיסטוריים שבהם נאחזנו כדי לתת פשר למחאת הקיץ האחרון: האם היה זה האביב הערבי, מחאות הענק בספרד, מרד הסטודנטים ב'68?

ימיה הסוערים של תחילת המחאה תפסו את כולנו לא מוכנים. בנימין נתניהו, דפני ליף ומנואל טרכטנברג, מתוקף מעמדם, היו מחויבים לנווט את רחשי הציבור הגועשים, ועל כן

ימים יגידו אם המחאה שינתה את פני ההיסטוריה, אך כבר עכשיו ניתן לומר כי ההיסטוריה שינתה את פניה של המחאה. כל אחד מאלפי האנשים שיצאו לרחובות ראה לנגד עיניו מחזה היסטורי אחר. כיצד המופת ההיסטורי העניק משמעות למחאה? האם ניתן ללמוד מכך על חשיבותה של ההיסטוריה לחיינו?

הקדמה

במסגרת הוויכוחים שאני מקיימת עם משפחתי המורחבת חדשות לבקרים עולה תמיד אותה סוגיה. הוויכוחים אמנם מתחילים בענייני אקטואליה אבל באופן מוזר ודי מהיר מתכנסים לשאלה הקבועה: "אם את בתכנית של החכמים האלה, אז למה ללמוד היסטוריה? אפשר ללמוד את זה לבד... למה לא ללמוד מקצוע פרקטי?".

כך אני מוצאת את עצמי שוב ושוב, עומדת מול המשפחה ומנסה להשיב על השאלה, למה היסטוריה היא בעלת ערך? אפשר שניטשה ניסח זאת טוב ממני בכותרת לספרו "כיצד מועילה ומזיקה ההיסטוריה לחיים?".

ניסיתי להסביר שאני לא לומדת היסטוריה אלא לומדת לכתוב היסטוריה ושזו פרקטיקה לא־פשוטה בכלל. הם תמהו על פשר המשפט.

בביטחון אקדמי, השבתי להם שההיסטוריה כפי שאנו

כי תקופת הגלות נתפסה על ידי תנועת הציונות כמצב של קיום פגום וחלקי שבתוכו האומה היהודית לא יכלה לבוא לכלל ביטוי.⁴ על כן, במקום הדימוי של היהודי הגלותי עלה לקדמת הבמה דימויו של היהודי החדש: "הצבר". כינוי זה מבקש להדגיש את ההבדל המתקיים בין תודעת המתיישבים החדשים לבין התודעה הקודמת הגלותית, שמחיקתה היא התנאי לשחרורם. הציונות אימצה רטוריקה אופיינית לתנועות התנגדות רבות, אשר ביקשו לגייס את הממונים על ידי הצבת אופן קיום אידיאלי אלטרנטיבי. ניתן לזהות זאת גם בדבריה של ליף:

אני בת 25, מה הזיכרונות הכי גדולים שלי מהמדינה הזו? מלחמת לבנון השנייה, תקופת הפיגועים, חברים שנהרגו אז, רצח רבין, גלעד שליט, שלא לדבר על זה שאני דור שלישי לשואה. זו היתה התודעה שלי – רגעים וזיכרונות שכולם רצופים במוות, בשכול, בכאב, בפחד, בתחושה שהכול זמני. בעצרת בעפולה ראיתי שלט: "אני גאה להיות ישראלי כבר 31 יום". אני עומדת מולכם ואני גאה להיות ישראלית כבר שבעה שבועות.

למעשה, ניתן להבין מאמירותיה כי תנועת המחאה מגלמת ישראלי אחר, כזה שהתעורר מתרדמתו הארוכה, רצופת הכאב והסבל. באזכורה את השואה, ליף מדגישה כי הישראליות טרם המחאה גילמה תודעה מפותחת, אשר זיכרונות השואה והגלות המאיימת אופפים אותה בכל אשר תפנה. בהמשך, היא מתארת תהליך של "ציאה מעבודות לחירות", ובכך את רגע כינונה של התודעה החדשה.

כולנו כלואים באיזשהו מובן במעמד החברתי שלנו, במקום שבו אנו גרים, בדת שלנו, במין. ואז הבנתי שזה לא שאנחנו כלואים – זה שכולאים אותנו... רוצים לשמור אותנו ברמה מסוימת של מצוקה, כי איפה שיש מצוקה אין תקווה, ואיפה שאין תקווה אין סיכוי לשנות, ואיפה שאין סיכוי לשנות אין בשביל מה לחיות. אבל בקיץ הזה... יצאנו לרחובות והבהרנו לעצמנו שיש בשביל מה לחיות וברגע שהבנו את זה, ברגע שהתחלנו לחשוב על המחר ביחד, יצאנו כולנו לחופש.

ליף נוקטת במהלך דומה למהלך שנקטו מנהיגי הציונות. היא שוללת את אופן הקיום הקודם, שהתאפיין בחוסר תקווה ובמצוקה, ומציעה להחליפו באופן קיום אחר, אשר יביא לשחרורו של דור זה. ליף מציעה ישראליות חדשה ובכך מבטאת את גאוותה הלאומית, אך הפעם הגאוה הישראלית לא מושגת בשל השיבה לארץ האבות אלא בשל לקיחת האחריות, הסיורב לשותק, והדרישה העיקשת לצדק. גם איציק שמולי, ראש אגודת הסטודנטים (שנחשב לאחד מראשי המחאה), התנסח בצורה דומה. בנאומו הוא כינה את ציבור המוחים "הישראלים החדשים" כדי להאיר את המהפך שחל בדור זה, שהתפכח מן הציוניות ומן האדישות וקם לגאול את העם מסבלו.

בדומה למסורת הציונית שיש בה מוטיב של גאולה ושל משיחיות, גם באמירותיה של ליף קיים מימד משיחי: "העובדה

החלו לנבור בדפי ההיסטוריה כדי למצוא תשובה לשאלה: איזו מין מחאה זאת? בכתבה הזאת, בחרתי להתמקד בנאומו של דפני ליף מ"צעדת המיליון" שהתקיימה ב־4 בספטמבר, 2011, ובנאומו של פרופ' מנואל טרכטנברג, שהתקיים ב־29 בספטמבר, 2011, בכינוס במכון ון ליר כדי לראות אם ניתן למצוא בהם אזכורים היסטוריים מעניינים.²

מעבר לניסיון להבין מהם האירועים ההיסטוריים שבהם נאחזו כדי להבין את המחאה, רציתי לחשוף את הפונקציה שהאזכורים ההיסטוריים מילאו עבור הנואמים, את התפקיד הרטורי והאידיאולוגי ששירתו, ואת ההשלכות של זיהוי המחאה עם אירועים שונים. לדוגמה, בנאום שנשא נתניהו בכנסת בתחילת אוגוסט, בעיצומה של המחאה, הוא בחר לזהותה עם המהפכה הבולשביקית דווקא. מטרתו היתה להרתיע את מעמד הביניים שהחל להצטרף בהמוניו לשורות המוחים. על כן, הוא מזהיר אותם מפני התמונה שאליה תתעורר מדינת ישראל, אם אכן יתגשם אותו "צדק חברתי" שאותו הם דורשים – תהיה זו מדינה אשר מתקיים בה שוויון, אך יהיה זה שוויון בעוני ובמצוקה. נאומיהם של נתניהו, ליף וטרכטנברג נאמרו מתוך "להט הרגע" והם ביטאו היטב את פרץ ההתרגשות שנישא ברחובות. עובדה זו מסבירה את האופי הדרמטי של הנאומים ואת הצבתה של המחאה כרגע מכונן בהיסטוריה הישראלית.

"קיץ 2011 הוא הקיץ הגדול של התקווה הישראלית החדשה"
הנאום של ליף ב"צעדת המיליון" עורר הדים רבים ואף פורסם ביום למחרת במרבית העיתונים הגדולים. הנאום נכתב בכוחות משותפים של ליף ודרור פויר, עיתונאי המזוהה כבעל אידיאולוגיה כלכלית סוציאלית. הנאום בנוי כסקירה היסטורית של אירועי הקיץ, כפי שלף חוותה אותם.

איזה משוכות לא הציבו בפנינו? מה לא אמרו עלינו? איך לא ניסו לפורר אותנו? הדבר הראשון שאמרו עלינו היה מפונקים. סושי ונרגילות. מזה למדנו שבאופן אוטומטי נבחרו הציבור לא מתייחסים אלינו בכבוד. האינטרס הראשון שלהם היה לומר – זה כלום, זה שום דבר, סתם חבורה של ילדים. בשלב הזה היה רק את המאהל של רוטשילד. הם קראו לנו סתומים והזויים. התוצאה: מאהלים התחילו לקום בכל הארץ. לא היתה להם ברירה אלא להבין שזה דבר גדול יותר, דבר של כולנו.

ליף מגוללת את ניסיונותיה החוזרים ונשנים של הממשלה להפוך אותה ללא־לגיטימית: ההאשמות שהוטחו במנהיגיה בדבר השתייכותם לחוגי השמאל הקיצוני, ההסלמה הביטחונית שרבים חזו כי תביא לדעיכתה של המחאה, ולבסוף ההשתלחות האישית בה. עם זאת, היא מדגישה כי ניסיונות אלה רק ליבו את ההתקוממות.

אמנון רז'קרוצקין, במאמרו "גלות בתוך ריבונות"³, טוען כי מושג "שלילת הגלות" מכיל בתוכו את תמציתה של התודעה הציונית, הרווחת בתרבות הישראלית גם היום. קרוצקין טוען

רוני בן דורכהן, סנטה קלרה, קובה, 2010

ניתן להבחין כי מסקנות הוועדה מתעלמות מן השכבות המוחלשות, מן המצוקות שלהן ומן הסיבות שהביאו אותן למצב הזה, ועל כן היא אינה מציעה להן פתרונות. שכבות אלה אינן נמנות על השדרה המרכזית של החברה ועל כן הצדק החברתי שמסקנות הוועדה מנסות לקדם אינו חל עליהן. ניתן לזהות זאת בבירור בהגדרה שמעניק טרכטנברג לצדק חברתי: "צדק חברתי פירושו הלימה בין שכר לעונש, בין התנהגות נורמטיבית, תרומה למשק לבין התגמול שאתה מקבל בתמורה לזו". מכאן משתמע שהתגמול מהמדינה, אותן זכויות שחלקנו יגדירו כבסיסיות, אינן בלתי תלויות, אלא ניתנות רק לפלח האוכלוסייה שתרם את חלקו כיאות. משמע, האוכלוסייה הלא נורמטיבית (נכים, עניים, אמהות חד-הוריות) אינה זכאית לקבל תמורה מן המדינה במידה שווה, היות שתרומתם למדינה מהווה חלק זניח ולא משמעותי. ההיבט החשוב בנאומו של טרכטנברג הוא שקהל היעד המיידי שלו הוא הממשלה. מטרתו העיקרית היא לשכנע את חברי הממשלה, משום שקולם הוא שיכריע אם מסקנותיו יאומצו או לא. בשל קשרי ההון והשלטון ההדוקים הקיימים בחברה הישראלית, קהל היעד הרחב יותר שלו הם איילי ההון, אותם אנשים שייפגעו יותר מכל מפירוק המונופולים. על כן הוא בוחר לסיים את נאומו כך:

התקציב התוספתי הוא לתכנית חומש, אין פתרונות קסם. אני תמיד אומר, הפתרון היחיד שהוא אינסטנט זה הגיליוטינה ואנחנו לא רוצים בזה... אנחנו משוכנעים שהממשלה תאמץ את ההמלצות ותקדם את היישום של ההחלטות האלה תוך זמן קצר. זה המסר שלנו. אנחנו מודעים לכך שתהיה התנגדות למסקנות שלנו, כי אנחנו פוגעים באינטרסים של אלה שהתרגלו במשטר הישן או במצב הקודם ליהנות ממצבים שהיטיבו איתם ולא עם החברה במלואה. זה לגיטימי שיהיה מאבק מכיוון שאנחנו חיים בחברה דמוקרטית, אבל אנו מציעים לאותם אנשים – רבותי, חבקו את השינוי, השתלבו בו, אל תנסו לעצור את שיעון ההיסטוריה, לטובתכם אתם ולטובת כלנו.

האזכור ההיסטורי היחיד שניתן לזהות בנאומו של טרכטנברג הוא זה של הגיליוטינה. ואולם, ניתן לחלץ מדבריו את תפיסתו

שדווקא הדור הזה – הדור הכי בודד ומסוגר, קם ועשה מעשה, היא לא פחות מנס, נס קיץ 2011". ליי כמו מבקשת לומר: אנחנו הדור הנבחר שנשלח בדרך נס לגאול את עם ישראל מאי הצדק שבו היה שרוי שנים ארוכות.

ליי מנכסת מוטיבים קאנוניים בתרבות הישראלית היהודית: "אנחנו כאן, לא כי אין לנו ארץ אחרת, אנחנו כאן כי זו הארץ שאנחנו רוצים". זאת, כדי לבסס את לגיטימיות המחאה. אימוצה של מערכת הערכים והדימויים הציוניים ההגמוניים היא בעלת חשיבות רטורית. מהלך זה מאפשר לליי לזכות באהדתו של הציבור. אך למרות זאת, לא מדובר במהלך בעל פונקציה רטורית גרידא, ליי משוקעת בתרבות הישראלית ועל כן אירועים היסטוריים מכוננים בהווה הישראלית הם המעצבים את תפיסת עולמה, את הדרך שבה היא תופסת את השתלשלות האירועים, את מקומה במחאה ואת הערכים שלשמם היא נאבקת.

"מעמד הביניים מרגיש בין הפטיש לסדן"

נאומו של טרכטנברג עוסק גם הוא בדרישה הציבורית לצדק חברתי. למרות מכנה משותף זה, דבריו מבטאים תפיסה שונה במהותה בדבר משמעות המושג צדק חברתי והאופן שיש להחילו על החברה הישראלית. עקב כך, גם האירועים ההיסטוריים שבהם הוא נעזר לפענח את ההתרחשויות שונים במהותם מאלה של ליי.

מטרת הנאום שנשא טרכטנברג במכון ון ליר היתה להציג את מסקנות הוועדה לשינוי חברתי-כלכלי בישראל. כידוע, בשלב מוקדם קמה ועדה זו בהוראת הממשלה כדי לתת מענה לתסיסה ברחבי הארץ. מינויו נבע מן העובדה שהוא מחזיק באידיאולוגיה כלכלית ניאוליברלית הזזה למדיניות הכלכלית של הממשלה בראשותו של נתניהו: מדיניות הדוגלת בהפרטה, בעידוד התחרותיות במשק ובקיצוץ תקציבי הרווחה בישראל. אף על פי שמטרת הוועדה היתה להביא לשינוי חברתי כלכלי כולל במדינת ישראל, התמקדה הוועדה במעמד הביניים. על כן, בתחילת נאומו הצהיר טרכטנברג כי עבודתה של הוועדה התחילה בזיהוי שורשי המצוקות בקרב מעמד זה. לדבריו, שורשי המחאה נטועים במצוקה כלכלית אמיתית בקרב השדרה המרכזית של החברה בישראל, שאותה הוא מגדיר כמשפחות עובדות, משכילות, עם ילדים: "אלה משפחות שמתקשות לסגור את החודש ורואות לפנייהן אופק מעורפל ולעתים חסר תקווה". תחושת אי הצדק שהם חשים נובעת מאי השוויון הגובר בחברה בישראל:

השדרה המרכזית של החברה בישראל מסתכלת ימינה ורואה באופק שכבה דקיקה של מתעשרים, שלא דווקא זכתה בעושר כתוצאה מתגמול הולם של השוק אלא מסיבות אחרות, ומצדה השני היא מבחינה בשכבה שלמה שלא נושאת בנטל באותה מידה, גם בשירות, גם בתעסוקה וגם בתשלום מסיים.

שקורס תחת עומס ידיעותיו. לטענתו, תודעתו ההיסטורית הפכה אותו לצופה בלבד והעלאת הגירה הבלתי פוסקת של שברירי ההיסטוריה ניטרלה בו את חיותו: "הוא הפך לצופה נהנתן ומשוטט, והוא נקלע לתוך מצב שבו אף מלחמות גדולות ומהפכות גדולות כמעט ואינן יכולות לשנות משהו אלא לשעה קלה"⁶.

בעודי קוראת שורות אלה התחוויר לי כי בניסיוני להוכיח למשפחתי את חשיבותה של ההיסטוריה, חטאתי בהתפלפלות תיאורטית גרידא, בבחינה מרוחקת וקרה של מאורעות הקיץ – ההיפך מכוונתי הראשוני להוכיח את חיוניותה של ההיסטוריה לחיים.

כתשובה לניטשה, ברצוני לטעון כי במחאת הקיץ ניתן היה לחוש כי החיים וההיסטוריה הזינו זה את זה. אספר, למשל, כי בעבורי, ההיכרות עם מהפכות שאירעו בהיסטוריה היוותה גורם מדרבן ועודדה אותי להמשיך למחות בעיקר משום שהיא העניקה לי פרספקטיבה. בזכות אותן מהפכות הפסקתי לחשוש מכל הפגנה שנכחו בה פחות מ-400 אלף איש; ידעתי שתהליכים כאלה דורשים זמן. כך גם לא איבדתי תקווה במהלך חודשי החורף.

לרבים, מחאות אגדיות התוו מסגרת שאפשרה לחשוב על המחאה, וכך העניקו לה משמעות ואפילו ערך אסתטי. דמיינו את עצמנו כסטודנטים צרפתיים ב'68' קוראים תיגר על השיטה, ובכך מגלמים, גם אם לתקופה קצרה בלבד, דרך אלטרנטיבית לחיים האפורים שלנו. ניטשה לא מתנגד לחקירה היסטורית כשלעצמה אלא טוען שזו חייבת להיעשות בפקוחם של החיים. אנו זקוקים להיסטוריה למען החיים ולמען המעשה, מכריז ניטשה, ואני סבורה כי בתפקיד זה בדיוק מצאה עצמה ההיסטוריה בימיה הרועשים של המחאה.

בפרק האחרון של ספרו מתאר ניטשה את הדור שיזכה להירפא מן המחלה ההיסטורית של האדם המודרני:

אני רואה את ייעודו הראשון של הנוער הזה, דור ראשון זה של לוחמים וקוטלי נחשים, חלוץ להשכלה ואנושות מאושרים יותר ויפים יותר... הנוער הזה עצמו אינו יכול להשתמש במושג כלשהו, בסיסמה מפלגתית כלשהי ממתבעות הלשון והמושגים המהלכים בשוק ההווה, כדי לציין בם את מהותם שלהם, ורק זאת, שבכל השעות הברוכות מלא הוא ביטחון פנימי בעוצמה הפועלת בקרבו והיא לוחמת, מפרקת, ומלאת הרגשת חיים הפועמת בו תמיד?⁷

אפשר שברגעי השיא של המחאה גילמו המוחים הרבים את דמותו של הדור הצעיר המצטייר במוחו של ניטשה. דור שאינו מורכב עוד מפרטים מפוצלים – שמנים מדיעות היסטוריות על העולם אך כלפי חוץ אדישים לכל המתרחש סביבם, אלא אנשים שההיסטוריה מגבה אותם בחייהם, משרתת אותם נאמנה. כדי שיוכלו לממש את ההזדמנויות המופלאות הטמונות בעתיד.

ההיסטורית ובאופן אירוני, זו מהדהדת דווקא את פרשנותו הדטרמיניסטית של מרקס על ההיסטוריה, הגורסת כי המהפכה הפרולטרית היא בלתי נמנעת. לדידו של טרכטנברג, שעון ההיסטוריה מתקתק ולא ניתן לעצור אותו. המהפכה מתרגשת עלינו בין אם נרצה בה ובין אם לאו. על כן, אם ברצונם של חברי המשטר הישן (ביטוי המזוהה עם המהפכה הצרפתית) לפעול באופן רציונאלי, עליהם למקם עצמם בצד הנכון של המפה, הבטוח, הרחק מן הגיליוטינה. הוא יוצא בקריאה נואשת למשטר הישן לחבק את השינוי, לתת הזדמנות לשוויון ולצדק החברתי, אך זהו צדק במובנו הצר, כביטוי הולם של שכר ועונש. ניתן להסיק מן האופן שבו הוא אומר את הדברים והפחד המשתמע מבין השורות כי המחזה שעומד לנגד עיניו הוא מהפכה אלימה, דמוית המהפכה הצרפתית, שבה יערפו את ראשיהם של אלה שלא יצטרפו לשורתיה.

בעוד שטרכטנברג אוחז בתפיסת זמן דטרמיניסטית, ליף מבטאת תפיסה קונטינגנטית. זאת, משום שהיא מתנה את השתלשלות האירועים, ותולה את המשך המחאה, באחריות הציבור. היא מדגישה כי העתיד לבוא אינו הכרחי. השינוי המתבקש בחברה הישראלית יושג רק בתנאי שהציבור הישראלי ידבק בדרישתו לצדק חברתי. אם ישכחו הרוחות והעם יחזור לשאננותו, חלומו בדבר עתיד טוב וצודק יותר יגוז ולא ימומש. אם כן, נאומיהם של טרכטנברג וליף ממחישים היטב שני אלמנטים חשובים בטענתי. ראשית, האופן שבו אירועי ההיסטוריה שעל ברכיהם חונכנו מבנים את הסתכלותנו על ההווה. שנית, ההבנה כי על אף שרובנו עברנו תחת אותו מכבש חינוכי, ההחלטה על התוכן הקונקרטי שלפיו נבחר לפרש את חיינו היא ברשותנו, כלומר הוא תלוי במניעים, בערכים ובמטרות של כל פרט ופרט.

הרהורים בעקבות ניטשה ודברי סיכום

לאחר כמה ימים שבהם שקדתי על כתיבת הפתבה, שבת לניטשה בתקווה שיוכל לסייע לי להבין סוף-סוף במה מועילה ההיסטוריה לחיים ובמה היא מזיקה. נזכרתי שבשנה שעברה לקחתי קורס מבואי על ניטשה שבמהלכו הצהיר המרצה כי במסה זו ניטשה סוגר חשבון עם הגל ועם תפיסתו ההיסטורית. אבל כעת, בקריאתי הנוכחית במסה המפוארת של ניטשה, לא יכולתי להתעלם מן ההרגשה שניטשה דווקא סוגר חשבון איתי. להלן דבריו:

בטרם הגיעה המלחמה לקצה וכבר היא נהפכת לנייר מודפס ברבבות אלפי עותקים. כבר היא מוגשת כגירוי חדש לחיכו הנלאה של האדם תאב ההיסטוריה... ההיסטוריה הפכה את בני האדם לאבסטרקציות וצללים ותו לא: אין איש עוד שישים נפשו בכפו, כל אחד לובש מסכה של אדם משכיל, של מלומד.⁸

ניטשה, בעוקצניות הייחודית לו, תוקף את האדם המודרני

הערות

- 1 נידון בהרחבה בספרו של קרל פופר, **דלות ההיסטוריציזם**, תרגום: פנינה זייץ, ירושלים, מרכז שלם, 2009.
- 2 קישור לנאומה של דפני ליף: <http://j14.org.il/articles/4797>
- קישור לנאום של מנואל טרכטנברג: <http://www.mako.co.il/news-money/economy/Article-268e99bf4f5a231017.htm>
- 3 אמנון רזיקרקוצקין, "גלות בתוך ריבונות: לביקורת שלילת הגלות בתרבות הישראלית" **תיאוריה וביקורת 4**, מכון ון ליר, 1993, עמ' 23-52.
- 4 שם, עמ' 24-25.
- 5 פרידריך ניטשה, **דמדומי שחר; כיצד מועילה ומזיקה ההיסטוריה לחיים**, תירגם: ישראל אלדד, ירושלים, שוקן, 1968, עמ' 45-46.
- 6 שם, עמ' 16-25.
- 7 שם, עמ' 97.

green.netta5@gmail.com

תחריר

?

אני נורא בעד

אני אצעד

ואקרא

ואתמוך

ואמחה

חלב דל, סוכר חום

מחאה. אבל עד הקפה

בעצמי נעצרתי

שלוש פעמים

אפילו הייתי

בתא מבפנים

היום אני נגד

פשוט הכול השתנה

לצאת לרחובות?

מהפכה?

תראה זה מורכב

אידיאולוגיות משתנות

זה רק במקרה

שזה בהתאם

לכמות

הבחורות היפות

היה קיץ. פרגמנטים

אבנר עמית

"לא מספיק לומר 'יחי הריבוי', קשה ככל שיהיה להשמיע יבבה מסוג זה. אף חוכמה מודפסת, לקסיקלית, או אפילו תחבירית, אינה מספקת כדי לגרום לה להישמע. הריבוי חייב להיעשות"

– דלז וגואטרי

1.8.11 / מחשבות קצרות על המאבק

נתחיל מעכשיו – עשרות אוהלים מכסים שטח במרכז עיר. מסביבם בני ובנות אדם, יוצרות פוליטיקה אחרת, צורת חיים אחרת. בוטלו כל המוסדות הבירוקרטיים, חיות ביחד, חיות עכשיו, שרות ומדברות ומנגנות (המטבח המשותף, הדיבור בקבוצה, הניגון והשירה, ממוקדי-הווה, מאולתרי-רגע). המדיום מעולם לא היה כל כך המסר; זה לא על מה מדברות, אלא איך מדברות; וכל עוד מדברות, המאבק חי, בועט ומחבק. אז איך מדברות? במעגל, באינספור מעגלים, בשקיפות מוחלטת, אין חדר להסתתר בו, ובאוהל חם חם. מוסד השיחה מחליף את כל שאר המוסדות המקובלים, הוא אינו מציב אלטרנטיבה רק לאופן קבלת ההחלטות, אלא גם לתקשורת הבינאישית באשר היא. לא עוד תקשורת מבוססת שלילה, מבוססת גדלותו של האחד, כי אם תקשורת מבוססת חיוב, מבוססת צניעותו של האחד, מבוססת קבוצה כגוף אורגני משתנה בזמן ובמרחב. מאהלים מתפשטים על פני הארץ כמו עשב. כל עלה מחובר לכל עלה אחר ברשת סבוכה של גבעולים תת-קרקעיים. אין מרכז אחד. יש ריבוי מרכזים בתנועה מתמשכת.

המטרה – התמעטות מכוחו של היחיד, והעברתו לקבוצה (אין זו אגדה, רוצות איגוד); להתמעט ולהתרחב, להרחיב את הלב בלבבות אחרים, בדעות אחרות, במאבקים שונים למען צדק חברתי לכל; והיכן עובר הגבול, או נכון יותר – מה עומד בבסיס הרצון הבלתי מתפשר להתאגד? אחדות הגורלות והמבט עין בעין. הרשתות החברתיות הן רק צלו של השינוי (ואמנם, הצל הקדים, הפעם, את הגוף); הן אפשרו את היציאה של הרשת לרחוב, לקיים במרחב הציבורי את השיחה הבלתי פוסקת, שאין לה תכלית מלבד המשך השיחה; אימון והגשמה, אמון והגשמה, גשם ורוח.

כעת, במרחק של שלוש עונות מהקיץ הקודם, האופוריה המהפכנית של ימי המאבק הראשונים עוד פועמת בי, ואיני יכול להמציא טקסט מפוקח שיצנן/יאזן את האמונה־חסרת־הפניות שחשתי כלפי אותה הדרך. למזלי, ז׳יל דלז עושה זאת נהדר במקומי, כמי שחווה את אירועי מאי 68 בצרפת במלוא עוצמתם, אך כותב עליהם ממרחק הזמן.

מאי 68 לא התרחש / ז׳יל דלז

"מאי 68 הוא מהסדר של אירוע מוחלט, חופשי מכל סיבתיות נורמלית או נורמטיבית. ההיסטוריה שלו היא "סדרה של חוסר־יציביות ותנודות מוגברות". היו הרבה תסיסות, מחוות, סיסמאות, איוולת ואשליה ב68, אך זה לא מה שחשוב. מה שחשוב הוא מה שהגיע לכדי תופעה חזיונית, כאילו חברה לפתע ראתה את מה שהיה בלתי נסבל בה וגם ראתה את האפשרות למשהו אחר. זוהי תופעה קולקטיבית בצורה של: "תן לי את האפשרי, אחרת איחנק..." האפשרי אינו קודם למה שקיים, אלא נוצר על ידי ובזמן האירוע. זו שאלת חיים. האירוע יוצר קיום חדש, הוא מייצר סובייקטיביות חדשה (יחסים חדשים עם הגוף, עם הזמן, המיניות, הסביבה הקרובה, עם התרבות, עם העבודה)."

...

"הילדים של מאי 68, אפשר להיתקל בהם בכל מקום, אפילו אם הם בעצמם לא יודעים מי הם, וכל מדינה מייצרת אותם בדרכה שלה. מצבם אינו מעולה. הם אינם מנהלים צעירים. הם שווי נפש באופן מוזר, ומסיבה זו בדיוק הם נמצאים בהלוך הרוח הנכון. הם הפסיקו להיות תובעניים או נרקסיסטיים, אבל הם יודעים היטב שאין היום דבר שתואם לסובייקטיביות שלהם, לפוטנציאל האנרגיה שלהם. הם אפילו יודעים שכל הרפורמות הנוכחיות דווקא מכוונות נגדם. הם נחושים לעסוק בענייניהם עד כמה שיוכלו. הם שומרים על זה פתוח, נאחזים בדבר אפשרי."

(Two Regimes of Madness, Gilles Deleuze, p. 233)

עלמה יצחקי, יום העצמאות ביפו

באותם ימים של תחילת הקיץ, עבדתי על עבודת הסיום שלי בקורס "הפילוסופיה הפוליטית של דלז וגואטרי" שהעביר אהד זהבי. התעניינתי באופן שבו הכתיבה המשותפת של גואטרי ודלז מקרינה על תוכן הפילוסופיה שלהם, והאופן שבו הכתיבה יחד מהווה מעשה פוליטי בפני עצמו.

מאי 68 הפגיש אותם ואפשר את שחרור כוחות היצירה המשותפים. עבודתם הוגדרה כ"שני זרמי נהר שיוצרים זרם שלישי", אך לא היתה להם יומרה לאוסמוזתודעה. זיל לא הפך לפליקס, וביחד לא הפכו לגמרי **גואטלז** – הם שמרו על זהותם בתוך השיתוף, תוך שימוש ושינוע כל מה שמבדיל ביניהם.

ספרם הראשון משנת 1972, "אנטי־אדיפוס", שהוא הפרק הראשון מתוך "קפיטליזם וסכיזופרניה", נכתב בעיקר במכתבים. הם עבדו במקצבים שונים מאד. גואטרי מהיר ותזזיתי; דלז יציב ואיטי. גואטרי – רעיונות חופשיים (קומנדו רעיוני); דלז – פילוסוף במשקל כבד, עם מחויבות לביבליוגרפיה. פעם בשבוע נפגשו לדיונים ארוכים. כשהאחד מדבר, השני מקשיב בשקט, בשירות המדבר.

מכונות עבודה: מטרתם היתה לגרום לרעיון של האחר (גם אם מופרך) – לעבוד. עם זאת, היו נוקטים בעמדות נחרצות, לעצב זה את רעיון זה. אחרי הדיון היו בוחרים את התמות המרכזיות, ואז עובדים עליהן, לבד, ובתורות, עד שלא ידעו מי כתב מה. "קהילה של היות, של חשיבה ותגובה לעולם".

במשך תקופה ניסינו אהד זהבי ואני לכתוב ביחד, בהשראת הצמד הצרפתי, בכל מיני צורות, בעיקר באופן חופשי במסמך גוגל משותף (ארגון קולקטיבי של היגדים). אך עם הזמן הבנו שכתובה משותפת שכזו דורשת רמת התמסרות גבוהה מאד, שלא התאפשרה מצד שנינו באותם ימים מזיעים וטרופים.

לכן החלטנו להעזר בפרקטיקה של צרפתים אחרים, המשוררים הסוריאליסטים של תחילת המאה ה-20, שנהגו לכתוב את שיריהם יחד, שורה־שורה. החלטנו באופן שרירותי למדי על מגבלה של 7 מלים בשורה, והתחלנו להתפלסף כך באימיל, שורה־שורה, שבע־שבע, במשך שבועיים.

טקסט שיתופי משובע (21/7/11 – 5/8/11)

אהד זהבי ואבנר עמית

האם אפשר לכתוב פילוסופיה בכפולות של שבע?
האם אפשר לקרוא את המילה "שבע" בזוג?
אולי כדאי לתהות על כוחה של שאלה.
ועל כוחו של זוג תוהה, לא שְׁבַע.

בתחילת הפרק על הריזום דלז וגואטרי אומרים "שנינו כתבנו את אנטי־אדיפוס יחד", כלומר "אם תרצו, אין זו אגדה", או שבעצם גם הרצון הוא רצף, האגדה – איגוד, והרי זה בדיוק מה שקורה עכשיו ברחובות ישראל: לבבות מתרחבים להתמעט מכוח, על כבישים ומדשאות מצהיבות. דומה שזה דורש דיון מפורט יותר: בראש ובראשונה, א/נשים מדברים זה עם זה. אבל עוד לפני הא/נשים, ועוד לפני הדיבורים, הפציע המרחב שמכיל את ריבוי הקולות והצלילים הלא מנוסחים, הלא ממש אנושיים, שעוצמתם נעוצה בהדהוד הרחוב, בשירת העלים, בנשירת דמעה מדגל, וחשוב מכול – בתשוקה שמניעה גופים ממשיים, תשוקה להזיז הרים בדיבור ישיר, לשאת עיניים למישורים.

הפוגה להרהור על הכתיבה המשותפת עד כה:
זה עובד, מסתמן, מתוסף, ריבוי נע, הנשימה – פואטית; אבל היומרה – פילוסופית... הידורו השתיים יחדיו? והנה הן כאן, קרובות, כמו פוליטיקה ואהבה.

בסמה פאהום, טלולה בונט, תל אביב, 2009

שבעה

אנסטסיה שוסטר

סבא מת ומישהי בחנות אמרה לְבָנָה
תזוז, תן לאישה לעבור,
ואני האישה.
אני חושבת לפעמים הזמן הולך אחורה
החלומות נהיים פרועים יותר
כמו רק נולדתי
ואני לומדת את שמות הצבעים.

צריך לאסוף
את אֶהְבְּתִי המתבדרת על המרצפות כמו עכבישים
מבטן העכבישה
ואמי כבר יודעת.
בְּמִקּוֹם בו רקדתי פעם
רוקדים כעת המתים.

anastasiashu@gmail.com

בפשטות ובלהט, או: מתי הופך מבצע של שומאן לנוכל?

פרלוד ודיאלוג

יוני זוהר ואודי הרבסט

זה? חכו. נעבור דרך שיר נוסף: יונתן הקטן. נו, אתם כבר יודעים מה לעשות. הפעם, איזו הברה זכתה לרקיעה הראשונה? ההברה הראשונה: "יו". במקרה זה, אין לשיר קדמה – המנגינה מתחילה עם תחילתה של התיבה הראשונה. כשהקשבנו לרומנצה של שומאן, היינו בטוחים שהיא מתחילה ללא קדמה (כמו יונתן הקטן). טעינו. בהמשך נטען שהוטעינו, בין אם על ידי המבצעים, ובין אם על ידי המלחין של היצירה. עיון בתווים של היצירה מגלה שהתיבה הראשונה מתחילה בתו השלישי ושני התווים הראשונים הם בעצם קדמה. אבל זה לא נגמר כאן. טעות בעניין הקדמה הינה טעות נגררת: העובדה ששני התווים הראשונים מהווים קדמה, מזיזה את כל קווי התיבות שני תווים קדימה. כך מתברר שהאופן שבו דמיינו שהתיבות מחולקות היה שגוי. מה זה משנה?

ניתן למקם את המבצעים בעולם המוסיקה הכתובה על פני רצף. בקצה האחד גישת "האקטיביזם המוסיקלי", לפיה המבצע חופשי לעשות ביצירה הכתובה כרצונו. בקצה השני, גישת "פה למלחין", לפיה ביצוע צריך להיות שיקוף של הטקסט המוסיקלי. נעמת את שני הקצוות בדו-קרב, שייקטע בטרם יוכרע.

I

מהי מידת החירות של מבצע בעולם המוסיקה הקלאסית? מתי ניתן לומר כי מבצע חרג מסמכותו, והאם בכלל ניתן לומר דבר כזה? בפמפלט זה נדון בשאלות אלה דרך מקרה בוחן ספציפי: הרומנצה השנייה (אופ. 94) של שומאן. נתחיל מן הצליל הראשון. ניתן היה לצפות שהוא יהיה בתיבה הראשונה, לא? ובכן, לא. זמזמו לעצמכם את "שמחה רבה" (כן, עכשיו). נסו לרקוע ברגל לפי הקצב של השיר (יותר חזק!).

על איזו הברה רקעתם ברגל בפעם הראשונה? "שמ" או "חה"? כמובן "חה". את "שמ" כנראה ששרתם לפני הרקיעה הראשונה ברגל.

תופעה זו מכונה "קדמה". איך שומאן קשור לשיר עם חביב

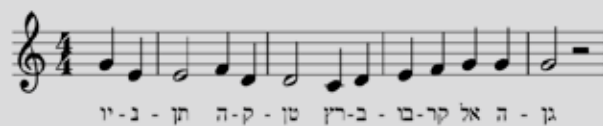
II

אז איך ייתכן פער כל כך גדול בין התווים כפי שאנו מדמיינים אותם לבין התווים ששומאן כתב? נתווכח על זה:

- יכול להיות שהפער מוצדק ומכוון, אך זכה להתעלמות מרוב המבצעים של היצירה. מצאתי רק ביצוע אחד יוצא דופן בהקשר זה, והוא של הכנר (והמלחין) פריץ קרייזלר. בביצוע שלו אכן מרגישים את החלוקה הנכונה לתיבות.
- אתה יודע? בתור מאזין, אני מוכרח לומר לך שממש, אבל ממש לא אכפת לי אם אני שומע את התווים הנכון, ואתה יודע למה? כיוון שהביצוע נמדד מבחינתי בסופו של דבר במידת העונג שהוא גורם לחוש השמיעה שלי, וכל הקריטריונים האחרים זניחים ביחס לקריטריון זה.
- ובכן, נראה לי שאתה מגזים. לפי מה שאתה אומר, כוונתו של המלחין וההקשר שבו נכתבה היצירה מאבדים כל חשיבות, בעוד שאת המבצע אתה שם בקידמת הבמה (אף על פי שבעצם, הוא בכל מקרה זה שבקדמת הבמה). אני חושב את ההפך. מבחינתי, ביצוע נמדד בסופו ובתחילתו של דבר בנאמנותו למקור, ובשיקופו את כוונת המלחין.
- ואם נניח, רק לרגע, שהגעת לקונצרט, ואתה לא יודע מהי כוונת המלחין. יודע מה, נניח שפתחת רדיו (פעם הטיעון הזה היה לא רק רטורי) בדיוק בתחילת הרומנצה השנייה ואתה אפילו לא יודע מי המלחין. אתה רק יודע אם הביצוע יפה באזניך או לא. אתה בטוח שיש חפיפה מלאה בין הביצוע הנאמן ביותר לבין הביצוע היפה ביותר? לי ברור שאם הביצוע יפה, תמשיך להקשיב, ואם לא, לא.
- נו באמת... אתה מכניס פה שיקולי רייטינג. אני מצפה מן המבצע לכוון לקהל בשל יותר מאשר מאזין ארעי ברדיו, אם כי אני חושב שבמקביל, עליו לדאוג שגם מאזין מזדמן יהנה מנגינתו. ובנוגע לשאלתך, נאמנות ויופי הם שני קריטריונים שונים לחלוטין, ואין כל סיבה שתהיה ביניהם חפיפה. העניין הוא שלדעתי קריטריון הנאמנות חשוב יותר מאשר קריטריון היופי. אם המלחין התכוון ליצור אצלך תחושה פחות נעימה, או שהוא התכוון שתרגיש את היופי של היצירה רק בשמיעה מעמיקה יותר, חשוב מאוד להעביר זאת בביצוע.
- דווקא אני שמח שבחרת בפועל "התכוון", כי לשם בדיוק כיוונתי. לדעתי העיקר הוא לא הכוונה. אני בוחן מוסיקה ודברים אחרים לפי מבחן התוצאה. אני מוכן לסגת מן המילה "יופי" בבחינת הצלחת הביצוע ולבחור מילה אחרת. למעשה, אני מניח לך לבחור את המילה. המילה שאני מעוניין שתבחר היא זו שתתאר קומפוזיציה מוצלחת. אני מודד הצלחה של ביצוע לפי "יופי" שלה, ואתה מודד הצלחה של ביצוע לפי נאמנות לכוונת המלחין. איך אתה מודד הצלחה של יצירה? אני חוזר למבחן התוצאה: נניח שיש קריטריון הצלחה ליצירה והמלחין היה יכול לכתוב משהו מוצלח במידה כלשהי, והמבצע באי נאמנות לכוונת המלחין מצליח להוציא לפועל דבר מוצלח יותר, האם עדיין צריך לרדות בו על אי נאמנות?

מטבח	סלון	חדר-שינה	חדר-ילדים
מט	בח	סל	ון
לדים	ינה	חדר-ש	חדר-י

כדי להמחיש את משמעות הדבר נפנה לדוגמה אדריכלית. דמיינו דירה ללא קירות פנימיים (כלומר בכל הדירה יש ארבעה קירות שתוחמים אותה). בדירה יש רהיטים בסדר מסוים. ניתנת לכם המשימה לבנות קירות וכך להגדיר חדרים בדירה, לפי הריהוט שבה. סביר להניח שתתחמו את המטבח בין הכיור למקרר, את הסלון בין הספה לטלוויזיה ואת חדר השינה בין המיטה והכספת. לפתע, מגיע אדריכל ומזיז כל קיר חצי חדר ימינה. המטבח יכיל רק את הכיור, המקרר יעבור לסלון, והספה תמצא את עצמה בחדר השינה. ואם נהפוך את הדוגמה לרלוונטית יותר: נניח שבחציצה שלכם התקבלה דירה עם חדרים שווים גודל, ולאחר החלוקה מחדש של האדריכל ישנם שני חצאי חדרים בקצוות ועוד מספר חדרים באמצע. כל חדר באמצע הוא בעצם סוף והתחלה של חדר מקורי שלכם. מהו התפקיד המוסיקלי של קווי התיבה? כמו הקירות, הם משמשים ליצירת הפרדה, ובכך הם מגדירים מבנה של משפטים מוסיקליים. מיקומי קווי התיבות משפיעים מאוד על אופי ביצוע היצירה, שכן מקובל להדגיש את הצליל הראשון בכל תיבה.

כעת נחזור בפעם האחרונה ל"יונתן הקטן" בתקווה לשכנע את הקוראים בחשיבות מיקומם של קווי התיבות: נסמן בקו תחתון את ההברות המודגשות כששרים את השיר: יו-נתן / ה-ק-טן / רץ ב-בו-קר / אל ה-גן. כעת נסו לשיר את השיר לפי חלוקה לא צפויה לתיבות. למשל: יו-נ- / תן / ה-ק- / טן / רץ ב- / בו-קר אל ה-גן. נשמע מוזר נכון?

אנו מקווים שהמחשנו עד כמה החלוקה לתיבות חשובה. נציין שחלוקה לתיבות היא רק אספקט אחד ממושג רחב יותר שנקרא תיווי, שהוא האופן שבו היצירה כתובה. רוב המבצעים מחלקים את התיבות ביצירה באופן שונה מזה של שומאן. כלומר, מנגנים את היצירה לפי תיווי שונה. הדבר יוצר פער, שכל מי שיקרא את התווים רק לאחר שיאזין ליצירה יחוש בו בחזקה.

למצוא קצה חוט בהנחיות המילוליות ששומאן נתן ליצירה. אתה יודע למה אני מתכוון – אותן הנחיות תמציתיות (בדרך כלל מילה־שתיים) שמלחינים רבים מוסיפים מעל שורת התווים הראשונה. שומאן כתב שם בגרמנית "Einfach, innig". לפי מילון אוקספורד, משמעות המילים היא "בפשטות ובלהט". אתה מוכן לנאום מוסיקולוגי ארוך?

• מצדי שייקח גם 40 עמודים. איפה הכרית מן השיחה בנוגע לברהמס?

• דברים חשובים ויפים אמרנו בשיחה ההיא. אך כה עמוקים ומורכבים, עד שלא נוכל להזכירם כעת. בכל מקרה, "בפשטות ובלהט". איזו הנחיה מוזרה! זה מרגיש קצת מנוגד לא? אבל מה לעשות. זה מה שכתוב. אם ננסה להסביר את הפער המדובר בעזרת הנחיה זו, הרי שנוכל לשייך את המנגינה למילה "פשטות" ואת התיווי למילה "בלהט". המנגינה נעימה, שלוהה ופשוטה, וכך גם רוב הביצועים שלה. הפשטות נשמרת לפי חלוקת התיבות הלא־נכונה. ואולם, הסטת התיבות חצי תיבה ימינה (כלומר, הפיכת שני התווים הראשונים לקדמה) סוחפת את המנגינה קדימה, וכך מייצרת תחושת להט וחוסר נוחות. אפשרות נוספת אך לא סותרת, היא ששומאן רצה ליצור אצל המאזין תחושה של ניגוד, ולשם כך סיפק למבצע הנחיות ביצוע מנוגדות וגיבה אותן בניגוד מבני בין המנגינה הנינוחה לחלוקה המפתיעה לתיבות.

• לו הייתי במקומך לא הייתי בונה תלייתלים של תיאוריות על כוונת המלחין על סמך אוקספורד. אחרי הכול, הוא נכתב על ידי אנגלים. עיון במילון דודן בן 17 הכרכים מעלה שם אמנם את הפירוש שהצעת, אך קיים שם פירוש נוסף למילה innig, והוא "חם לבב". כמוך, גם אני רואה את המנגינה כפשוטה. הוספת התיאור לבבית תואם לדעתי לאופי המנגינה ולחלוקת התיבות התואמת לה שהציעו מבצעים רבים בנגינתם. הניגוד היחיד שאני רואה הוא בין מנגינה פשוטה ולבבית, הוראת ביצוע תואמת, הרמוניה משתלבת, לבין חלוקת תיבות מוזרה.

• קלף חזק החבאת באמתחתך. אכן, התרגום שאותו אתה מציג מותיר אותנו עם הניגוד שציינת, ומחזיר אותנו לנקודת ההתחלה: מה מסביר את הפער שבין חלוקת התיבות המוזרה לבין שאר מאפייני היצירה? אני יודע מה אתה חושב. שומאן? בית משוגעים? אבל אני עדיין חושב (ולדעתי גם אתה) שהיתה כוונה לדברים, גם אם היא נותרת נסתרת.

• כן, אני מוכרח לומר שאני מסכים. כך או כך, מאחר ששילחנו את קוראינו לישון מזמן, נראה לי שהגיע הזמן לאחל לעצמנו לילה טוב.

• יש כאן ערבוב שגוי בין תפקיד המלחין לתפקיד המבצע. חמור מכך, משתמע מדבריך שקריטריון ההצלחה להלחנה אמור להיות זהה לקריטריון ההצלחה לביצוע. אך לא כך הדבר. מבצע יכול להפוך ביצוע למוצלח יותר, אך לא יכול להפוך קומפוזיציה למוצלחת יותר. את הצלחת המלחין אמדוד בכלים מעולם היצירה (יופי יכול להיות אחד מהם, אך לצדו יהיו מדדים כגון שימוש במוטיבים, פיתוח נושאים, מהלכים הרמוניים וכד') ואילו את הצלחת המבצע אמדוד בכלים מעולם הביצוע (שוב – יופי יכול להיות אחד מהם, אך לצדו יהיו מדדים כגון נאמנות למקור, שליטה בכלי, נוכחות בימתית וכד').

• יירשם כאן באופן ברור. מבחינתי מהלך הרמוני מוצלח נמדד במידת העונג שהוא גורם לי, המאזין, כך גם שימוש במוטיבים, או שליטה בכלי. אני שם את כל אלה תחת הקטגוריה של יופי. לא בכדי אני מודד את הצלחת המלחין באותם כלים שאני מודד בהם את הצלחת המבצע. כאשר עולה מוסיקאי על הבמה אני לא רואה אותו כמבצע. אני רואה אותו כפי שקודמי בקהל ראו את המבצעים במשך מאות שנים – בתור מוסיקאי. וביתר פירוט, בתור מלחין, מעבד ומבצע. אם הוא לא, אז אני מזמין אותו (בלב – אני אדם מתורבת, אחרי הכול) לרדת מן הבמה עוד לפני התו הראשון.

• צ'מע. זה נכון שמבחינה היסטורית מבצעים רבים היו גם מלחינים. אך למטבע זו יש גם צד שני: מלחינים רבים היו גם מבצעים. ככאלה, בוודאי יכלו לבצע בעצמם את יצירותיהם לפי כוונתם. את הנחיות הביצוע (המילוליות והלא־מילוליות) אפשר לראות לפיכך כמורשת, כניסיון לשמר את הביצוע שלהם ליצירתם. לפיכך, יש לייחס לתיווי ולהנחיות הביצוע המילוליות משקל דומה לזה של הצלילים עצמם! זה מביא אותי לניסוח מחדש של ביצוע מוצלח: ביצוע מוצלח הוא ביצוע שהיה יכול להיות מנוגן על ידי המלחין עצמו.

• הולך. אז לתווים, להנחיות הביצוע ולכל דבר שיצא תחת ידי המלחין ישנו אותו ערך עליון. אני גם מסכים שביצוע שהיה יכול להיות מנוגן על ידי המלחין עצמו הוא ביצוע מוצלח. אבל, המוסיקאי המוצא את עצמו בעמדת נגן לא צריך לשים על עצמו סכי עיניים ולהשכיח מעצמו שהוא גם מלחין ומעבד – אם הוא רואה אופציית הלחנה מוצלחת יותר באוזניו, חוש האחריות שלו כלפי הקהל מחייב אותו בתור מוסיקאי להוציא אותה אל הפועל.

• וואלה. בסדר. אבל אותו "חוש אחריות" צריך לחייב אותו להצהיר על כוונותיו ועל מעשיו מראש. ללא הצהרה כזו, הוא מנגן בשם המלחין. אבל בוא נחזור רגע לרומנצה של שומאן. תהינו מה יכול להסביר את הפער בין הביצועים הרבים שמכתיבים תיווי אחד ובין התיווי האמיתי שלה. ייתכן שנוכל

AUTHORS TAKE SIDES ON THE SPANISH WAR

S THE QUESTION

To the Writers and Poets of England, Scotland, Ireland and Wales

It is clear to many of us throughout the whole world that now, as certainly never before, we are determined or compelled, to take sides. The equivocal attitude, the Ivory Tower, the paradoxical, the ironic detachment, will no longer do.

We have seen murder and destruction by Fascism in Italy, in Germany—the organisation there of social injustice and cultural death—and how revived, imperial Rome, abetted by international treachery, has conquered her place in the Abyssinian sun. The dark millions in the colonies are unavenged.

To-day, the struggle is in Spain. To-morrow it may be in other countries—our own. But there are some who, despite the martyrdom of Durango and Guernica, the enduring agony of Madrid, of Bilbao, and Germany's shelling of Almeria, are still in doubt, or who aver that it is possible that Fascism may be what it proclaims it is: "the saviour of civilisation".

This is the question we are asking you:
Are you for, or against, the legal Government and the People of Republican Spain?
Are you for, or against, Franco and Fascism?
For it is impossible any longer to take no side.

Writers and Poets, we wish to print your answers. We wish the world to know what you, writers and poets, who are amongst the most sensitive instruments of a nation, feel.

Signed:

Aragon
W. H. Auden
José Bergamín
Jean Richard Bloch

Nancy Cunard
Brian Howard
Heinrich Mann
Ivor Montagu

Paris - June 1937

Pablo Neruda
Ramón Sender
Stephen Spender
Tristan Tzara

מחברים בוחרים צד במלחמת ספרד

תרגמו: קרן שפי, אבנר עמית, אור יזהר, אבנר צמיר, נעם גלילי, לאה חורי

זהו כרוז שפורסם בשנת 1937 כשנה לאחר פרוץ מלחמת האזרחים בספרד. הכרוז הורכב משאלון שעליו השיבו 200 סופרים ומשוררים ובו נשאלו האם הם בעד או נגד ממשלה הפובליקנית של אזרחי ספרד, כשהאלטרנטיבה היתה משטר צבאי בראשותו של הגנרל פרנקו שתפס את השלטון לאחר הפיכה צבאית. בחרנו לתרגם חלק נבחר מן התגובות שהתקבלו ופורסמו.

ספרד – השאלה

לסופרים ולמשוררים של אנגליה, סקוטלנד, אירלנד וויילס

לרבים מאיתנו ברחבי העולם ברור כי עכשיו, ללא ספק יותר מאי-פעם, אנו נחושים ואף מחויבים לבחור צד. גישה רב-משמעית, הישארות במגדל השן, עמדה פרדוקסלית, ריחוק אירוני – כבר אין לזה מקום.

ראינו את הרצח והחורבן שביצע הפשיזם באיטליה, בגרמניה – ייסודם של אי-צדק חברתי ומוות תרבותי – ואיך קמה רומא הקיסרית מחדש, בסיוע בגידת אומות העולם, וכבשה את מקומה תחת שמש אתיופיה. איש אינו נוקם את נקמתם של המיליונים השחורים שבקולוניות.

ה-יום, המאבק הוא בספרד. מ-חר הוא עלול להגיע לארצות נוספות – שלנו. אך ישנם אלו, שאל מול נפילתן על קידוש השם של דורגו וגורניקה, מול סבלה המתמשך של מדריד, של בילבאו, ומול ההפגזות הגרמניות על אלמריה, עדיין מהססים. אחרים גורסים שהפשיזם עשוי להיות, כפי שהוא מציג את עצמו, "גואל הציביליזציה".

זו השאלה שאנחנו שואלים אתכם:

– האם אתם בעד, או נגד, הממשלה החוקית והעם של ספרד הרפובליקנית?

– האם אתם בעד, או נגד, פרנקו והפשיזם?

כי כבר אי אפשר שלא לבחור צד.

סופרים ומשוררים, אנו רוצים להדפיס את תשובותיכם. אנו רוצים שהעולם ידע מה אתם, סופרים ומשוררים, שהנכם מבין הכלים העדינים ביותר של כל אומה, מרגישים.

על החתום:

אראגון | וו. ה. אודן | חוזה ברגמן | ג'אן ריצ'ארד בלוך | ננסי קונארד | בריאן הווארד | היינריך מאן | איבור מונטגן | פבלו נרודה | רמון סנדר | סטפן ספנדר | טריסטן צארא

פריז – יוני 1937

התשובות:

בעד

הממשלה

ו. י. אודן

אני תומך בממשלת ולנסיה בספרד מכיוון שתבוסתה על ידי כוחות הפשיזם הבינלאומי תהיה אסון גדול לאירופה. זה יהפוך מלחמה אירופית לסבירה יותר; ויוביל להתפשטותן של האדיאולוגיה והפרקטיקה הפשיסטיות אל מדינות שעדיין חופשיות מהן באופן יחסי, דבר שיגרור באופן בלתי נמנע ניצחון פשיסטי בספרד, ייצור אווירה שבה האמן היצירתי וכל מי שאכפת לו מצדק, חירות ותרבות יגלה כי בלתי אפשרי לעבוד או אפילו להתקיים.

אוסוול בלייקסטון

פשיזם הוא מה שהאדם קורא לו "חטא קדמון". זוהי ליבת הרשע המהותית בכל אחד ואחת מאיתנו. אם נוכל לגאול את העולם מהפשיזם, נדע את מה שמכנה האדם "גנעדן". אם לא נעשה כך, נקבל את הגיהנום, כפי שאחרים כבר קיבלו.

סמואל בקט

!תחיהרפובליקה!

ס. ל. ר. גיימס

נגד פשיזם, נגד פרנקו, אולם גם נגד דמוקרטיה בורגנית. בעד הפעולה העצמאית של העובדים במאבק לספרד סובייטית, ההגנה של בריה"מ, וסוציאליזם בינלאומי.

דאגלס גרמן

כמובן ש"בחרתי צד". אני שונא פשיזם כפי שאני שונא כל ברבריות, מכיוון שהיא פועלת להשמיד כל דבר שאני אוהב, מעריץ ונהנה ממנו. אני מאמין במטרה שעבורה נלחמת הממשלה הספרדית מאחר שזו המטרה של כל אלו שתומכים בעקרונות הסוציאליזם.

אלדוס האקסלי

אהדתי נתונה, כמובן, לצדה של הממשלה, ובמיוחד לאנרכיסטים; מאחר שנראה לי הרבה יותר מתקבל על הדעת שאנרכיזם יוביל אל שינוי חברתי נחשק מאשר הקומוניזם הדיקטטורי והריכוזי מאוד.

באשר ל"בחירת צד" – הבחירה, כך נראה לי, כבר אינה בין שני צדדים אלימים, בין שתי מערכות דיקטטורה. אלימות

ודיקטטורה לא יכולות לייצר שלום וחירות; הן יכולות לייצר רק את תוצאות האלימות והדיקטטורה, תוצאות שההיסטוריה כבר הפכה למוכרות לנו להבחיל. הבחירה כעת היא בין מיליטריזם לפציפיזם. עבורי, הנחיצות של הפציפיזם נראית ברורה לחלוטין.

ג'ק הילטון

בעד האנשים של ספרד הרפובליקנית. נגד פרנקו והפשיזם. כן. כן. כן.

רוברט הרינג

העורך של "ליוף" ו"לטרס טוידיי" כעיתונאים וכבני אדם, אנו סבורים כי זה מובן מאליו שאנחנו נגד פרנקו והפשיזם.

פרופסור ה. לוי

שריפת הספרים, הפלישה לאתיופיה, הריסת גרניקה, הם עדות להסתערות הברברית של הפשיזם על התרבות והציביליזציה. בתור מדען, ששואף לרתום את הידע למען הקידמה האנושית, אני ניצב לצידם של הנלחמים נגד אלו שמגלמים את הברוטליות – היטלר, מוסוליני ופרנקו

נעמי מיטצ'סון

אין כאן כלל שאלה לכל איש ואישה הגונים וטובים ועל אחת כמה וכמה עבור משורר או כותב, אשר חייב להיות רגיש יותר. אנו חייבים להיות נגד פרנקו והפשיזם ובעד אנשיה של ספרד, ועתיד של עדינות ואחוזה בו חפצים גברים ונשים מן המניין, ברחבי כל העולם.

לואיס מקניס

אני תומך בממשלת ולנסיה בספרד. בדרך כלל הייתי תומך במטרה בגלל שקיוויתי להוציא מזה משהו. כאן הסיבה חזקה יותר; אם המטרה הזו תאבד, אף אחד עם ערכים מתורבתים לא יוכל להוציא יותר כלום משום דבר.

וויליאם פורסט

אני בן של פועל. אני חבר באיגוד עובדים. אני סופר. הפועלים של ספרד, העניים ושפלי הרוח, חברי איגודי העובדים של ספרד, הסופרים של ספרד – הם כולם קומרדים שלי, אחים שלי. ואתם שואלים אותי מה עמדתך, איתם או נגדם? בשם

אני ממתין בעניין לראות אם אתם מאמינים מספיק בחירות אינטלקטואלית בשביל להדפיס את זה באוסף התשובות.

צ'ארלס מורגן

בפוליטיקה, דאגתי העיקרית היא לכך שמחשבת אדם לא תמושטר ואומנותו לא תצונזר, ושהוא יחיה כרצונו כל עוד, במסגרת חוקים שהוא עזר ליצור, הוא לא יהווה איום על בריאותם וכבודם של אחרים. אף לא אחד מן הצדדים בספרד שואף לכך וביניהם אני לא אבחר, בחושבי שעדיף לשמר את החירויות הנותרות של אנגליה וצרפת במסגרת השלום האירופי מאשר להילחם תחת האמונה השקרית שהאלטרנטיבה היחידה לעריצות הימין היא עריצות השמאל.

עזרא פאונד

שאלון מנגנון בריחה לשוטים צעירים שהם פחדניים מדי לחשוב; עצלנים מדי לחקור את טבעו של כסף, את אופן חלוקתו, את השליטה של חלוקה שכזו על ידי "בנק דה פרנס" והסרחן האנגלי. אתם כולכם נפלתם בפח. ספרד היא מותרות רגשיים לחבורה של אידיויטים חובבנים.

נגד

הממשלה

ארתור מאכן

מר ארתור מאכן שולח את איחוליו ומבקש למסור כי הוא, כתמיד, לחלוטין בעד הגנרל פרנקו.

אלינור סמית'

היה לי לעונג לקבל את שאלונכם הבלתי משוחד. באופן טבעי, אני חסידה נלהבת של הגנרל פרנקו, בהיותי, כמו כולנו, אוהבת אדם. ההרס של כל־כך הרבה חפצים יפים והטבח של כל־כך הרבה אנשים חפים מפשע גורם לאדם לרחם עמוקות על ההמון האדום הנבער – הממומן על ידי רוסיה – בספרד. האין אתם מסכימים?

למכתב המקורי ולרשימת התגובות:

<http://library.fes.de/pdf-files/netzquelle/a-37891.pdf>

אלוהים!

סובל, נאבק, סטואי
העם הספרדי,
דמכם השפוך ההירואי
הוא לא בכדי
לא, הוא לא נשפך בכדי

נורמן קליף

אני יחד עם פשוטי העם של ספרד במאבקם בו הם כמעט שלא זוכים לסיוע דרך דם ודמעות למען חירות, הגינות ותרבותיות נגד עריצות פשיסטית, אי שפיות צבאית ופראיות מיובאת.

נייטרלים?

רוני מ. איירס

יש לפחד יותר מהתערבות לא מיועדת בפוליטיקה בינלאומית, מאשר מכל סכנה שצפויה לבוא כתוצאה מהקונפליקט בספרד. בתור כותב מקצועי אני חושש מחובבנים.

טי. אס. אליוט

בעוד אני באופן טבעי אוהד, בכל זאת אני מרגיש משוכנע כי הדרך הטובה ביותר היא שלפחות כמה אנשי־אזרח ישארו מבודדים, ולא יקחו חלק בפעילויות הקולקטיביות האלה.

רוברט ביירון

אתם מגנים את הגישה חסרת הפניות לפוליטיקה. ייתכן שתראו לי גישה חסרת פניות משל עצמי. בהיותי ספרדי בעת פרוץ המרד, איני יכול לומר בביטחון שלא הייתי בעדו. כעת, כשמשמעותו היא פשיזם אני מייחל למגרו. אך אהדתי נתונה לספרדים משני הצדדים, שיושרם, לו אתם בזים, מביא את נאמנותם והגיגונם לעימות. זהו חלקה של פוקלנד, ויש רבים כאלו בספרד כיום.

ו. ג'. טרנר

אני לא תומך בפשיזם או אנטי־פשיזם ואני לא מסכים עם אף מילה בשאלון שלכם.

השעה בה תעגון הספינה / בוב דילן

תרגום: ניצן לוביאניקר

ובגאון מזמור נפטיר	עוד יגיע היום
לכבוד נתיב חדש, נהיר	בו הרוח תידום
והספינה לחוף תיישיר נאמנה	וכל משב יחדול מנשוב
והשמש תברך	כמו השקט הנורא
כל אדם שכאן דורך	טרם בוא הסערה
השעה בה תעגון הספינה	השעה בה תעגון הספינה
והחול אף יגלגל	והים לשניים יחצה
משעול זהב לא מתפתל	והספינה בחוף תכה
עבור רגליים יגיעות ויחפות	ורעד החולות גם הוא יגיע
ואיש חכם, בראש מורם	והגלים יתרוממו
יזכיר שנית זאת לכולם	על פני המים יהלמו
שעיני כל העולם לכאן שוזפות	והשחר יעלה ויפציע
והטיפשים והטיפשות	והדגים יצחקו
יתעוררו לקול תשואות	כשמהדרך ירחקו
ולא יפנימו שעליונותם אינה	והשחפים יחייכו הם ברינה
ובכאב יש להודות	וכל סלע בסביבה
הם יאלצו להתבדות	כך יעמוד בגאווה
השעה בה תעגון הספינה	השעה בה תעגון הספינה
ובעודם ידיים מרימים	ושלל מילים והנחות
יאמרו נואש, לכל נסכים	שנתפסו כנכוחות
אך נקרא מן הסיפון סופכם קרב	תיפולנה על אוזניים ערלות
וכמו השבט של פרעה	וכבלי הים המר
הם יטבעו בלב הים	יתפוגגו בליל הקר
וכגוליית את מבצרם נותיר חרב	יקברו במחשכי המצולות

השיר המקורי:

"When the Ship Comes in"

פורסם בשנת 64 כחלק מהאלבום:

"The Times they are a-Changin"

המוסף

1

רון ארד

דברים מקוריים לצרף לקורות חיים בניסיון להתקבל לתכנית:

כדורי ציקי שבושלו בבישול מולקולרי

3

2 תמונות שלך מהפגנות

2

תמונה של אבא שלך (מהשער של מוסף הארץ)

5

4 סלע מהירח

4

6 כתבה עליך בגלריה

6

7 הפרומו שלך מהאח הגדול

7

שאלות שהצוות רוצה

לשאול בראיונות, אבל לא נעים לו:

אז אתה ערבי משני הצדדים?

אז לאבא שלך יש תקן?

אז את באמת מזרחית או שסתם היית המון ביס?

איזה חנון. אתה אמיתי?

להתקבל כנראה שלא, אבל אתה מוכן להשתתף בניסויים על הפרעות קשב וריכוז?

איך להבהיר לחבריך לכיתה שאתה טוב מהם בפעם הראשונה שאתה מדבר בשיעור:

- "אני מקווה שהשאלה הזאת לא נשמעת טפשית, פשוט דילגתי על קורסי הקדם"
- "אבל מה פוקו אמר על זה?"
- "אפשר להגיש את העבודה באנגלית? ובגעז?"
- "אני לא חייב לעשות את חדו"א 3 אבל זה מעניין אותי."

"אה, זאת התכנית לאלה ששוכבים גם עם גברים וגם עם נשים?"
 "נראה לי שגם אני לומד בתכנית הזאת."
 "את בתכנית? עכשיו אני ממש לא מבין איך לא התקבלתי?"
 "אז במה התואר הראשון שלך?"
 "אז יכולת לעשות תואר שני בכל דבר ובחרת בפילוסופיה?"

תגובות קלאסיות שאת מקבלת אחרי שסיפרת באיזה תכנית את לומדת:

שאלות מהיום הפתוח, שדין מוות:

"מה אני רוצה לעסוק במפגש בין חקר המבוכים לחקר הדרקונים?"

"זה מקום טוב להתעסק בו בעתידנות? אני שואל כי אני חנון עצום."

"אם אני רוצה, לשכב עם עצמי, התכנית מתאימה לי?"

המשפט שאתה הכי לא רוצה שייצא לך בקונקורס:

"היגל אמנם אמר את זה, ניטאשה סטר אותו, אבל חנה אַרְדְּנַט תיקנה אותם כשהיא הסתמכה על פוקו"

שלושה סטודנטים נכנסים לבר

הראשון אומר - אני רוצה בלאדי מארי
כי אני לומד היסטוריה. השני אומר אני
רוצה B52 כי אני לומד אווירונאוטיקה.
אומר השלישי - אני סטודנט מהתכנית
הבינתחומית - אפשר לראות את
התפריט שוב?

בוגר התכנית הבינתחומית מגיע לראיון עבודה. שואל אותו המראיין - אחרי 12 שנה באקדמיה בלי תואר אחד, למה אתה חושב שאתה מתאים לעבודה הזאת? עונה התלמיד - לא קיבלת את השיר שצירפתי לקורות חיים?

רוסי, בוגר 8200 ותלמיד התכנית טסים במטוס שעומד להתרסק. הרוסי זורק בקבוק וודקה מהחלון ואומר - לא נורא, יש לנו מלא כאלה ברוסיה; בוגר 8200 זורק (משהו של 8200), ואומר - לא נורא, יש לנו מלא כאלה; בוגר התכנית הבינתחומית זורק את בוגר 8200 ואומר - לא נורא, יש לנו מלא כאלה בתכנית.

רשימה של אנשים שלא התקבלו לתכנית:

סטאלין
התקבל, אבל
בחר באמירים
במקום.

מהאטמה גנדי
הוא פשוט לא
היה מרשים
מספיק.

יצחק רבין
כי הוא לא
היה ב־8200.

סטיב ג'ובס
לא היה
מספיק יצירתי.

אריסטו
כבר היה
מזרחי באותה
שנה.

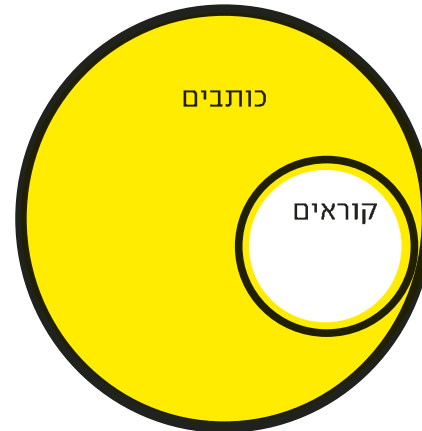
היידיגר
אילנה לא אהבה שהוא יותר
מדי אוהב את היידיגר (למרות
שהמנחים האחרים אהבו את זה
שהוא אוהב את עצמו).

פריד
התיאוריה שלו
בקונקורס
נשמעה הזויה.

החברותי

מספר
הכותבים
והקוראים
של העיתון

קורסים שבטוח תפגוש בהם עוד מישהו מהתכנית:

מיטוכונדריה
של מגדר

מדיטציה
באוגרים

שיעמום -
התנסות עם
ליעד מודריק

מיקרו
אורגניזמים
בפילוסופיה
היהודית
- סדנת
דוקטורנטים
לבעלי ניסיון
של שבע שנים
בתעשייה.

תיאוריות
קונספירציה
בתורת
הקוונטים

משמעות
החיים

שפת המוסיקה
לברמנים
שאוהבים
אסטרונומיה -
האמנם?

קוויר באופן
אנכרוניסטי -
פרוסמינר

השיח המיזוגני
עם שי זמיר

סרגיי סצ'יגול, מלאך המתמטיקה, סנט פטרבורג 2009

התכנית הייחודית לתלמידים מצטיינים ע"ש עדי לאוטמן,
המסלול הבינתחומי